

A KÖRMÖCZBÁNYAI KÖZÉPISKOLA

TÖRTÉNETE

A XVI-IK SZÁZADTÓL A JELEN KÖRIG.

IRTÁK

HLATKY JÓZSEF,

állami főreáliskolai tanár.

ÉS

SCHRÓDER KÁROLY,

állami főreáliskolai igazgató.

A HONFOGLALÁS EZREDIK ÉVFORDULÓJÁN

KIADJA

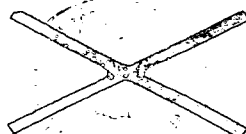
A KÖRMÖCZBÁNYAI ÁLLAMI FÖREÁLISKOLA
IGAZGATÓSÁGA.

BUDAPEST, 1895.

NAGY SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

(IV. kerület, Papnövelde-utca 8.)

20081

ELŐSZÓ.

Jelen dolgozat már 1881. és részben 1882-ben jelent meg a körmöczbányai állami reáliskola 25 éves fenállásának évfordulójakor az 1881 és 1882-ik tanévi programokban, most pedig a vallás- és közoktatási miniszterium rendelete folytán a hazai összes középiskolák történetével együtt a millenáris kiállítás alkalmából másodízben lát napvilágot. Az első és ezen második kiadás között azonban lényeges különbség van, a mennyiben Hlatky József, az egyik szerző, „A körmöczbányai első, vagyis városi protestáns gymnasium története a XVI. és XVII. században” című részt újabb levéltári tanulmányainak felhasználásával tetemesen kibővítette; a másik szerző, Schröder Károly, pedig az ő dolgozatát: „A körmöczbányai reáliskola 1856—1881. terjedő 25 éves történeté”-t szintén kibővítette, előadván 1881-től egész 1895-ig terjedő történetét a reáliskolának. A könyvnek csak középső része a Hlatky József által írt: „A körmöczbányai második, vagyis kir. kath. gymnasium története 1768—1852-ig” marad majdnem egészen változatlanúl.

Körmöczbánya, 1895. május hó 16-án.

Schröder Károly.

I.

A KÖRMÖCZBÁNYAI ELSŐ

VAGYIS

VÁROSI PROTESTANS GYMNASIUM

TÖRTÉNETE

A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN

IRTA

HLATKY JÓZSEF.

Azon meleg érdeklődés, mely napjainkban az iskolai ügyek körül mindenfelé mutatkozik, e téren is a mult állapotok megismerése iránt nagyobb mérveket kezd magára öltetni. Irodalmunkban javában folyik a munka, melynek feladata egyes városok, vidékek és végre majd az egész ország műveltségtörténetének felderítése. Az iskolákat is körükbe vonó helytörténeti monographiák mindinkább szaporodnak, s a meglevő alapokon is sikerült már hazai tanügyünk multját — legalább bizonyos korszakokra vonatkozólag — megvilágítani.¹⁾ A részletes történeti nyomozás azonban távolról sem mondható befejezettnak. Számos levéltárban porhadoznak még fel nem kutatva az eredeti adatok, melyek több irányban új és talán tökéletesebb világításba helyeznének egyes kérdéseket, vagy legalább tanulságképen szolgálnának a helyenkinti művelődési törekvések mult és jelen állása közötti különbség feltüntetésére nézve. Mert, ha áll az, hogy az iskolák a nemzet szellemi fejlődésének, műveltségének mérvadójaul tekintendők: úgy az ily összehasonlítások művelődéstörténeti szempontból is fölötte nagyfontosságúak. Erre nézve hazai történetünk egy korszaka sem szolgáltat oly nevezetes tanulságokat, mint a 16. és 17. század, midőn a török hódítások, az országos zavarok és vallási küzdelmek daczára a renaissance és a protestantismus által felkeltett szellemi mozgalom meglepő változást idézett elő nemzetünk közművelődésében s majd fokozott élettevékenységre hívta fel a nemzet összes erejét a kulturai érdekek felkarolása iránt.

¹⁾ Fraknói Vilmos: „A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században“ és Molnár Aladár: „A magyar közoktatástügy története a XVIII. században.“

Ezen szavakkal vezettem be a fenti címet viselő első dolgozatomat, midőn ezelőtt 14 évvel a körmöczbányai m. kir. állami főreáliskola fennállásának 25 éves jubileuma alkalmából, az 1880—81. és 1881—82-iki tanévről szóló értesítőben és különlenyomatban is (100 példányban) megjelent „A körmöczbányai középiskolák története a 16. századtól a jelen korig.” A munka egyik részét, a városi protestáns gymnasium és a kir. kath. gymnasium történetének megírását elvállalván, csahamar meggyőződtem, hogy a kitűzött feladatot kimerítően nem oldhattam meg. Különösen áll ez a régi, protestáns gymnasium történetéről, melyhez a forrásadatokat, első sorban azon okmány- és levélsomagokból átkutattam, melyek a városi levéltárban a „Scholastica“-kat foglalják magukban: Tom. I. Fons 29. Literalia, Scholastica, Educatio Juventutis, Professores et Magistri, a Nro. 1—18. a 16. századra vonatkozó adatokat és Tom. II. Fons 29. a Nro. 1 usque 126 sokkal nagyobb számú adatokat a 17. századra vonatkozólag.⁴⁾ Azonkívül a helybeli evang. egyház könyvtárában fennmaradt egyes kéziratok is szolgáltatnak becses anyagot. Habár ezen adatok alapján is a munka az akkor proponált vázlat keretén túlterjeszkedett s a körmöczbányai protestáns gymnasiumnak — így is, a mint megírva van — elég világos képét nyerjük, szerzőnek mégis elmélkedése kedvencz tárgyát képezé, a mű hézagait pótolni és lehetőleg teljes egészet nyújtani.

Az alkalom — a „millennium” — most megvan. A jelentékeny számmal rendelkezésemre álló s a curial-protocollumokból és számadási jegyzékekből merített pótló adatok felhasználásával jelenik meg újra, tetemesen bővítve a körmöczbányai protestáns gymnasium története.

Meg kell még említenem, hogy ezen iskola, épen

⁴⁾ Itt szükségesnek tartom felemlíteni, hogy sokszor egy és ugyanazon szám alatt több, és gyakran épen nem egymáshoz tartozó vagy egymást kiegészítő levél egybe van csatolva. A hol az eredeti német szöveget kivonatban közlöm, az olvasókra és különösen az ifjúságra való tekintettel a mai helyesírást használom.

most, már egy másik megíróját is találta. A „Dom a Skola“ című, Rózsahegyen, Salva Károly kiadásában megjelenő paedagogiai havi folyóirat épen most közöl „Kremnické školstvo“ cím alatt egy nagyobb szabású munkát Križko Pál városi levéltáros tollából.¹⁾ Miután levéltárunk ez alapos ismerője és fáradhatatlan kutatója oly dolgokról is tud, melyekről csak az adhat számot, ki a különböző tárgyakat felölelő oklevél-fascikulusok, besorozatlan limbusok, jegyzőkönyvek, stb. tömkelegében az adatoknak egymásra való vonatkozását ismeri: ez oknál fogva kénytelen voltam én is a részletes tárgyalás kezdetén itt-ott egyes adatait munkámba átvenni, melyekre sor alatt pontosan hivatkozom.

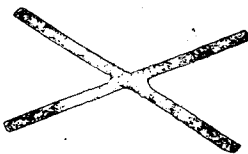
Jelentékeny szolgálatot tett nekem Fraknoi Vilmos, „A hazai és külföldi iskolázás a 16. században“ című műve, főkép általános átnézete által és a nevezetesebb momentumok tekintetbe vételénél. Más, kisebb jelentőségű segédeszközök a szövegből folyó idézetekben lesznek megemlítve.

Végül legyen szabad e helyen is őszinte hálával megemlékeznem azon szíves készségről, melylyel Chabada József polgárnagy úr és a T. városi tanács a kutatást a levéltárban megengedték. Köszönetet mondok továbbá Raab Károly esperes úrnak, ki lekötelő előzékenységgel rendelkezésemre bocsátotta a helybeli ág. ev. egyház levéltárában fellelhető, iskolaügyekre vonatkozó könyveket és kéziratokat.

I.

Városunkban már a 16. század közepén létezett középiskola, azaz gymnasium, vagy az akkori divatos elnevezés szerint „latin iskola.“ Ezen tanintézet a protestantismus terjedésével együtt járó és részben általa felkeltett kulturai mozgalomban találja eredetét, mely hazánkban sehol sem volt oly élénk és oly hatályos

¹⁾ Kremnické školstvo. Príspevky ku dejinám osvety na Slovensku.
— Pavel Križko.

mint a felvidéken. Ugyanis a német polgársággal bíró szabad királyi- és bányavárosokban legkorábban termékeny talajra találtak Luther tanainak elhintett magvai, hol a wittenbergi hithirdetők a városi hatóságokkal folytatott levelezései, a még folyton érkező németországi születésű bevándorlók, és az élénk kereskedelmi összeköttetés, melyben ezen városok Németország főbb piaczaival, pl. oderai Frankfurttal, Lipcsével, Boroszlóval és Nürnberggel állottak, hatalmas közvetítő közegeket képeztek, melyek által a polgárság Luther egyéniségével és ennek irataival igen korán megismerkedett. Ezen közegek közreműködtek a protestantismus elterjedésénél Kőrmöczbánya városában is, és az új tanok hirdetői oly sikeres tevékenységet fejtek ki, hogy itt a 16. század harmadik tizedében már a polgárság túlnyomó része, és a városi tanács egészen Luther hívei voltak. — Itt érkezünk azon pontra, hol az egyházzal szoros kapcsolatban levő iskolai élet egyes mozzanatainak megértése céljából egyet-mást a bányavárosokban kifejlődött protestáns egyház akkori állapotáról, s ugyanennek a kath. egyház magyarországi főpásztorához, az esztergomi érsekhez való viszonyáról el kell mondanunk.

A protestánsok sok ideig a bányavárosokban sem szakadtak el külsőképen a kath. egyháztól, és nem vettek fel azonnal önálló egyházi szervezetet. A protestáns lelkészek sokáig megtartották a kath. isteni tisztelet külső formáit. Megtarták a kath. liturgicát majdnem egészen; megülték a szentek ünnepeit; sőt a bányavárosok 1569-ben ismét behozták a magán-gyónást, mit 1577-ben töröltek el megint. Általában az egyes prot. egyház községek között a legnagyobb eltérés mutatkozott, mi gyakran hevesebb vitatkozásokra adott alkalmat. A sűrűn tartott zsinatok nem voltak képesek az egységet és összhangzást létrehozni; bizonyítják ezt a hét bányaváros 1558, 1569., 1577. és 1580. években Kőrmöczbányán tartott közgyűlései. De ezt nagyrészt azon kiméletnek is tulajdoníthatjuk, melyet a kiválóbb prot. egyházférfiak tanúsítottak, nehogy egyes régi szo-

kások rögtön eltörlése és elhamarkodott újítások által kezdőleges alkotásukat veszélyeztették. De másrészt talán épen ezen körülményből magyarázhatjuk meg az esztergomi érsekek törekvéseit is, melyek oda irányultak, hogy a protestantismus erejét a bányavárosokban s azok vidékén megtörjék, s az elpártolt lelkészeket engedelmességre szorítsák. Ezt megkísérlé már Várday Pál; nagyobb eréllyel hozzálátott a térítés művéhez Oláh Miklós eszterg. érsek. Utóbbi I. Ferdinand királynak támogatását is biztosítván magának, a bányavárosok tanács-testületeit felszólítá, hogy küldjenek lelkészeikkel együtt két-két tanácsost az 1558. sept. 18-án Znyó-Várallján megtartandó egyházi értekezletre. Itt oktatások és rábeszélések által kívánt hatni a meghívottak vallási érzületére, de ezek előre sejtven a fenyegető veszélyt, meghiusíták a főpap szándékát és kölcsönös megegyezés folytán megtarták ez évi körmöczbányai zsinatjukat, melyen hitszervezetüket először bizonyos formulákba foglalták.¹⁾

Azonban Oláh Miklós nem mondott le azon reményről, hogy még sikerülend neki a szakadás megszüntetése. E végből a bányavárosok lelkészeit az 1564. év április havában megtartandó egyházmegyei gyűlésre hívá meg Nagyszombatba, hogy nekik ott a trienti zsinat határozatait kihirdesse.²⁾ De ezen felhívás, eltekintve a bányavárosok lelkészeinek magatartásától, melyet az ezen évi márczius 1-én Körmöczbányán tartott közgyűlésükön tanúsítottak, azon okból is hatály nélkül maradt, mert időközben a protestánsoknak kedvező

¹⁾ Ribini János: *Memorabilia augustanae confessionis in Regno Hungariae 1787.* I. k. 120—147. l. — A körmöcziek javaslata kezdetben az volt, hogy az érsek felszólításának engedelmeskedni kell. L. Rosenauer Károly: *A beszterczebányai ág. h. ev. egyházközség története* 40. l. a gymnasium 1877—78. évi értesítőjében.

²⁾ *Subsidia ad Historiam ecclesiasticam et civilem patriae collecta per Georgium Lacsny.* Kézirat; lapszámozva nincsen. „Der Pristerschaft und Kirchendiener auf Kremnitz Ihre Gutbedünken und Meinung wegen des Synodi, so sie einem Ehrnsamen Rath Ihren Herrn daselbst eingereicht und übergeben den 1. März 1564. . .“ — Evang. egyh. levéltárában 678. k.

Miksa király trónraléptével a viszonyok egészen megváltoztak.

A vallásügy ezen határozatlan állása mellett nem fogunk csodálkozni, ha alább látjuk, hogy a körmőczi protestáns tanács és a latin iskola tanítói is teljes bizalommal fordulnak az esztergomi érsekhez, hogy tőle iskolai czélokra bizonyos adományokat, segélyezéseket kérelmezzenek.

Ezek előrebocsátása után az iskolaügyre fordítsuk figyelmünket.

A protestánsok saját jól felfogott érdekükben cselekedtek akkor, midőn egész hévvel karolták fel a tanítás ügyét, hogy a jó erkölcsökben és az isteni és világi tudományokban való gyarapodás által állásukat fenn tarthassák a tespedésből ébredező katholicismus ellenében. A vetélkedésnek eredménye lőn, hogy katolikusok és protestánsok egyaránt igyekeznek most seminariumokká alakítani iskoláikat, melyekben vallásos s az isten szolgálatában buzgóan eljáró és tudós papokat is neveljenek egyházaik számára. Ezen nevezetes tényezőt felismerték egyes prot. főuraink és városaink, midőn nemes versenyt fejtének ki a kulturai érdekek felkarolásában, alapítványok, iskolák felállítása, jeles tanítók meghívása, tanulók segélyezése stb. által.

A felső-magyarországi városok között e tekintetben tiszteletreméltó helyet foglal el Körmőcbánya. Ezen város latin iskoláinak szervezetéről, működési köréről, tantárgyairól, osztályai számáról nincsenek ugyan adataink a 16. századból: azt azonban teljes bizonyossággal tudjuk, hogy létezett akkor is a latin iskola mellett egy olyan alsóbb fokú elemi iskola, hol a tanítás a hittan-, írás-, olvasás- és a számolás elemeire szorítkozott. Ezen elemi iskola, német tannyelvvel, német iskolának („deutsche Schul“) neveztetett, megkülönböztetésül a latin iskolától, hol az előadási nyelv — legalább a felsőbb fokozatokban — a latin volt. A német iskolába csak azon körmőczi születésű ifjak jártak, kik magasabb kiképeztetést nem igényeltek. Ily iskola felállítására alkalmas magánemberek vállalkoztak, mindenkor a tanács és az iskolai hatóság

beleegyezésével. Ezen német iskola néha alkalmas vállalkozó hiányában zárva is maradt. E mellett létezett még az evang. tót egyházközség által fenntartott tót iskola, hol Hornavész és Sváb falvak fiai is nyertek oktatást. Sőt voltak, mint alább látni fogjuk, még más, úgynevezett zúgiskolák is. (Winkelschulen.) Ezen alsóbbrendű iskolákat azért említjük fel, mert ellenők, és főképen a zúgiskolák ellen sokszor panasz emeltetik, mint a melyek egyes, a latin iskola körébe tartozó disciplinákat is kezelvén, ezáltal a latin iskola tanítóinak keresetét csönkítják.

A latin iskolát inkább azok keresték fel, kik tudományos pályára készültek s esetlegesen valamely külföldi egyetemen tanulmányaikat befejezni akarták. Bizonyos, hogy itt is az elemi disciplinakon, az anyanyelven és a latin nyelven való írás-olvasáson kezdték, és a görög nyelven, retorikán, poetikán, logikán, a philosophia némely részein és a theologián végezték a tanítást. Igen természetes, hogy az intézetnek ily fokra való fejlődése csak lassan mehetett véghez. Egyáltalában nem adhatjuk a körmöczyi latin iskola teljes képét a 16. századból. Sem tanrendnek, sem iskolai törvényeknek, sem más, az iskola beléletére vonatkozó intézkedéseknek nyomára nem akadunk. Az eredeti oklevelek alapján a rectorok működését ismerjük; más tanítókért csak hiányosan ismerethetjük meg. Az adatoknak e nembeli elégtelensége miatt itt csak azokra szorítkozunk, melyek inkább az iskola külső viszonyaira bírnak nagyfontosságú érdekekkel. A rendszeres időrendi tárgyalás alább fog következni, azon okból is, mert a következő általános vonásokban vázolt rajznak a chronologiaszerű tárgyalás szűk keretébe való ékelése által az átnézet megnehezítettetnék. Úgyis bő alkalom kínálkozik később is a most mondandókra reflectálni, illetőleg a már mondottakat, mennyire csak az iskolára vonatkoznak, kiegészíteni.

Vegyük tehát itt figyelembe azt, mit tudunk a 16. századból a körmöczyi latin iskola feletti felügyeletről, a tanítókról és azok ellátásáról, és a szegény tanuló ifjak segélyezéséről?

A latin iskola egészen a városi hatóság alatt állott. Úgy látszik, hogy a közvetlen felügyelet már akkor az úgynevezett „scholarchákra“ volt bízva; ezekről azonban csak a következő század leveleiben tétetik említés. E tiszttel az első lelkész, a főbíró s a tanácsnak két más tagja a jegyzővel együtt viselték.

A városi hatóság gondja kiterjedt az iskolai élet minden oldalára. Ez választotta meg a tanítókat; megállapította későbbben azok számát, qualificatióját, fizetését; meghatározta a tantárgyakat, tanmódszert — rendesen az első lelkész és a rector meghallgatásával — és az iskolai szabályokat; szabályozta a fegyelmet; ellenőrizte a scholarchák által a tanítók működését; gondoskodott megfelelő iskolai helyiségről és a szegény tanulók ellátásáról. De a városi tanácsulések jegyzőkönyveiből azt is tudjuk, hogy a község is gyakorolt bizonyos befolyást az iskolára. A szűkebb tanács ugyanis minden év elején jelentést tett a közigazgatás összes ágairól a nagytanácsnak (*electa communitas*), mely alkalommal az iskoláról is tétetik említés s a polgárság részéről sokszor emlékirat alakjában panasz emeltetik egyes tanítók ellen, sőt néha ezek elmozdítása is követeltetik. A 17. század elejéről legalább ilyen eseteket már felmutathatunk. De még a szövetkezett 7 felsőmagyarországi bányaváros közgyűlésein is szőnyegre került a tanügy, hogy a tanítók alkalmazhatóságában, promoteálásában, a didacticai és fegyelmi eljárásban, egymást kölcsönösen tájékozva, bizonyos egyöntetű megállapodásra jussanak, mi ezen városok tanügyére csak jótékony hatással volt.

A teljes tanítói testülethez tartoztak: a rector, vagy ludimoderator, ki tanvezető, azaz igazgató volt; a cantor, ki rendesen az egyházi éneken tanította az ifjakat; és két vagy több „collega“ vagy segédtanító, kik csak az alsóbb osztályokban vagy fokozatokban tanítottak. A „conrector“-ról még alig van említés a 16. században, ámbár lehetséges, hogy a rectornak oly tiszti segédje, ki őt szükség esetén helyettesíthette és vele a felsőbb fokon a tanításban osztozkodott, már

1571-ben volt az u. n. „collaborator“-ban. Az ilyképen kiegészített tanítói testületről tudomást veszünk az 1573. ápril 10-én Verancsics Antal esztergomi érsekhez intézett folyamodványból: „Rectoris, Cantoris et caeterorum Collegarum ludi literarii Cremniciensis humillima supplicatio.“

A tanító fizetése és anyagi ellátása ezen korszakban jelentékeny változásokat mutat. Rendes fizetést a városi pénztárból csak a rector és a cantor kaptak és pedig a rector 1527-től kezdve heti 25 denart, 1533-ban 50 drt, 1534-ben már heti 75 drt és későbbben 1 forintot. A cantor rendes fizetése 1530-ban kezdődik heti 25 dénárral.¹⁾ De a város esetről-esetre is állapíthatta meg a rector fizetését akkor, mikor a megürült állomást betöltötte. Ezt következtetjük Schwengler Mártonnak 1578. május 14-én a körmöczi tanácshoz intézett iratából, ki Besztercebányáról hivatván meg, hat pontban foglalta össze feltételeit. E feltételeket alább, alkalmasabb helyen közöljük. A tanítók mellékjövedelmekre is számíthattak. Ezek voltak az úgynevezett „recordatio“-k és egyházi körüljárások (Umgang) az évnek bizonyos meghatározott ünnepnapjain, valamint a kamara által nyújtott segélypénzek és az esztergomi érsek pisetum-jövedelméből fizettetni szokott járulékok. Ez utóbbi két forrásra támaszkodott a körmöczi tanács, midőn az 1560. évi nagy tűzvész által elpusztított iskola újjáépítésére folyamodványt küld az esztergomi érseknek, Oláh Miklósnak, segélyért esdve és kiemelve, hogy már 200 forintnál többet adott ki az építésre, melynek felét a kamara szolgáltatta. (L. 29. lap.)

A pisetum-jövedelmek és a kamara nyújtotta segélyezések, melyekben rendszeren részesítették a tanítók s részben a szegény tanulók is, megakadtak egy ideig. A buzgó Staudenherz Lénárd rector, ki az 1573. márczius 1-én a körmöczi tanácshoz intézett nagyérdekű feliratában az utóbbi időben elhanyagolt iskolaügy miatt panaszkodik és a tanácsot a tanügy érdekeinek búzgóbb

¹⁾ V. l. Számadáskönyvek a megfelelő évekről.

felkarolására inti, egyuttal 1573. ápril 10-én Verancsics Antal esztergomi érsekhez és 1574. szeptember 30-án a kamarához folyamodik, hogy az iskola régi jövedelmeinek birtokába visszahelyeztessék. (L. 30—31. lap.)

Hogyan voltak a recordatio-illetékek, vagy prebendáknak nevezett rendes segélypénzek és a mendicansok (kolduló deákok) által időnkint kéregetett s perzselyben gyűjtött önkéntes adományok elosztva az egyes tanítók közt, arról adatok hiányában nincs tudomásunk. Bizonyos azonban, hogy ezen jövedelmekből mindig szegény, tehetségesebb tanulókat is segélyeztek, kik olykor, főkép az idősebb tanulók (adolescentes), nemcsak a templomban, de az iskolában a tanításnál is segítettek. Ezek sorából, de sokszor bizonyára azon vándordeákok (bachantes = vagantes) sorából, kik Körmöczön is sűrűen megfordultak, választotta meg a rector azon időben a segédeket (collegákat) is.¹⁾ Egészben véve a tanító el-

¹⁾ Hogy az ilyen idősebb tanulókat, kik alighanem kóborló deákok voltak, maga a város is más teendőikkel megbízta, az a számadási könyvek következő tételeiből kimutatható: 1533. márcz. 28-án. Zweien Gesellen aus der Schul (als der Gregor Hundertsack aus dem Gefängnis ist auskommen), und dass sie bei der Nacht auf der Mauer gezuckelt haben, geben 12 dr. — 1548. februárban, Einem Studenten von wegen der Gefängenen gegeben 50 dr. Den Schülern so die Artikel abgeschrieben 2 fl. 50 dr. Dem Schüler von wegen der Räuber 50 dr. — 1550. Freitag vor Galli: dem Studenten der predigt hat 50 dr. — 1548. Ein Student insalutatibus nobis durchgegangen auf einen Kotschi (így) — — — 1550. évről még: Ihren vieren Studenten zur Zehrung gegeben 50 dr. Freitag nach Corporis Christi: Zweien Studenten Jacobo und Johanni Eberhart Trankgeld geben 2 fl. Dem Joachim Studenten geschenkt 2 fl. Ihren armen dreien Studenten auf Zehrung geschenkt 50 dr. Einem armen Studenten um Gottswillen gegeben 50 dr. — A „Dom a škola“ 1895. 2. sz. 62. lapján ez áll: 1581. junius 10. Einem alten studioso exuli verehrt 75 dr., julius 21. Einem studioso pro viatico 15 dr., és aug., okt. és nov. többször: Einem armen Studenten Ritterzehrung 10, 12, 50 és 25 dr. — Ezekből látjuk, hogy átutazó deákok is segélyben és utravalóban részesültek.

Ily kóborló szabadoncok azonban veszélyesekké válhattak a többi ifjúságra nézve, melynek erkölceit megmételtyezték. Ezt megakadályozandók, a hét bányavárosnak Körmöczbányán 1581. november 13-án megtartott közgyűlésében oly határozatot is hoztak, hogy oly ifjak ki legyenek tiltva iskoláikból, kik magukat tisztességes bizonyítványokkal kellőképen nem igazolhatják. A „Dom a škola“-ból ezt idézem: Bányavárosok jegyzőkönyve 1561—1596. lap 427, pont 2.

látása rendszerint évi (hetenkénti) fizetésből, tanulók tandíjaiból, az egyházi szolgálatok után járó illetékekből és önkéntes adományokból állott.

Mindezeknél fogva mondhatni, hogy a tanítók, főkép a rector anyagi helyzete, rendes és békés viszonyok közt, mikor a várost és a lakosokat semmi csapás, semmi ellenséges megtámadás nem érte, általában kedvező volt. Nem csodálhatjuk tehát, hogy külföldi hírneves tudósok is folyamodnak a körmöczi iskolánál megüresedett tanítói állomásért, vagy egyenes meghívást kaptak a tanácstól. Itt mindjárt megemlíthetjük, hogy egyes külföldi tanítómestereknek meghívása a 17. században is egyre történik. Városunk levéltárában számos irat tanúságot tesz arról, mily nemes versenyt fejt ki a körmöczi tanács e tekintetben is más hírnevesebb magyarországi városokkal, hogy nem kimél költségeket, miszerint iskolájának jeles tanerőket nyerjen. Egymástól csalogatnak és édesgetnek el egy-egy nagyobb nevű tanítót, főleg Körmöcz-, Besztercze- és Selmezbánya városok, vagy pedig jobb alkalmaztatásra — lelkeszi állomásra, dotatiókra — való kilátásokkal marasztaltatják őket. Sokszor egyiknek-másiknak könyörögnie kell elbocsáttatásáért, hogy új állomását elfoglalhassa, vagy pedig a meghívó tanácsnak közbe kell lépnie és kérelmeznie, hogy új tanítója számára az elbocsátó levél kiállítassék. Azért van rendesen, hogy a jelesebb tanítók is ritkán maradnak hosszabb ideig egy helyen; némelyeket természetesen azon mozgalmas időkben a változó viszonyok is birnak arra, hogy másutt szerencsét próbáljanak.

Nem eléggé méltánylandó Körmöczbánya városának azon áldozatkészsége, melyet akkor a külföldi német

„Zum andern ist der umsturzenden Adolescenten oder Schueler halben, die von einer Stadt zur andern umherlaufen, und oftmals an einem Ort sich ungebührlich und übel verhalten, und gleichwohl in einem und den andern Ort befurdert und angenommen werden, einträchtiglich beschlossen, dass hinfuran in keiner Schuel dergleichen Gesellen oder Schueler, ohne ihre ehrliche Testimonia nicht sollen angenommen werden.“

egyetemeket és más magasabb iskolákat látogató szegény ifjak segélyezése által tanúsított. Nemcsak saját fiai, hanem idegenek is részesültek ily támogatásban. Erről a város levéltárában számos irat tanuskodik, melyekben a tanulók majd hálájokat tolmácsolják a vett segélyért, majd ennek megküldéseért esedeznek. Többnyire bombasztikus stylusban vannak e levelek szerkesztve, telve a szent írásból és görög és latin classikusokból vett idézetekkel és unalmas tyrádákkal — hízelegvén önmaguknak és a városi tanácsnak. De egyes tanulók segélyezése érdekében egyetemi tanáraik is megkeresik a várost, hivatkozván ennek tapasztalt nagylelkűségére és a tanulmányok felkarolásában tanúsított buzgalmára, melynek híre immár messze földre elhatott. Így ajánlja Desius Jeromos (Thuringus) wittenbergi tanár 1553. október 16-án a körmöczi főbíróhoz írt levelében egy Schwarz Endre nevű tanulóját, a pénzverőintézet néhai igazgatójának fiát.¹⁾ A szintén körmöczi születésű Sebaldu (Schaboldt) Erasmus érdekében, ki azelőtt Stöckel Lénárd tanítványa volt, (Bártfán?) közbejár dr. Major György, a wittenbergi egyetem rectora.²⁾ A Heidelbergben tanult Petzelius (Petzolt) Gáspár segélyezése ügyében ajánló levelet állított ki Ursinus Zachariás,³⁾ egy bizonyítvány kíséretében, mely Gravius Lajos, ottani rectortól van aláírva.⁴⁾ Más ilyenmű levelek a 16. századból vannak következő tanulóktól: Maschkó Boldizsár Wittenbergből 1565, 13. cal. sept.⁵⁾ A háji születésű Leporinus (Zajacz) Mihály Boroszlóbból

¹⁾ A helybeli ág. ev. egyház levéltárában őrzött egyik kézirat szerint. — Egy Andreas Nigrinus Cremnicensis csakugyan előfordul a wittenbergi egyetem tanulóinak névsorában 1553-ban. L. Fraknoi i. m. 301. l.

²⁾ Az 1562. ápril 5-én a tanácshoz intézett levele így címeztetik: „Amplissimis viris, virtute et sapientia praestantissimis Dominis judicibus et senatoribus honestissimae Reipublicae Cremniciensis, Dominis et amicis suis reverentia colendis. V. l. I. 29. l.

³⁾ Az ajánló levél 1577. október 4-ről keltezve. V. l. I. 29. 11.

⁴⁾ A bizonyítvány hártára írva és a nagy rectori függő pecséttel ellátva 1577. okt. 3-ról. V. l. 10. sz.

⁵⁾ U. o. 4. sz.

1579. február 23-án.¹⁾ Landtmannus (Landtmann) Cristoforus Wittembergből 1579. július 3-án.²⁾ És hogy az egyetemi tanulók segélyezésének ügyét itt végképpen befejezhessük, csak annyi legyen még felemlítve, hogy ily levelek inég nagyobb számban a következő századból valók. Leginkább lelkészek és tanítók és özvegyeik gyermekei részesültek ily adományokban, melyek részint a városi, részint az egyházi pénztárból folytak. Egyes levelek hátiratából és nyugtákból megtudjuk, hogy a tanács a folyamodónak évi 30 birodalmi tallért szavazott meg.³⁾ Nagy volt azoknak száma, kik saját költségeiken kerestek fel valamely külföldi egyetemet vagy más magasabb iskolát. Csak a wittenbergi egyetem anyakönyvében, az 1530—1600-ig terjedő időszakban 24 körmöczi születésű tanuló van bejegyezve.⁴⁾ Azontúl e szám bizonyosan még növekedett.

Ezek után áttérhetünk a részletes tárgyalásra, hol a chronologiai rendet megtartván, a körmöczbányai protestans gymnasium fokozatos fejlődését kísérvük megvilágítani. A 17. századból való számos adatok alapján aztán már tiszta képét nyerjük ezen intézetnek, mely az akkori tanulmányi viszonyok szerint ítélve megfelelt a mai főgymnasiumnak.⁵⁾

¹⁾ U. o. 15. sz.

²⁾ U. o. 16. sz.

³⁾ Müller Ábrahám János, boroszlói tanulónak 1651. decz. 1-ről keltezett nyugtája és Jedlovius Regina, született Schrötter folyamodványának hátirata évi 30 birodalmi tallér adományozásáról szól. Utóbbi özvegy a wittenbergi egyetemen tanuló Kristóf fia számára kér „stipendium“-ot 1667. nov. 4-én. Hátírat: „Ein Ehrsamer Rath hat hierauf jährlich 30 rthl. von den Kirchengeldern zu contribuirem.“ V. l. Tom. II. 29. 93. sz.

⁴⁾ Közli Fraknoi Vilmos „A hazai és külföldi iskolázás a 16. században“ 296—319. l. a wittenbergi egyetemen tanult magyar- és erdélyországi ifjak névsorában.

⁵⁾ Az iskolaépület a vár alatt még a reformatio előtti időkből fennmaradt és mindig iskolai céloknak szolgált. Benne voltak a tantermek, a rector lakása (rendesen), az oeconomusnak és az alumnusok kamarája. Későbbi időkben ide lett elhelyezve az elemi fiúiskola és végre a leányiskola. Néhány év óta eredeti rendeltetése megszűnt, és ma itten hajlított fából székeket gyártanak a munkások.

II.

Első körmöczi protestáns tanítónak a helybeli Scheider Pál mestert mondják, ki a Kassáról meghívott Achatius Imrével, a terjedő protestantismushoz szító lelkeséssel együtt a kisszebeni származású Schrödter (vagy Schwärmer) György, kath. tanítót 1530 körül távozni kényszeríté. Ezt állítják régibb protestáns írók és állítja Lacsny György is, a mult század végén körmöczbányai evang. lelkész, fönmaradt kézírataiban.

A városi számadási könyvek mást bizonyítanak. Ezek 1527-ben Einsetzer Istvánt említik, kinek azon kötelezettség kikötése mellett, hogy nagyobb buzgalmat fejtsen ki az ifjúságnál, már rendes fizetés - hetenkint 25 denar — járt a városi pénztárból.¹⁾ E fizetésén felül 1528-ban még 1 forintot kapott különös ajándékképen, hogy az ifjúságot az Úr-napi körmenetre vezette.²⁾ Nevezetes adat ez, mely szintén bizonyítja, hogy a római kath. szertartásokat még fentartották, mikor már a város előkelői és hatósága az új tanokhoz nemcsak hajoltak, hanem azoknak terjedését mindenképen előmozdították.³⁾

Einsetzer nem volt barátja a reformationnak s szabadulni akart innét. Már 1528. október 11-én a besztercebányai plébánoshoz folyamodik a besztercebányai tanítói hivatalért, emlékeztetvén a plébánost, hogy midőn öt év előtt Besztercebányáról Bécsbe távozott, ígéretet vett a bírótól, hogy bármikor kívánja, visszanyerheti a tanítói hivatalt. Levelében kiemeli azt is: „De Lutheranorum dogmate nihil est quod suspiceris“,

¹⁾ Számadási jegyzőkönyv 1527. ápril 5-én. Dem Schulmeister Steuer, dass er mit der Jugend bessern Fleiss hab d. 25.

²⁾ U. o. 1528. február 28. Dass er mit Gottsleichnam Knaben verleiht zu gehen.

³⁾ Ismeretes, hogy e tanok terjesztőit: Kreisling Jánost és Cordatus Konrádot, kik Luther szellemében Körmöczbányán is prédikáltak, Miklós, besztercebányai plébános feljelentésére az esztergomi érsek elfogatta és bebörtönöztette (1525). Kreisling a körmöczi és besztercebányai polgárok kérelmére nemsokára visszanyerte szabadságát és körmöczi lelkésszé lett.

azaz: nincs okod gyanakodni, hogy Luther tanaival egyetérthetnék.¹⁾ Tőrekvése hiábavaló volt; megmaradt Kőrmöczőn 1532. január 9-ig

A tanító mellett, ki már 1531-ben „ludimoderator“-nak neveztetik, előfordul az ő segédje, 1528-ban „locatus“ czímén, majd „succentor“ vagy „cantor“, kinek heti fizetése szintén 25 denar. Kantornak a számadási könyvek bizonyos Bartolomejt említik, ki Kőrmöczbányáról eltávozván, 1532. január 31-én 5 forintot kapott.²⁾

Einsetzer István utódjává lett Guettsjar János, más néven Maydyender (szülőhelye szerint). Róla is csak azt tudjuk, hogy fizetése 1533. márczius 14-től kezdve heti 50 denárra lett felemelve. Itteni működési épen két évig tartott. Kántor-segédje volt a kőrmöcze születésű „Sebastian“.

1534. január 16-án a kőrmöczi iskola vezetése már a sziléziai Schweidniczból való Polleranus Ferenczre volt bízva. E férfiú működésével kezdődik a kőrmöczbányai „latin“ iskola felvirágzása. Mennyire volt áthatva hivatása tudatától, bizonyítja Guglinger Farkashoz, kőrmöczvárosi akkori tanácsoshoz és jegyzőhöz intézett emlékirata, melyben keserű szemrehányással illeti előjáróit, hogy megtűrik a városi német íródeák által vezetett német iskolát, mely megrontója a latin iskolának. Ezen érdekes emlékiratból hadd álljon itten néhány sor!:

„Scholam Cremniciensem collabi non mea, sed dominorum meorum culpa, qui Scholam Germanicam (si modoea schola appellanda est, et non potius interitus aut calamitas doctrinae coelestis et honestae disciplinae) latinae praeferant. Scholae Germanicae pestes sunt (ut apparet) honestarum disciplinarum et corruptelae optimorum optimaque spei ingeniorum. Schola autem a Dominis meis Circumspectis mihi tradita (in qua non Ulenspiegel, ut quidam pro certo affirmarunt, traditur pueris, nec tradetur, dum ego hic ero) quid aliud revera est, nisi

¹⁾ L. Fraknói i. m. 186. és 192. l.

²⁾ Számad. jk. Succentori discedenti ab hinc bibalia 5 fl.

procreatrix quaedam et seminarium idoneorum Episcoporum, Pastorum, Doctorum, Concionatorum, Diaconorum, et, ne dicam, hominum ad Rempublicam (ad quas res eos pro mea virili et ingenii tenuitate sedulo et summa diligentia informo) aliquando idoneorum? — “¹⁾

Ugyanezen emlékiratból azt is tudjuk, hogy a körmöczbányai latin iskolában már akkor — mint valami régi dolog — szokásban voltak az iskolai játékok és színelőadások (Comoedia), melyeknek rendezését a rector és cantor vállalták magukra. Polleranus nagy barátja volt a színi előadásoknak és a velők egybekötött ének- és zenegyakorlatoknak. De ezeknek megtartásában nehézségekbe ütközött, mert a legalkalmasabb tanulók tőle elpártoltak és a német íródeákhoz (deutscher Schreiber) csaptak át, ki az ő tanítványaival a maga módja szerint űzött önmagát kínzó comoediákat (comoedia Heautontimorumenos = Terentius egyik vígjátékának czíme: az önmagát kínzó). Erre vonatkozólag Polleranus „Memoriale“-jában folytatólagosan azt mondja: „— — Mihi ad festum Galli, more solito, et honesto instituto veterum, qui fuerunt cultores et amatores liberalium artium, honestarumque disciplinarum agenda esset Comedia, sed pueri ad istiusmodi utilissima exercitia idonei, confluxerunt in colluviem et sentinam scriptoris Germanici. Ille igitur cum suis, mea causa, comoediám Heautontimorumenos agat, dann ich kann mit Ochsen nicht Hasen jagen. Erasmus, futurus Cantor, qui esse debebat. recusat munus, causa est, quod optimi quique puerorum, qui sua voce Musicam hactenus ornarunt et juverunt, e schola nostra, instinctu quorundam evolarunt. Quam ob rem moneo Dominos meos (quamquam non egent consilio, quo valent plurimum, tamen et summi gubernatores in magnis tempestatibus a vectoribus admoneri solent) ne scholam nostram Procreatricem et seminarium omnium rerum bonarum, ad nihilum recidere patiantur, sed morbo

¹⁾ Eredetije a selmechányai városi levéltárban. Teljes szövegét közli Breznayik János: A selmechányai egyház és lyceum története 324—325. l.

huic gravissimo, praesens aliquod remedium inveniant. — — Haec scripsi non mea causa, sed scholae, fidei meae commissae, eam ab interitu ut vindicarem. Item de habitatione mea, et de schola reficienda.“¹⁾

Hogy Polleranus egyébként is hasznavehető ember volt, következtethetjük abból, hogy Kőrmöczbánya városa más, az iskolával kapcsolatban nem lévő ügyekben igénybe vette rectorának tanácsát. Így, mint a város megbízottja, több ízben küldetett Beszterczebányára és Zólyomba, hol tevékeny részt vett az egyesült bányavárosok értekezletein, melyeken a terjeszkedő törökök részéről fenyegető veszedelemmel szemben önvédelemről gondoskodtak.²⁾ A város elismerte derék rectorának érdemeit, midőn őt 1536-ban a távozó Vulpianus Miklós helyébe ideiglenes másodjegyzőjévé fogadta.³⁾ E hivatalát két évig viselte és a mellett tovább vezette az iskolát. 1540-ben a beszterczebányai tanácsnak ajánlotta fel szolgálatait, de az ottani rectori állást nem nyerte el.⁴⁾

Nem tudjuk, hogy Polleranus meddig maradt még azután Kőrmöczbányán. Neve ezentúl többé nem fordul elő a jegyzőkönyvekben. Valószínű azonban, hogy már közvetlen utódja lett Teschler Gáspár, kinek működésével Réwai Ferencz nádori helytartó fiainak leveleiből ismerkedünk meg. Réwai Mihály anyjához 1544. ápril 5-én írt levelében iskolamesterének tanítási módjáról dicsérőleg szól. E levelekből tudjuk, hogy az idősebbek tanrendje a következő volt: A reggeli órákban a latin és görög nyelvtan ismétlése mellett, Virgil Aeneisét olvasták. Délután Cicerot, Terentiust, Erasmus Colloquiáit és a szentírásból Jézus Sirák fiának könyvét

¹⁾ A számadási könyvekben is találunk az iskolai játékokra vonatkozó következő adatokat: 1550. Dem Schulmeister von wegen der Comedie geschenkt 1 fl. 1557. dec. Dem Schulmeister von der Comedie Susanne 1 fl. 50 dr. 1565. május 26. Dem Schulmeister mit dem König 1 fl. 1586. Dem Schulmeister verehrt, so eine Comedie vor den Herrn gehalten 1 fl. 50 dr.

²⁾ L. Dom a škola 1894. évf. 7. sz. 206. l.

³⁾ V. l. I. f. 31. 1. 19. sz.

⁴⁾ Rosenauer Károly: A beszterczebányai ág. h. ev. gymnasium története, a gymnasium 1874—75. évi értesítőjében. 21. l.

tanulmányozták. Ez volt az idősebb Réwai fiúk: Mihály, János és Lőrincz tanrendje is, míg a legifjabbik, Ferencz, kezdő volt. Házigazdájuk a városi jegyző, Guglinger Farkas volt. Azon körülmény, hogy Stöckel Lénarddal baráti összeköttetésben állott, a hazai protestans köröknek egyik kiváló tagjaként tünteti fel. A négy ifjú, nevelőjük és szolgálók ellátásáért egy évre 300 forintot kötött ki magának. Azonban csakhamar belátta, hogy e csekély összeg elégtelen lesz költségeinek fődözésére és annak fölemelését kérelmezte az atyánál. Réwai Ferencz azzal válaszolt, hogy gyermekeit — miután alig két hónapig voltak Kőrmöczön, — haza hívta, hol egyelőre nevelőjük vezetése alatt folytatták tanulmányaikat. Mihály is közöttük volt, mert atyja nem fogadta el az özvegy Mária királyné Kőrmöczön működő biztosainak ajánlatát, hogy a serdülő ifjút a királyné udvarába fogják befogadtatni.¹⁾

A fent említett tanrendből, bármilyen hézagos is, azt következtetjük, hogy a kőrmöczbányai latin iskolában már a 16. század derekán oly tárgyakat tanítottak, melyek magasabb fokú képzést tételeznek fel és nagyobb igényeknek felelnek meg. Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy már akkor a hittani tudományokat is oly mértékben adták elő, hogy ezen iskolából kikerülve, egyesek papoknak állhattak be. A számadási jegyzőkönyvek említenek kőrmöczi tanulókat, kik az itteni templomokban nyilvánosan egyházi beszédeket tartottak. Egy Péter nevű tanulót a város egyenesen pappá szenteltetett fel és aztán plébánosa mellé segédlelkésznek alkalmazta. Meglehet különben, hogy az ilyen kiválasztott tanulók szintén a vándorló „scholastici“ fajtájához tartoztak, kiket szükség esetén — mint fentebb említők — mindenre használtak alkalmazhatóságuk szerint.²⁾

¹⁾ L. Frankl Vilmos, Réwai Ferencz nádori helytartó fainak hazai és külföldi iskoláztatása 1538—1555. Budapest 1873. 18—20. l.

²⁾ 1550 és 1551-ről többször fordul elő a heti kiadásokban: Dem Thomas Studenten so predigt 50 dr. Einem Studenten Petro 50 dr. Dem Petro Studenten so er auf sein consecriren gezogen 5 fl.

Az iskola igazgatása 1551. november-elejétől 1553-ig Sommer Jánosra volt bízva.¹⁾ E tudós férfiú, ki a német egyetemeken nyerte classikai kiképeztetését, elmentéses hitelvei miatt gyakran kénytelen volt működése helyét változtatni; 1570-ben Blandrata Kolozsvárra hívta, hol az unitárius vallás buzgó apostola lett. Több történelmi, polemikus és költői művet írt.²⁾

Utódja volt Fritsche Márk, ki I. Ferdinánd király udvaránál nemesi ifjakat tanított. A városi főjegyzőhöz, Maschko Boldizsárhoz 1553. augusztus 15-én írt levelében megköszönvén ennek pártfogását, örömmel és hálával fogadja megválasztatását és egyuttal ajánlkozik, hogy azon esetre, ha a körmöczyi iskolánál hiány volna collegákban, Bécsben fogadhatna fel magának valamely alkalmas és tapasztalt segédet.³⁾ E levél tehát szintén feltételezi egy vagy több „collega“ működését és következőleg az iskolának több osztályra való oszlását. És hogy a segédek neveivel még nem találkozunk, onnan van, mert abban az időben még egészen a tanítómestertől függtek és rendes díjat a városi pénztárból nem húztak. Fritsche körülbelül egy évig maradt Körmöczbányán

1555 elején a blaufuszi (most Kékellő, Körmöczbánya közelében) születésű Tielesch Lénárd foglalta el a rectori állást. Mint iskolamester 1554-ben vezette a hodrusbányai iskolát⁴⁾ s valószínű, hogy innen hivatott meg hatósága által Körmöczbányára, melynek iskolájában maga is nyerte első és alapos kiképeztetését. Hogy valamely külföldi egyetemet látogatott volna, adatok nem szólnak. Sok oldalú műveltsége és kitűnő latin és német iránya sejtetik, hogy más iskolákban is megfordult. Kár, hogy ezen kitűnő férfiúnak rectori működéséről csak igen kevés adattal bírunk; minek oka az elemi csapáson kívül, mely az

¹⁾ Dom a škola 1894. 8. sz. 252. l. szerint I. 32. 4. 24. a számadási jegyzőkönyvben.

²⁾ V. ö. Fraknoi V. i. m. 115. l.

³⁾ Dom a škola. A levél a besorozatlanok közt (lymbusban).

⁴⁾ L. Századok 1895. 1. f. 29. l.

iskolát 1560-ban sujtotta, bizonyára az, hogy a város Tielesch rendkívüli tehetségét, megbízhatóságát és munkaerejét más, reá nézve fölötte fontos ügyekben vette igénybe. Mint a város megbízottja eljár azon peres ügyben, mely a háji uradalom miatt a város és a hatalmas Csepel család közt folyt; Nuntaller János főbíróval Nagyszombatban védelmezte a körmöczi lelkészeket az esztergomi érsek támadásai ellen; a város követeként Petzolt Györggyel együtt résztvett az 1563-iki koronázó országgyűlésen. Kiküldetésének mindenütt, hol a város érdekei kívánták: Turócban, Nagyszombatban, Pozsonyban és Bécsben volt is eredménye. A városi közönség bizalma folytán 1564-ben főjegyzővé, később bíróvá lett.¹⁾

De azon kevés adatból is, melyek Tielesch iskolai működéséről szólnak, ép úgy kivehetjük, hogy buzgó és ügyes rector is volt. Kiváló képességeinek híre eljutott a legfelsőbb körökbe. Rectorságának ötödik évében I. Ferdinánd király hetenkint 50 drt rendelt kiszolgáltatni Tielesch számára a körmöczi kamarától azon kötelezettséggel, hogy szükség esetén a kamarai hivatalnokoknak segítségére legyen a latin ügyiratok értelmezésében és fogalmazásában. Ezen nem jelentéktelen mellékjövedelmet Tielesch haláláig húzta.²⁾

Az 1560. évi nagy tűzvész után, mely az iskola-épületet is elhamvasztotta, a tanítás egy ideig szünetelt. A város új iskolaépület felállításáról gondoskodott; e végből, mint fentebb érintettük, 1562-ben a kamará-

¹⁾ Dom a škola 1894. 11. és 12. füzet, hol terjedelmesen van leírva Tielesch szereplése.

²⁾ A Dom a škola 1894. 277. l. hivatkozik: V. l. I. 21, 1, 28: Nachdem die röm. kaiserl. Mt. etc. unser allergnädigster Herr, Leonhard Thylesien, Schulmeister bei Euch auf der Crembnitz . . . in Erwägung seiner Geschicklichkeit, und dass er die Knaben und Jugend ehrbar treulich und mit allem Fleiss unterweisen und lernen thue. Aus sondern Gnaden für den begehrten Tisch im Cammerhof, hinfuran wochentlichen funfzig hungriſch Pfennig . . . aus den Gefällen der Cammer Cremnitz . . . reichen und erfolgen zu lassen gnadigst bewilligt.

hoz és aztán az esztergomi érsekhez segélykéréssel fordult.¹⁾

Az iskola ujjaálkötásában lehetett Tieleschnek még része, de maga — más téren való elfoglaltsága miatt — már 1561-ben megvált tőle. Mint a város jegyzője és később bírāja azontúl is hathatós támogatásban részesítette, az ő kezébe lévén helyezve az iskola gondnoksága és főfelügyelete. Még végrendeletében is úgy intézkedett, hogy hagyatékából az ő iskolakönyveit valamelyik tehetséges és tanulni akaró körmöczi ifju kapja, szegény tanulók segélyezésére pedig öt tallér jusson. Meghalt 1582. február 20-án.

Az iskola vezetése 156 — 1565 a wartenburgi származású Grünfelder Györgyre volt bízva. Róla csak azt tudjuk, hogy 1565-ben egy szomszéd község, Jasztraba papnak hívta meg, mely tiszttet azonban — mert szerinte a tiszta evangeliumot ott nem követik — nem fogadta el. Ugyanez évben bizonyítványt kap, hogy a helybeli iskolát vagy 5 évig szolgálta, és a bíró által kiállított ajánlólevelet a fejedelemhez, midőn magát pappá. szenteltetendő Brieg sziléziai városba utazott. Grünfelder később tót lelkészi minőségben még sokáig működött a városnál.²⁾

Helyét az iskolánál 1565-ben foglalta el a kör-

¹⁾ V. l. I. 29. 1, 2, 3. Az eszterg. érsekhez 1563. ápril 3-án intézett levélből kiemeljük a következőket: „Cura et amor nos movit, ut ad aedificandem novam scholam (siquidem prior penitus exusta est) animum adiiceramus. Cum autem a fundamento usque exorsissimus illud aedificium, et praeter eam pecuniam, quae ex communi collecta est, plus quam ducentos florenos jam exposuerimus, neque tamen adhuc omni ex parte aedificium, sicuti coeptum est, absolutum sit — — — Reverendissimam atque Illustrissimam Celsitudinem Vestram, quam paterno animo erga Ecclesiam et Scholas affectam esse nobis dubium non est, per hasce nostras literas humillime supplicamus et obsequentissime petimus. dignetur Eadem Rma. et Illustr. Celsit. Vestra aliquo nobis auxilio adhuc gratiose adesse, ut incoepa ludi literarii structura continuari et ad finem perducui, ac postea Juventus Christiana in eadem pie, honeste et liberaliter, in fundamentis artium et latina ac graeca lingua informarii et perpolirii possit.“

²⁾ Ezt a „Dom a škola“ a körmöczi iskola tanítói közt nem sorolja fel, hanem Tielesch működését 1565-ig terjeszti ki.

möczi születésű Staudenherz Lénárd. Alatta nagy virágzásnak örvendett az iskola. Staudenherz kitűnt buzgósága és önzetlen áldozatkészsége által. Miután a kamara az előbb fizetett segélypénzeket megtagadta s a tanulók szülei is vonakodtak a szokásos tandíjat lefizetni: ő a maga költségén tartott magának segédkeket, kiket szokás szerint a tehetségesebb, idősebb tanulók soraiból választott ki. De nemcsak pénzügyi nehézségekkel kényszerült küzdeni. Az ifjak banyag-sága a tanulásban s engedetlenségök oly nagy volt, hogy eredménytelenül merítette ki az intések, sőt botbüntetéseknek minden nemeit. Ezen idő alatt a várost újabban súlyos csapás érte. 1571-ben pestis látogatta meg, mely a lakosok nagy részét elpusztította s szétriasztotta a tanulókat. Az iskola két éven át majdnem teljesen elhagyatva állott. Mikor 1573-ban a tanulók megint sűrűbben kezdtek gyülekezni, nem mulasztotta el a városi tanácsot a tanügy érdekeinek buzgóbb felkarolására inteni. Egy 1573. márczius 1-én a körmöczi tanácshoz intézett nagyérdekű emlékiratában „de scholae restauratione brevis commonefactio“, kívánja a fentebb említett bajoknak megszüntetését: A városi hatóság intse meg az iskolás gyermekek szüleit nagyobb bőkezűsége s háladatosságra a tanítók irányában, kiknek részéről a telhető szorgalmat és buzgóságot igéri kifejezni, hogy a körmöczi iskola Istennek tetsző és a haza és a város dicsére válható ifjakat nevelhessen. Megemlékszik a szegény tanulókról, a mendikusokról, kiket, miután a városi pénztárból fizetett segélyösszeg is egy idő óta elmaradt, szintén a maga költségén kénytelen ellátni; ezt ő többé nem teszi, nem is teheti. Végre kéri a városi hatóság tagjait, hogy időnkint megjelenésökkal tiszteljék meg az iskolát, mi jó hatással lesz az ifjúság előmenetelére és fegyelmére.¹⁾

¹⁾ V. l. I. 29. 5. „... Quia vero per totum hoc biennium . . . schola nostra misere fuit dissipata, et fere propter pestis saevissima contagia in nihilum redacta, et res tunc mutari non poterat, aequo feramus animo, et quod tamen in ira sua Deus, misericordiae recordatus, reliquias aliquas servaverit, gratias illi agamus, quas possumus

Ugyanakkor, 1573. ápril 10-én az esztergomi érsekhez és 1574. szept. 30-án a kamarához folyamodik, hogy a tanoda régi jövedelmeinek birtokába visszahelyeztessék. Az előbbi folyamodványból („*rectoris, cantoris et caeterorum collegarum ludi literarii Cremniciensis humillima supplicatio*“) megtudjuk, hogy a pisetum-jövedelmek járulékaiból mit kapott az iskola: Karácsonyi ünnepekre 1 ft 50 dr., a nagybőjti recordatiókért 1 ft 50 dr., a pünkösdi ünnepekre 1 ft 50 dr., Sz. Gáll napján 50 dr. és Sz. Márton napján 1 ft. Összesen: 6 ft.¹⁾

Staudenherz lankadatlan buzgalmának eredménye volt, hogy néhány évvel későbben a körmöczi iskola előbbi hírét nem csak visszanyerte, de még növelte. A főurak is szívesen küldék ide gyermekeiket. Így voltak már 1570-ben Kendi János és Réwai Mihály főispánnak fia Lőrincz, az ő tanítványai, Réwai Mihály 1576. nyarán ifjabb fiait is ide bocsátotta; ez évi augusztus 31-én, szeptember 12-én és szeptember 16-án Szklabina kastélyából Nuntaller János főbíróhoz és Tielesch Lénárd városi jegyzőhöz intézett leveleiből tudjuk, hogy fiai több éven át Körmöczön tanultak. Velök volt nevelőjök, előbb Draskóczi György, utóbb Domanizenus Mihály és egy szolga. Réwai első levelében megkeresi a főbíró, hogy fiai számára alkalmas lakhely megválasztásában a nevelőnek segédkezet nyújtson; az utóbbi levelében pedig megkéri a főbíró és a városi jegyzőt, hogy, ha bármely szükségben a „*paedagogus*“ hozzájuk fordulna, előlegezzék neki a kívánt költségeket, ha pedig ellenséges török megtámadás fenyegetné a várost, találjanak módot, hogy fiai szerencsésen haza-

maximas — — — In dies autem numero puerorum scholam frequentantium crescente, cum praesertim accidentia vel proventus tum ex Camera Regia, tum aliis, quibus adolescentes scholastici alebantur olim, a schola prorsus sint abalienati atque erepti — — — ego enim de meo, quod annis superioribus feci, patriae gratificare, adolescentes in schola alere nec possum, nec volo. — —“

¹⁾ U. o. I. 29. 6. Ezen illetékek kiutalványozása és a helybeli érseki pisetarius által való kifizetése bizonyára végképen elmaradt. A rector, cantor és az iskola e veszteségeikért azontul a várostól nyertek kárpótlást.

érkezzenek; ő majd nem mulasztandja el barátságos szolgálataikat viszonzószolgálatokkal meghálálni.¹⁾ A derék Staudenherz azonban még a Réwai-fiúk megérkezése előtt megszűnt működni az iskolánál, melytől 1576. május végén vált meg. Később mint Tielesch Lénárd jegyzősegédje 1585-ben a város kiküldetésében Bécsben járt; 1586-ban főjegyzővé, 1590-ben tanácsossá lett és mint ilyen az egyház és iskola főgondnokságát is viselte; meghalt 1592. február 2-án.²⁾

Mint Staudenherz segédjei az iskolánál ismeretesek: Sock Tamás cantor és Fábri György „collaborator“. Az utóbbi csak egy évig maradt az iskolánál, 1572-ben honesháji (jánosréti) lelkészszé lett.³⁾

Az iskola vezetését 1576. júniusában az iglói születésű Sonntag György vette át, kit a város Besztercebányáról hívott meg, hol mint segédtanító működött a latin iskolánál. Meghívó levelében a városi tanács azon kívánságát fejezi ki, hogy az iskolai ifjuság kiképzése ne akadémiai módon történjék, hanem a tudnivalók oly módszer szerint és oly mérvben közöltesse, melyet a partikuláris iskolák szüksége megkövetel. E kikötés alighanem azért volt szükséges, mert elődje talán valami akadémia-félét akart a körmöczi iskolából alkotni, mibe a város bele nem egyezett⁴⁾ Sonntag itteni működése csak két évig tartott, és e rövid idő is meg volt szakítva az 1577. ősszel kiütött pestis által, melynek csak Körmöczbányán, több mint 1000 ember esett áldozatul.⁵⁾ A rendes viszonyok beálltával Sonntag már 1578.

¹⁾ V. I. I. 29. 7, 8, 9. Fraknói i. m. szerint a Réwai-fiúk nevelőkkel és egy szolgálóval Tindl Péter házában voltak elszállásolva. Fejenként minden héten 73 dénárt fizettek.

²⁾ Stadtbuch ab anno 1426. fol. 130. l.

³⁾ Curial Protocoll ex 1571—1575. 99. l. a „Dom a škola“ szerint, hol a „collaborator“ a rector segédjének mondatik.

⁴⁾ L. Dom a škola 1894. 358. l.: Curial Protocoll 1575—1578. 191. l.

⁵⁾ Stadtbuch, fol. 92. „Hoc anno, mense septembri, octobri et novembri, pestis iterum Crennicii grassari coepit, et ultra 1000 homines absumpsit. Inter quos etiam tres concionatores.“ A pestisben elhalt három körmöczi lelkész: Scholz Tamás, Latusius Severinus és Wagner Gáspár, kik egymás mellett a vártemplomban lettek eltemetve.

február 19-én elbocsáttatását sürgeti s meg is kapja.¹⁾ Innen Szepes-Szombatra ment rectornak, később Selmeczbányán működött, mely várost, mert a calvinismus gyanujába esett, 1594-ben 14 nap alatt volt kénytelen elhagyni.²⁾

A körmöczbányai tanács most alkudozni kezdett Pribitzer Jakab beszterczebányai tanítóval. De ezt Beszterczebánya vonakodott elbocsátani, mert e város segélyezésével végezhetette el csak a wittenbergi egyetemet.³⁾ Utóbb azonban, 1580-ban, mégis elfogadta a kassai rectori állást.⁴⁾

Sonntag utódjává lett a beszterczebányai születésű Schwengler Márton. Ez is Beszterczebánya városa költségén folytatta volt tanulmányait a wittenbergi egyetemen. Innen hazakerülvén, egymásután Beszterczebányán, Bártfán, Zólyomban, Selmeczen és megint Beszterczebányán volt alkalmazva. Ez utóbbi helyről hivatott meg Körmöczbányára. 1578. május 14-én kelt válaszában új állomása elfoglalását bizonyos feltételekhez kötötte. Ezekből a következőket emeljük ki: két külön szoba, egyik családja számára, a másik dolgozó szobájául; az eddigi fizetésnek, mely hetenkint egy forintból állott, két forintra való felemelése; a háztartásra szükséges fa megajánlása; a város találjon módot, hogy a tanulók rendesen, minden héten fizessék meg a tandíjt. Mindenekelőtt pedig kívánja, hogy a városi hatóság szükség esetén oltalmazza őt és az iskolát a rágalmazók, kisebbitők, gyalázók, éretlen kritizálók és rendbontók ellen — — „si P. V. paterne me, meos, coetum scholasticum complecti volueritis, debita et justa ratione contra calumniatores, obtrectatores, nascitos censores, turbatores boni ordinis defendere. — —“⁵⁾ A tanács valószínűleg elfogadta a feltételeket, mert Schwengler elfoglalta új állomását.

¹⁾ V. l. I. 29. 12.

²⁾ Brezníky János i. m. 349. l.

³⁾ Pribitzer levele a körmöczi tanácshoz 1578. márczius 13-án. V. l. I. 29. 13.

⁴⁾ Századok 1895. 2. f. 135. l.

⁵⁾ V. l. I. 29. 14.

Tanítói működése 1589-ben sajátságos módon véget ér. Ekkor, nem tudni, mi okból, börtönbe kerül, honnan egy hónapon túl tartó fogsága után, a bányavárosok közbenjárására és miután 24 körmöczi polgár 500 forintig szavatolt érte, szabadságát visszanyerte ugyan, de az iskola vezetését már nem vehette át. Schwengler a kiállott büntetés után a városi mérleget bérelte, melyvel együtt járt a vasáruk és az ólom eladásának kizárólagos joga; 1592-ben megszerezte a polgárjogot, bár sokan elleneztek; 1596-ban megvette sógorától, Nuntaller Fülöptől 750 forintért a mostani 10. számú házat a város piacán s lett borkereskedő.¹⁾ Egy évvel később, 1597-ben, körmöczi tanácsos. Meghalt 1601. márczius 22-én Beszterczebányán, a hova utaztában utközben szélütés érte.²⁾

Schwengler mellett mint conrectorok működtek az iskolánál: a körmöczi Siegl Endre 1580. márcz.—novemberig, midőn magát felszenteltetvén, körmöczi lelkészszé és később plébános-helyettesé lett. Utódja Brechinus 1580 decz. 1581. májusig. A conrector fizetése volt heti 50 dr.³⁾

1589-ben a megüresedett rectori állomásért folya-modik a schmalkaldeni származású „Magister Nikolaus Florus“ beszterczebányai segédtanító, kit meg is választottak. A kitűnő képzettségű férfiútól sokat vártak, de még ugyanazon évben elragadta őt a halál.⁴⁾

Helyére a sziléziai származású Gaebel Miklós hivatott meg Morva-Iglóból, ki felsőbb fokú kiképez-tését Odera melléki Frankfurtban nyerte. A városi ta-nácshoz 1590. márczius 21-én írt levelében köszönettel veszi megválasztatását, de kijelenti, hogy szerződése szerint legalább még két hónapig kell Iglón maradnia; egyuttal a rectori jövedelmek részletes kimutatását

¹⁾ Így adja elő „Dom a škola“ 1895. 3. sz. 105—106. l.

²⁾ Stadtbuch. 171. l.

³⁾ Dom a škola 1895. évf. 2. sz. 63. l. és 3. sz. 105. l.

⁴⁾ Ennek 1589. június 26-án a körm. tanácshoz intézett kér-vénye a tanács hátiratával. A kérvény Körmöczön kelt. L. azonkívül Fraknoi i. m. 119. l.

óhajtja.¹⁾ A tanácsnak ugyanezen hó 29-én kelt válaszó levelében a rectori javadalmazásokra vonatkozólag közli Gaebellel, hogy azok a városi pénztárból nyújtott heti 1 forintból, a tanulók után járó tandijakból, előkelőbb és nemes szülők magándijaiból, temetési járulékokból és karácsonyi, pünkösdi, Sz. Gál és Sz. Márton-napi recordatiókból állanak. A nem megvetendő mellékjövedelmekre annál biztosabban tarthat számot, minél jobban sikerül neki a közönség rokonszenvét és bizalmát a vezetésére bízott ifjuság hű és lelkiismeretes gondozása és teendőinek pontos teljesítése által kiérdemelni.²⁾

Gaebel 1590. május végén érkezett Körmöczbányára és átvette az iskola igazgatását.³⁾ Másfél évvel később nőül vette Leiner Farkas tanácsosnak és volt birónak leányát, Annát; 1592. január 26-án tartott menyegzőjére meghívta a tanács összes tagjait, mely alkalommal a város egy márka ezüsttel, 7 ft 50 dr.-nyi értékben tisztelte meg.⁴⁾ Bizonyára e rokonsági kötelekeinek köszönhetette, hogy ismételt szorgalmazására fizetését felémelték heti 75 dénárral, azonkívül a kívánt sör helyett 25 dr. sörpénzt kapott; rendes fizetése tehát megkétszereződött.

Ugylátszik azonban, hogy Gaebeltől többet vártak, mint a mennnyt teljesíteni képes volt. A városi jegyzőkönyvekben sokszor panaszokat olvasunk az iskola zilált állapota, az ifjuság fegyelmezetlensége, a tanítók könnyelműsége ellen. E panaszoknak véget vetendő, a tanács bizonyos utasításokat dolgoztatott ki, melyeknek követését lelkére kötötte a megidézett tanítói testület-

¹⁾ V. I. I. 29. 18.

²⁾ Curial-Protocoll 1586—1591.

³⁾ A „Dom a škola“ szerint: I. 32. 9. 94. a rector elhozatalára fordított költségek: „Um den neuen Schulmeister geschickt, ist Zehrung aufgegangen fl. 15“ és megint: „Hat der neue Schuelmeister von Iglau aus bis hieher mit seiner Comitiva verzehrt fl. 18.—.“ Tehát kísérettel, alighanem bizonyos segédekkel jött, kik itt kerestek alkalmazást és kikre később Leonhardi idejében tétetik hivatkozás.

⁴⁾ Curial-Prot. 1590—1593. és számadási jkv. 1591—1592.

nek.¹⁾ Az állapotok azonban nem igen javultak, minek oka részben a rector erélytelensége, részben gyenge egészsége volt. Megénekelte és vigasztalta őt fáradságos hivatásában egykori tanítványa és barátja, a classikus latin dalai által híressé vált Bocatius (Bock) János, ki szintén Sziléziából, Gaebel unszolására jött Magyarországra és 1594-ben Eperjesre hivatott meg rectornak, onnan néhány év múlva Kassára, hol utóbb városi jegyzővé, végre bíróvá lőn.²⁾

Gaebel 1599 végéig működött az iskolánál. A következő év elején, Golezius Joakim Kassára való távozása után, helybeli német lelkészszé lett megválasztva³⁾ — — „weil er ein gelehrter Mann und guter Prediger ist, aber an Gliedern schwach — —“ Még ezen 1600. év végén újra nősült és tanuival megjelenve a tanács előtt, meginvitálta lakodalmára. Nem sokáig viselte a lelkési tisztséget, már 1603. deczember 6-án halt meg.⁴⁾

Az ő igazgatása alatt működtek: Sock Tamás, még Staudenherz ideje óta cantor; neve 1599-ben még előfordul a számadásokban „Tomas der alte Schulmeister“; a következő évben Mihály fia és ennek mostohaanyja egy adóssági ügyben azt vallják, hogy néhai Sock Tamás könyvei és egyéb tárgyai Schwenglernél vannak zálogban; az adósságot egyszerre nem törleszthetik, míg Siegl Endre (a volt conrector és aztán lelkész) hagyatékából, ki Socknak adósa volt, ki nem elégítetnek.⁵⁾ Mint cantor szerepel Haas Gáspár is, ki

¹⁾ Dom a škola 1895. 3. sz. 109. l. A jelzett tanrend és az utasítások nincsenek meg a különben gazdag levéltárban.

²⁾ L. Klein János Samu. Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger. Sok helyen egészen hibás datumokat közöl. L. azonkívül Fraknoi i. m. 93. l.

³⁾ A városi főbíró és tanács által 1600. január 19-én kiállított ajánlólevél, midőn magát pappá szenteltetendő, oderamelléki Frankfurtba utazott. V. l. Tom. II. Fons 29. 1. sz. és Curial-Protocoll 1600. január 6. — Az utazási költségeket 90 frttal vették fel.

⁴⁾ V. l. II. 29. 5.

⁵⁾ Curial-Protocoll, 1600. január.

később Leporinusnak nevezi magát.¹⁾ A jegyzőkönyvek Gaebel segédjéül még Stetter Jánost említik, kinek heti fizetését 60 dénárban állapították meg, azonkívül szabad asztala volt biztosítva, úgy, hogy időnként megjelenhetett a főpapnál, bírónál, Schwenglernél és a nótáriusnál; de az ingyen tartást ily alakban nem fogadta el. Stetter 1599. január 18-án félévi működése után már elhagyta a körmöczi iskolát.²⁾

Gaebel helyére, ki 1600 elején vált meg az iskolától, mikor helybeli lelkészszé megválasztották, hivatik meg az iskola vezetésére Simonides János mint „conrector“³⁾ A tanító akkor a kis kapu melletti szobában lakott (am Thürl); azon kérelmét, hogy a Leiner-féle házban kaphasson lakást, a tanács nem teljesítette. Mellette Burian Jeromos orgonista említetik. Simonides még ugyanezen évben jánoshegyi lelkészszé lett megválasztva. A conrectori állás, ha betöltetett, mi későbbben mindig megtörtént, lépcsőnek tekintetett egyházi hivatal elnyerésére. A városhoz tartozó falvak lelkészi állomásai rendszerint a városi gymnasiumnál alkalmazott conrectorokkal lettek betöltve, míg a helybeli tót cantor, ki egyszersmind a környékbeli tót falvak ifjúsága által látogatott tót iskolának vezetője volt, sokszor tót nyelvű egyházközségek által hivatott meg lelkésznek.

Simonides helyét elfoglalta Weinmann Salamon „rector“, kinek működéséről csak annyit tudunk, hogy valami perpatvara volt Putner Ábrahámmal, ki hanyagságról és kegyetlen bánásmódról vádolja a tanítót a tanács előtt. Előhozza, hogy mostoha fia már 3 évig jár az iskolába s keveset vagy épen semmit sem tanult; a tanító a fiut véresre verte s a panaszost is szidalmakkal illette. Weinmann tanítói tekintélyének megoltalmazását kéri, mert tanításaért ütlegekkel akarják díjazni s

¹⁾ Ezt említi a Dom a škola, hol Fábri Mártonról is van szó, ki leányokat oktatott.

²⁾ L. Dom a škola 1895. évf. 3. sz.

³⁾ Városi levéltár: Tom. II. Fons 29. 2. sz. A tanács meghívó levele 1600. február 23.

az iskolát megvetik.¹⁾ Cantor volt akkor Engelbert, kit a német-prónaiak a tanítói állásra hívtak meg.

1603. júniusban hivatik meg rectornak Sturm János, beszterczebányai conrector. Junius 14-én kelt levelében tudatja a meghívás elfogadását azon feltételek alatt, hogy a mellékjövedelmeken kívül rendes fizetése az legyen, mit Gaebel Miklós kapott.²⁾ A rector fizetése heti 2 fl. 25 dr. volt, azonkívül mellékjövedelmek: praebendák vagy recordatiók egyházi körüljárások után (Umgang) főbb ünnepek alkalmával és még más járulékok temetések és keresztelések után, valamint az iskolai színi játékok rendezésére ez időben nyújtott 16 fl. E mellékjövedelmekből bizonyos részt kap a „collega“ és részesülnek a kisegítő tanulók is (adolescentes, paedagogi). A cantor mellékjövedelmei külön vannak szabályozva, ezekben osztozik az orgonistával. Nem tudjuk, kik voltak Sturm segédei? A városi tanácsülések jegyzőkönyvében és a számadások jegyzékeiben Praetorius Henrik „collega“, Kribonos Egyed orgonista, Emericus oeconomus (1604.) és ennek utódja a hivatalban Paurath János említettnek. De azt tudjuk, hogy a városi tanács 1606 elején a tanítókat nagyobb buzgalomra és a fegyelem jobb kezelésére serkenti. A tanulók között igen gyakori a viszálykodás, czivakodás és verekedés a kereset aránytalan felosztása miatt (colligirtes Pixengeld und andere Accidentia). A polgárság panaszkodik, hogy a recordatiókkal, különösen a külső városrészekben, majd minden második héten alkalmatlankodnak, hogy a cantorok és a tanulók ilyenkor a szegényeket kigúnyolják, hogy a tanulók a csillaggal három hétig is körüljárnak. Az április 20-iki tanácsülés elé idézett rector, cantor és többi collegák azon intést kapták, hogy viseljék az ifjúságnak gondját, nevelvén azt jámborságban, szép művészetekben és erkölcsösségben; a szegényeket le ne nézzék, el ne hanyagolják; tartsanak kellő fegyelmet és alkalmazkod-

¹⁾ Curial-Protocoll. 1601. szept. 6.

²⁾ V. l. 4. sz.

janak mindenben azon iskolai szabályzathoz, mely a múlt évben kibocsáttatott. Sturm erre a már korábban beterjesztett emlékiratának figyelembe vételét és kedvező elintézését kéri. Ez egy erélyes és őszinte nyilatkozat, melyben kimutatja, hogy a bajok először onnan származnak, hogy a mendicansok által kéregetett alalmazsnak a szegény tanulóknak pénzben nyújtának, mely hetenkint 90 dr-nál többet nem tesz ki, miből a szegény tanulók magukat fenn nem tarthatják. Jobb volna, ha eledeléért körüljárnának (dass sie, wie sonst gebräuchlich um essende Speise rumgiengeten), különben attól lehet tartani, hogy az énekes kar nem lesz kellőleg betöltve. Másodszor akadályul hozza fel a zugiskolákat, mert sok makacs és hanyag tanuló elhagyja, ha megbüntettetik, a rendes iskolát s vagy a harangozóhoz, vagy a tót cantorhoz szalad. Ez által a fegyelem meglazul, az ifjuság nyakassága tápot nyer s az iskola látogatottsága fogy; kéri a múlt évi restantiákat; a tanács azonkívül gondoskodjék arról, hogy a tanulók rendesen fizessék be a tandíjat.¹⁾ A tanács részben meg is szüntette a bajokat. A mendicatio fennmaradt ugyan, mint azelőtt volt, de a fizetés hetenkénti kiszolgáltatását, ha csak a jövedékek (Gefälle) megengedik, kész megadni; a tandíjat illetőleg a rector a szülőkhöz forduljon, ha czélt nem ér, jelentse fel azokat a bírónál. A tót cantor felszólíttatott, hogy az alsó templomhoz nem tartozó tanulókat magához ne vonja. Ez avval védekezik, hogy a rector hiába haragszik reá, mert a szülők oda küldik gyermekeiket, a hova akarják; ő senkit sem édesget; panaszkodik, hogy csekély fizetéséből meg nem élhet. A tanács megnyugtatta, hogy békésebb idő beálltával az alsó templomhoz tartozó falvak lakóit arra fogja szorítani, hogy gyermekeiket ő hozzá adják iskolába, s egyébként is gondoskodni fog jobb eltartásáról, csak teljesítse lelkiismeretesen kötelességét. Érdekes, a mit ez alkalommal Nanticovius Mihály, első lelkész a kórházi javadalmak

¹⁾ V. I. 8. sz. A levél 1606. február 13-áról keltezve.

(Spitalwirtschaft) hova fordításáról mond. Szerinte e jövedelmek első sorban egyházi és iskolai célokra volnának szentelve. Nem helyes, hogy azok csak háborús célokra és a gézengúz csőcselék-csapatok eltartására fordíttatnak.¹⁾

Meddig tartózkodott Sturm János Körmöczbányán, nem tudjuk; 1612-ben besztercebányai városi jegyző volt és mint ilyen a város által több ízben országgyűlésre küldetett el követnek.²⁾ 1610-ben a rectori tisztelet már Leporini Gáspár viselte. Róla és collegáiról, kik közé az előbb említetteken kívül Thindel Achác z is sorolandó, fel van jegyezve, hogy a városi tanács egy gúnyirat megjelenése miatt nagyon neheztelt rájuk. Újabb panaszok támadnak az ifjúság zabolátlansága miatt. A tanítótestület tagadja a gúnyirat szerkesztését; a tanulók pajkosságáról az iskolán kívül nem tehet, a rendbontók megkapják a megérdemelt büntetést, a rector csak a minap kitiltott három tanulót az iskolából, kik a tilalom ellenére a farsangi játékosokkal csatangoltak. Egyébként a tanítótestület a tanács oltalmát kéri a rágal-mazók ellen.³⁾ Leporini már 1611. április végén meghalt.

A megürült állomásra az 1611. június 20-iki tanácsülésben négy ajánlás történik. Az egyik ajánlott, Dr. Fabusius, gyakorló orvostudor be is terjesztette folyamodványát a rectori állomás elnyeréseért; a többi jelöltek: a lutillai születésű Sartorius Mihály, selmeczi cantor; pártfogója Melikius Samu, breznóbányai lelkész és superintendens; a selmeczbányai primarius collega, és Ursinus Illés, a báni rector. A selmeczi cantor ellen, bár „poeta” hírében áll, kifogásokat emelnek, mert foglalkozása a kantálás. A collega primarius tanult ember ugyan, de inkább „jurista”, kit a selmecziek a jegyzőségre alkalmaznak. Fabusius Györgyöt a városi első lelkész ajánlja, mert az „philosophus” és „physicus” létére jobban fog megfelelni az iskolában, mint egy

¹⁾ A város Bocskay István felkelése alatt sokat szenvedhetett.

²⁾ A besztercebányai ág. ev. gymnasium 1874—75. évi értesítőjében 43. l.

³⁾ Curial-Protocoll 1611. febr. 21.

jurista; legalább szabad időben kijárhat a tanulókkal a mezőre, megismerteti velők a füvek neveit, gyógyító erejét, és mert e vidéken úgy sincs orvos, mellékesen gyógyítással is foglalkozhatnék. Ez ellen Radmacher a község nevében azt hozza fel, hogy Fabusiusnak más a hivatása, öregebb is már, s az iskolai munkát hamar megúnná. A legkomolyabb jelöltről, Ursinus Illésről azt mondja Nanticovius, hogy reá ne számítsanak, mert néhai Illésházi Istvánnal és ennek özvegyével szerződést kötött, mely őt a báni iskolánál marasztalja. Elősorolja Ursini jövedelmeit: negyedévre kap 50 forintot, azonkívül van szabad asztala, naponként egy pint bor, minden évben néhány vég posztó, más járuléka, és a mit a magyar uraktól mellékesen kap. Tanulóinak száma 40, kiknek naponként 14 font hús és hetenkint 6 mérő gabona jár. Ezt — Nanticovius szerint — Kőrmöczön nem kaphatná. Az urak megfontolhatnák, hogy ha tudós férfiakat akarnak alkalmazni, gondoskodni is kellene tisztességes eltartásukról és a tanulók kellő ellátásáról. Az 1611. augusztus 7-iki tanácsülésben mégis elhatározták, hogy a báni rectort üdvözlő-irattal ellátott küldöttség által meghívják, egyszersmind arra is kérve őt, hogy, ha a meghívást maga el nem fogadná, Wittenbergből szerezne valami alkalmas magistert, ki egy vagy két segédet is hozhatna magával, kiket vagy itt, vagy valamely más bányavárosban collegákul lehessen alkalmazni az iskolánál, vagy az egyháznál, esetleg a városháznál, mint annak idejében Leiner Farkas bírósága alatt Gaebel Miklós is hozott magával néhány segédet, kik mind elhelyezést nyertek. A Bánon járt küldöttség: Grueber János és a városi jegyző már augusztus 12-én tettek jelentést a tanácsban, hogy Ursinus megköszöni a meghívást, de el nem fogadhatja; mivel azonban Mihály napja körül könyvtáráért Wittenbergbe utazik (dazu seine Gnädige behülflich sein wird), késznek ajánlkozik a tanács kívánságát teljesíteni. A felhatalmazó levél ki is állíttatott Ursinus számára és szept. 19-én a nagytanács előtt felolvastatott. Közbenjárásáért 20 frtot szavaztak meg.

Volt-e Ursinus közbenjárásának mindjárt eredménye? nem tudjuk. Valószínű, hogy Leonhardi Péter mester, ki 1613 körül foglalta el a rectori állomást, csakugyan Ursinus biztatására jött Wittenbergből. Ezt következtetjük a selmeczi tanácsnak 1633. január 15-én és 20-án a körmöczi tanácshoz Leonhardi elbocsáttatása ügyében intézett leveleiből, melyben a selmecziek csodálkozásukat fejezik ki, hogy a rectort azért akarják Körmöczőn marasztaltatni, mert a város költségén hozatott Wittenbergából. Mintha 20 évi működése alatt le nem szolgált volna eléggé a reája fordított utazási költséget, melyeknek megtérítését most a selmecziektől várják!¹⁾ Leonhardi, ki a belső tanácsnak is tagja volt, egyenetlenkedett Urlsperger János, városi főpappal és tanács-társaival. Az előbbi kalvinizmusról, az utóbbiakat helytelenségekről vádolja. Meg is bosszulják magukat rajta: 1632. február 15-én fizetését, mely heti 3 frtból állott, 2 forintra leszállították. Ezért elbocsáttatását kéri. A tanács visszavonta ugyan határozatát és maradásra szólította fel — er soll nicht so simpliciter den Stuhl vor die Thür setzen, — de Leonhardi elfogadta a selmecziek meghívását.²⁾ Hosszú működéséről az iskolánál csak annyit tudunk, hogy egyesek büszkén emlegetik, miszerint Leonhardi mester alatt tanultak, vagy már az ő segédei voltak. Későbbben a körmöczi gymnasium új tan- és leczkerendjének megállapítása alkalmával mégis hozzá, mint selmeczi rectorhoz fordulnak tanácsért, sőt vissza akarják hívni.

Ezen időben a körmöczi gymnasiumnál még következő tanítók működtek mint conrectorok: 1616 elejétől Reich Joachim,³⁾ greifswaldi születésű, csak rövid ideig, épúgy, mint utódja Nanticovius Joachim, egy külföldi származású magister, ki 1619 tavaszán

¹⁾ V. l. 30. és 32. sz.

²⁾ Curial-Prot. 1632. dec. 6.

³⁾ Ez évi február 1-én kelt levelében megköszöni megválasztását s a tanácsot egy mellékelt hexameteres költeményben dicsőíti. V. l. 12. sz.

Beszterczebányára ment rectornak,¹⁾ de még ugyanezen év junius közepén meghalt s Kőrmöczön temettetett el.²⁾ A conrectori vagy segédigazgatói állomás 1622. elején betöltetett Rügner Gáspár által, ki Kassáról jött.³⁾ A beigtató lakomára a város egy jegyzék szerint 14 forintot költött. 1622. november 4-én kelt levelében segélyt kér részint hosszabb betegsége, részint ideutazása által okozott adósságainak törleszthetése végett. Fizetése heti 1 frt volt, melyet a tanács 1624-ben 50 dral javított. Rügner 1631-ben jánosréti (Honesháj), 1635-ben szklenói lelkészszé lett megválasztva. 1653. junius 17-én kőrmöczi diaconussá (segédlelkész) lett s 1662-ben meghalt.

Leonhardi mellett más segédekül említettnek: Horečnik (Desericens) Endre mint cantor, ki 1625-ben Privigyére ment tanítónak; csak félévig volt Kőrmöczön.⁴⁾ Más cantorok voltak a tót templomnál: 1617—1621-ig a háji születésű Orlichius Israel,⁵⁾ ki innen az egyházhoz hivatott Nagy-Szalárnára. Siekel János 1621-ben csak félévig, Divékre ment lelkésznek.⁶⁾ Bobalius Lőrincz, ki 1624-ben háji lelkészszé lett.⁷⁾ Mint „primarius collega“ működött több éven át Brentius János, kinek fizetése heti 50 dr.-ból állott, azonkívül étkezése volt a rectornál, de ennek eltávoztása után asztalát sajátjából volt kénytelen ellátni. 1633. november 7-én kelt levelében heti fizetésének 1 frtra felemelését kérelmezi;⁸⁾ a következő évben saját kívánságára egyetemi tanulmányokat végezendő, városi segélypénzzel külföldre ment.⁹⁾ Szolgálatokat végeztek az

¹⁾ A beszterczeb. tanács levele Nanticovius elbocsáttatása ügyében. 1619. márc. 12-én. V. l. 13. sz.

²⁾ A beszterczeb. ág. év. gymnasium értesítője 46. l.

³⁾ V. l. 12. és 33. sz.

⁴⁾ V. l. 20. sz.

⁵⁾ V. l. 14. sz.

⁶⁾ V. l. 15. sz.

⁷⁾ Curial Prot. 1624. márcz. 8.

⁸⁾ V. l. 26. és 29. sz.

⁹⁾ Curial Prot. 1634. júl. 7. Kötelezvény mellett, hogy majd a városnak felajánlja szolgálatait, 2 évre kiküldetik 50 frt ösztöndíjjal.

iskola körül és rendszeren tanítással is foglalkoztak az úgynevezett oeconomusok is. Ez időből találjuk feljegyezve a következőknek neveit: Falcovius Péter 1615. Marckwart György 1616—1620. Auriga János, Schäfer János, ki innen 1640-ben Bazinba hivatott cantornak.

A számadási naplókban a tanítói személyzet rendes díjazását következőképen látjuk feltüntetve: A rector régebben hetenkint 2 forintot, Gebel és Sturm 2 frt 25 drt, Leonhardi egy ideig 3 frtot kapott. A conrector heti fizetése régebben 1 frt volt, 1624-ben már 1 frt 50 dr., vagy negyedévre 19 frt 50 dr.; a collegá-é még 1604-ben negyedévenként 3 frt 25 dr., 1607-ben 4 frt 55 dr. 1622-ben már 7 frt 80 dr. A primárius collega megkülönböztetésben részesült. A cantor rendes fizetését már 1597-ben s azóta állandóan negyedévi 7 frt 80 denárral találjuk feljegyezve. Az oeconomus díjazása mutatja a legnagyobb eltéréseket, 1607-ben még 2 frttal negyedévenként, 1622-ben 4 frttal és 1629-ben 6 frt 55 dr. Régebben alumnus vagy haranghúzó viselte az oeconomus tisztjét. Ugyanezen kimutatás szerint a haranghúzóknak (Pulsanten) évnegyedenként 2 frt 60 dr. járt ki a hevérek társpénztárából (für das gemeine Gebetläuten). Az alumnusok hasonló szolgálatokért egy 1597. évi számadási jegyzék szerint hetenkint 75 denárt kapnak összesen; szegény tanulók és mendicansok 10—15 dr.-ban is részesülnek az egyház pénztárából. 1624-ben az alumnusoknak húszra 52 frt adatott ki, heti 1 frttal. 1605-ben az iskolai vizsgálatok alkalmával 1 frt ára papiros szolgáltatott ki a tanulóknak; 1610-ben ugyanily alkalommal 1 frt 60 dr. osztatott ki a tanulók közt a templompénzekből Örtl Fülöp bíró által. Hogy ezen fizetéseket akkori értékek szerint megbecsülhessük, elég lesz felhozni, hogy Körmöczbányán 1595-ben egy itcze (Halbe) bor 10 dénárba, egy egész ökör 9 frtba, egy mérő (Viertel) zab 50 dr., egy mérő rozs 55 dr., egy mérő árpa 80 dr. és egy mérő borsó 80 dr.-ba került. 1601-ben drágaságról panaszkodtak, midőn egy meszely (Seidel) bort 4 dr., egy pár kisebb cipőt fiúk számára

26 dr. és nagyobbat férfi számára 35—40 dr.-ral kellett megfizetni.

1633. aug. elején a tanács az igazgatói tisztség elvállalására alkudozni kezdett a kassai rectorral, ki azonban a meghívást el nem fogadta. Október elején igazgatóvá lett Monavius Frigyes, orvostudor, ki Boroszlóból jött Dr. Hermann Zachariás és más előkelő férfiak ajánlásával. Állomását azon kikötés mellett foglalja el, hogy temetésekre nem megy, recordatiókra nem fog járni, az orvosi praxist pedig folytatja.¹⁾ Monavius azonban nemsokára a tanács és a polgárság neheztelését vonta magára. 1634. szeptember 24-én a tanácsban hanyagságról vádolják; újjat húz a főpappal, kit nem akar az iskola felügyelőjének elismerni; nem jár szorgalmasan a templomba, a mi nem válik az ifjúság épülésére; a tanulókat naponkint nem examinálja. Miután az új pontokba, melyeknek betartását tőle követelték, bele nem egyezett, Monavius leköszönt.

Segédigazgató volt akkor Krumm Mihály mester, ki korábban Igló, morvaországi városban működött, de innen a dühöngő vallásüldözés miatt kénytelen volt menekülni. 1623-ban beszterczebányai segédigazgatóvá, 1626-ban korponai igazgatóvá lett. Ez utóbbi helyről hivatott meg Körmöczre segédigazgatónak (conrector). Fizetése volt hetenként 2 frt, szabad lakás, húsvéti recordatio és évi 5 frt fapénz.²⁾ Az igazgató lemondása után az állomás betöltéséig az iskola vezetése reá bízván, elismerésül még a rectornak járó Gál-napi és Márton-napi recordatiókban részesült. (Zum Compens soll er dass Hahnbeissen Festo Galli, sowohl die Recordation auf Martini wirklich genießen.) Krumm Mihály 1633. szept. 5-től 1635. október 5-éig működött az iskolánál, akkor jánosréti (honesháji) lelkészszé lett

¹⁾ Beszterczebányáról ír 1633. okt. 11-én. Elfogadja a meghívást. V. l. 28. sz. és Curial-Prot. 1633. szept. 17. és okt. 9. Rendes jövedelmén kívül 5 frtot kap tüzelőfára.

²⁾ V. l. 31. sz. Az ajánlatok elfogadását 1633. aug. 6-án tudatja a tanácscsal.

előléptetve. 1644. decz. 1-én Jánoshegyre (Berg) jött, hol 1658. december 6-án halt meg.

Collegául, próbaképen, a városi jegyzőkönyv 1634. július 21-éről említi Moricz Ádámot, ki magániskolában tanított. Mint oeconomus működött a már említett Schäfer János. Orgonistává lett 1631-ben ideiglenesen, 1635-ben véglegesen Stürbitz János, midőn elődje, Kribonos Egyed, a városhoz tartozó háji jószágok kezelőjévé lett megválasztva, az utóbbi évben pedig meghalt.

1635. márcziusban igazgatóvá lett a körmöczi születésű Corvinus (sajátképen Raab) Mihály mester. A tanács bizelgő levélben tudatja vele megválasztását, ő tőle várván az utóbbi időben némileg elhanyagolt iskolai állapotok rendezését.¹⁾ Az igazgatónak fizetése már ekkor meg volt állapítva heti 3 forintra és a kiszabott recordatiókra. Azonkívül szabad lakása is volt. Lakodalmára, melyet a következő év július 6-án Úrvölgyön tartott, a város 6 birodalmi tallért adott neki. A felőle táplált reményeknek azonban ez sem felelt meg. Urlsperger főpap gyakran emelt panaszt ellene, hogy az iskolában rendetlenség van, fegyelem nincs, az ifjuság, mely nagy számban volt, el van hanyagolva, úgy, hogy most még a helybeli gyermekeket is máshova, idegen helyekre kell küldeni. 1637. május 4-én és decz. 11-én a tanács elé idéztetett. Az igazgató a hibákat alárendelt collegáira hárítja; Urlspergerről azt mondja, hogy iskolai ügyekhez nem ért; arról vádolja a plebánot, hogy főlebbvalóit is nyilvánosan, a szószeréről becsmérli és őket bolondoknak nevezi (er heiße sie Ehrenfeste Narren). A folytonos panaszoknak s kölcsönös vádaskodásoknak Corvinus halála vetett véget. 1640. január 20-án hirtelen halállal mult ki. Szükségben hátrahagyott családjának hetenként 1 frt 50 denár rendeltetik.

¹⁾ V. l. 36. sz. — — Haben wollen unser obrigkeitliches Amt in Acht nehmen und unsere Schul, welche die Zeithero etlichermassen abgenommen, in einen guten Stand bringen und derselben einen gelehrten Mann vorstellen — weshalb wir zu unserer Schul unseren Patricius für einen Rector vocirt — —. A feltételek is közölve.

1635. október 25-én segédigazgatóvá lett Kneisel Márton mester, kit a tanács 1636. november 14-én 3 birodalmi tallérból álló nászajándékkal megtisztelt. A jegyzőkönyvek róla egyebet nem szólnak. 1640. június végén meghalt.

A tanítói testület újabb tagjai voltak még: Markwart György, cantor (1683. márcz. 15. jk.). Kreig Miklós, tót cantor, (1636. aug. 29. jk.). Praetorius Jakab, griegerháji tanító 1638. márcz. 15-én megkapja a harangozói állást, melyet eddig hosszú időn át Eiserer Keresztély elfoglalt. Az oeconomus (Schäfer János) 1637. nov. 20-iki határozattal az iskolaépületben kis lakószobát kap.

A plebános kívánságára a városi tanács Mihály-napja körül tartandó vizsga alkalmából 6 frt ára könyveket rendel kiosztatni a szorgalmas tanulók közt. (1635. aug. 31.)

Feljegyzésre méltó, hogy a városi tanács bizonyos Peschki Leonhardtnak, ki magániskolát nyitott, 1636. október 30-án ingyen lakást adott, mert leányokat oktat. Egyszersmind a kívánatos siker elérése céljából szorgalomra és buzgóságra inti.

Corvinus Mihály halála után az igazgatói tisztre megint a kassai rectort, Mautner Jánost ajánlják, s ha ez nem fogadná el a meghívást, akkor hívják vissza Leonhardi Pétert Selmechről. De egyikök sem jött.

1640. augusztus végén az igazgatói tisztség végre a Pozsonyból meghívott Büringer János mesterre ruháztatott át, ki hivatalába szept. 3-án nagy ünnepélyességgel vezettetett be. Négy évi működése a jegyzőkönyvek és levelek tanúsága szerint elég zajos volt. Büringer az ő újtásvágyával és fenhéjázó modorával, melylyel tudományosságát mutogatta, kellemetlen bajokba keveredett a scholarhakkal és utóbb az egész tanácscsal. Az igazgató, bizonyos újtásoknak barátja lévén, önkényesen megváltoztatta az eddigi tanmódszert (Lehrmanier). Ezen eljárása és talán a sikernek hiánya is némelyekben bizalmatlanságot keltett. mely nyilvános helyeken és privát körökben Büringer tanelveinek kriti-

zálásában és kicsinylésében nyilatkozott. Ez nagyon bántotta a különben is önhitt férfiút, ki a tanácshoz intézett egyik levelében 1642. február 14-én követeli, hogy állíttassék össze egy vizsgáló-bizottság, mely előtt ő kész tanításáról és életmódjáról számot adni.¹⁾ Ezen kérelme úgylátszik ez izben nem hallgattatott meg. 1642. június 18-án kelt levelében bepanaszolja az őt és collegáját rágalmazó városi jegyzőt, s kijelenti, hogy ily viszonyok között készebb volna lemondani, semhogy megengedné, hogy erudítiója alaptalanul kétségbe vonassék.²⁾ A tanács békítő kísérlete megghiúsult. A következő év január 16-án a városi jegyző vádolja be az igazgatót a tanácsnál, hogy az iskolában is izgat ellene és a plebános ellen. Míg a jegyző a város követeként országgyűlésen volt,

¹⁾ — Kann ich nicht ungeklagt lassen, wie das ich unterschiedlich hören muß, das nicht allein andere und der Schulsach unverständige, sondern auch, und sonderlich H. Notarius, unsere, hiesiger Meinung nach neue Lehrart nicht zum besten deuten will. Nun befremdet mich höchlich, daß mir solche Ehrenperson, die auch zugleich ein Scholarch ist, und also unsere Unschuldigkeit wieder verläumderrische Spötereien beschützen billig sein sollte, so ungünstig von uns redet. Daß ich vorige alte, aber böse Unart im Lehren abgeschafft, ist aus beweglichen Ursachen geschehen, und unwidersprechlichen Grund, welchen emsig gesucht und glücklich erfunden haben in Deutschland Hochgelehrte und weitberühmte Lehrer auf hohen Schulen bereits vor etlich und zwanzig Jahren, und also nicht erst neulich, oder hier, zu Krennitz von mir. Fliehe derowegen zu meinen Herrn und bitte um Beschirmung, sintemalen es eine große Anklage ist, ein Verführer der Jugend zu sein (welches folget, so wir eine gute Art zu lehren abgeschafft, eine böse aber hingegen eingeführt). — Ich bin erböthig meines Lehrens und Lebens halber gebührende Rechenschaft zu geben. — — V. l. 44. sz.

²⁾ — Der Stadtschreiber (Zacharias Müller) wirft mir vor, ich hätte das Wasser getrübet und das Kalb ins Auge geschlagen. Bekannt ist es, daß Herr Stadtschreiber unbegründete Reden fast täglich über mich und meinen Collegen Daniel Fabri und unsere „universitäterische“ Lehrmanier mit großem Überfluß ausschüttet. Unser Schulbüchlein, Vestibulum genannt, muß bei ihm Prostibulum heißen. — Unsere große Alphabetttafel begabet er mit dem Namen des Parisischen Teufelrades. Und dergleichen schöner Ehrentitel hat er übrig viel, nach eigenem Gefallen uns armen und ohne das verachteten Schuldienern zu geben. — Bei so gestalten Sachen und weilen seines unleidlichen Verfahrens kein Ende sein will, bin ich gänzlich entschlossen mich lieber und eher meines bishero getragenen schweren Dienstes zu begeben und diesen Ort zu quittiren, als in stäter Unruh zu schweben. — — Johann Büringer Philosoph. V. l. 43. sz.

az igazgató a tanulók előtt „Molfius legatus“-ról mint rágalmazóról beszélt; „Rotarius Nodarius“-nak is nevezte, a plebánost pedig „Sabellius“-nak (Szt. Háromság-tagadó-nak). Állításainak igazolására három fiút kér beidéztetni, kik megjelenvén, kinyilatkoztatták, hogy a jegyzőre czélzó álnéven kívül nem tudják, kire vonatkoztatta a rector a többi álneveket. Müller Zachariás, a jegyző folytatja kifakadásait az igazgató ellen, kit álbölcselőnek, kontár philosophusnak, léhának nevez, ki a tanulók írásbeli dolgozatait nem javítja. A szintén beidézett igazgató óvást emel e sértegetések ellen. Ő arról nem tehet, hogy a mindenünnen összeszedett kóborló (vándor)-deákok oly hibákat hoznak magukkal.¹⁾

A tanács végre intézkedett ez ügyben. Felszólította Bűrington, hogy didactikai módszerét írásban dolgozza ki. 1643. május 7-én pedig körlevelet bocsát Körmöczbánya és környéke lelkészeihez, felhíván őket, miszerint május 12-én reggel 7 órakor a helybeli parochiában megtartandó értekezletre összegyűlekezzenek s az új didactica felett tanácskozzanak „agetur de nova in scholam nostram introducta didactica“.²⁾ Május 12-én a javaslattétel elkészült és a jelenvolt lelkészek és scholarchák aláírták azt. E szerint Bűringer újításairól a végleges ítéletet addigra halasztották, míg legközelebből írásban benyújtandó didactikai módszerét meg nem vizsgálják és ki nem próbálják. A kitűzött négy heti határidőből azonban kilencz hónap lett, míg a didacticának nevezett német grammatikáját sok figyelmeztetés után

¹⁾ — — Notarius meldet weiter, der Rector sei ein Sophist, ein Philosophaster, ein Schulverführer, item ein fauler Hund, weil er der discipulorum scripta nicht corrigiret. Rector protestirt über diese Injurien und sagt, daß die discipuli so ungeschickt aus den „Bachantischen Schulen“ hieherkommen und solche errores mit sich bringen. — Határozat: Ein ehersamer Rath meint, daß die Hauptsache ex introducta didactica versire; wird man deswegen solche Lehrmanier durch gelehrte Leute examiniren lassen, inmittelst sollen sich beide partes alles Wortgezänks enthalten. Curial-Protocoll 1643. január 16-áról.

²⁾ A városi pecséttel ellátott körlevél czíme: Currentales ad Reverendos, claritate et doctrina conspicuos Viros et Parochos Honeshai, Berg, Kunischhei, Glaserhej, Neustuben et Haj. V. l. 39. sz.

bemutatta. Az új módszer elfogadása körül nehézségek merültek fel. A tanács eziránt Leonhardi Péter mester, a selmeczi rector véleményét kéri ki.¹⁾ Leonhardi 1644. június 19-én kelt levelében a régibb didacticai módszert jobbnak és czélszerűbbnek találja. Állításait következőképen okadatolja: Bűringer terjedelmes műve csak a német anyanyelvűeket veszi tekintetbe, a többiek, különösen a magyar ifjak nehezen boldogulhatnának vele; módszere ellenkeznék a más iskolákban divatos módszerrel; művében végre sok idegenszerű, a német nyelvcsajátságnak meg nem felelő szó fordul elő.²⁾

Bűringer ellenvetéseiből azt látjuk, hogy a nyelvtanításban Ratichius Farkas német humanista és iskola-mester elveinek alkalmazását és jóváhagyását kívánta, melyek szerint az idegen nyelvek (t. i. a latin és görög) tanításánál az anyanyelvből kell kiindulni. Azért javasolta Comenius Amos iskolakönyveinek behozatalát, melyek ugyanezen elveket szolgálják. Támadóinak kifogásait visszautasítja, azt állítván, hogy a nehézségek csak képzeltek; különben is, ő nem a magyar és tót ifjak kedvéért, hanem a városi ifjúság kedvéért hivatott ide, s az német; a lelkész urak iskolai dolgokhoz nem értenek. Az előmenetel kipuhatólása czéljából 1644. június 28-ára rendkívüli vizsga hirdettetett ki, melyre

¹⁾ Urlsperger, városi első lelkész, már korábban véleményt kért a didacticáról Rügner Gáspártól, egykori correctortól, ki 1643. ápril 23-án Glaserhajból (Szklénó) barátjához írt levelében kitérő választ ad az új didacticáról. V. l. 40. sz.

²⁾ — — achte ich mich zu wenig von solchem scripto, welches große Doctoren, wie bei dem Herrn D. Helvico in der Vorrede der Sprachkunst, wie sie von ihm genennt wird, zu sehen. aufs höchste commendirt das contrarium zu statuiren. Doch wenn ich etwas nach meinem einfältigen Verstand sagen sollte und müsste, vermeint ich, dass der alte Methodus docendi, so vorhin in den Schulen gebräuchlich, und auch in den meisten noch üblich, in allen nicht zu verachten, und dahero: Dieweil in diesem methodo viel Wörter, die in dem teutschen Idiomate ganz ungebräuchlich. Darnach, dass diese Didactica in allen Schulen nicht gebräuchlich und dahero, was die Jugend in dieser Schul studierte, in einer anderen, wo diese Didactica nicht getrieben, wiederum vergessen würde. Fürs dritte, weil diese didactica ziemlich weitläufig und also der Jugend, führnehmlich aber der ungarischen, beizubringen eine ziemliche Zeit von nöthen sein würde. V. l. 110. sz.

hivatalosak voltak: Reudnitz Pál helybeli német diaconus, Lucius Jeremiás tót lelkész, Rhugner Gáspár szklenói, Krumm Mihály jánosréti lelkészek, Festner Endre második jegyző és Stirbitz János orgonista. A másfél óráig tartó vizsga eredményével nem voltak megelégedve. A rector kívánságára július 4-én délelőtt és délután is folytatták az examinálást, melyre, mint tanuk, az előbb említettekén kívül még Lang János diaconus és Bobalius Lőrincz, háji lelkész lettek meghíva. Az eredmény az ethymologiában és syntaxisban, (talán csak ezeket vizsgálták) különösen az alumnusoknál, gyengének bizonyult. Hiába védekezik az igazgató, hogy a tanulók hanyagul látogatják az iskolát, nincsenek könyveik, sok a gyenge felfogású tanuló. A támadt zavarok megszüntetése végett a tanács előbb oda utasítja Büringert, hogy az előbbi „modus docendi“-hez térjen vissza, a mit az, a felelősséget magáról elhárítván, meg is ígért. Nemsokára azonban, mert kitűnt, hogy csak kényszerből engedett a tanácsnak, melynek vizsgáló tagjait semidoctum barbatum vulgus-nak nevezte, elhatározták az elbocsátását. Annál könnyebben bánhattak el vele, mert helyére már kész emberök volt a turóczi nemes származású Raksányi (Rackschanus) Mátyás és mert Büringer maradásában úgy sem bíztak; egy új, alkalmas egyén meghívása azután a háborús viszonyok miatt nehézségekkel és jelentékeny költségekkel járt volna. 1644. aug. 30-án írt levelében Büringer a végzés hatályon kívül helyezését kérelmezi és megfogadja, hogy a tanács utasítása szerint fog eljárni, ¹⁾ de szeptember elején állásától felmentetik. Mint a szept. 12-éről szóló jegyzőkönyvből kivehetni, érdekében még a kamaragróf is hiába közbenjárt. Büringer innen Besztercebányára ment segédigazgatónak; későbbben eperjesi igazgatóvá, ²⁾

¹⁾ V. l. 76. sz.

²⁾ Eperjesről levele a tanácshoz 1650. aug. 10-ről, melyben egy beszterceb. polgár által Lőrincz-vásár alkalmával neki átszolgáltatott 40 bírod. tallért a Patakon „magyarul“ tanuló Hintersberger Mihálynak alkalmlilag általadatni ígér. V. l. 76.

azután modori városi jegyzővé s végre pozsonyi segédigazgatóvá lett.¹⁾

Miben állott Büringer új tanterve, vagy micsoda változásokat hozott be az eddig szokásban volt régibb tantervbe, nem tudjuk. A tanács véget akarván vetni azon visszás állapotoknak, melyek valószínűleg egy kellőképen formulázott leczkerend és határozott utasítások hiányából támadtak: írásba foglaltatta és a scholarchák által kihirdette a leczkerendet, melynek hű és pontos megtartását a tanítói testület szigorú kötelességévé tette. Ezen leczkerendből és a hozzákötött utasításokból, valamint az iskolai törvényekből, melyeket a tanács ez időtájt revideáltatván, 1649. okt. 18-án megerősített,²⁾ a körmöczbányai városi gymnasium következő képét nyerjük:

A tanítást illetőleg megtudjuk, hogy az egész iskolában a betűzőktől kezdve öt osztály, öt tanteremben állott fenn. Bizonyos azonban, hogy legalább a legalsóbb osztály több csoportot foglalt magában, s az egész tanfolyam befejezésére legalább 8 év szükségeltetett. Az osztályok a mai elnevezéssel megfordított renben következnek egymásután.

Az 5. vagyis legalsóbb osztályban a tanítás kiválólag imák és hiterkölsi rövid mondatok emlézéséből és ezek ismételtetéséből, továbbá betűzésből és fokozatosan német és latin olvasásból állott. (Principisták.)

A 4. osztályban a latin nyelvből taníttatott Rhenius Donatusa és Comenius Vestibuluma. A vallásból Luther latin-német kátéja. Itt taníttattak már a görög nyelv elemei is. Írásbeli dolgozatokul könnyebb fordításokat kaptak. (Grammatisták.)

A 3. osztályban taníttatott Rhenius Compendiuma, (Syntaxis és Prosodia) Comenius Januája, (Vestibuluma)

¹⁾ Klein János Samu. Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger des Königreichs Ungarn. I. k. 126. l.

²⁾ A „Constitutiones Scholae Cremniciensis“ 1649-ben magukban foglalják az 1644. okt. 12-én kihirdetett leczkerendet is. — Kézirat a körmöczbányai ev. levéltárban. — A tantervben Comenius befolyása érvényesülni kezd; legalább tankönyvei már be lettek hozva.

és Dietericus kátéjának Epitome-je. Ez utóbbinak, valamint Cicero leveleinek fejtegetése és fordítása képezte a házi- és iskolai dolgozatoknak tárgyát. Más tantárgyak voltak a görög nyelv és arithmetica. (Syntaxisták.)

A 2. osztályban adatott elő Dietericus Rhetoricája, Rhenius Etymológiájának és Syntaxisának, valamint Comenius Januájának folytonos begyakoroltatásával. Feladatukul Cicero beszédeinek és Terentiusnak fordítását és nyelvtani és szónoklattani fejtegetését kapták a tanulók. Továbbá adatott elő „Poetica“ Virgilius és Ovidius fejtegetésével. Dietericus „Institutiones Catecheticae.“ Görög nyelv. Arithmetica. (Rhetoristák és Poetisták.)

Az 1. osztályban a legtöbb latin óra a második osztály kombinálásával tartatott. Külön-külön órában gyakoroltattak a második osztálybeliek Rhenius Syntaxisában, Comenius Januájában és a kötött és kötetlen stylusban való præparatiókban. Ez alatt a primánusok külön hallgattak Logicát, Theologicát és elemi és gyakorlati Philosophiát. Hetenkint egyszer (csütörtök délután) szónoklati szabad dolgozataik vizsgáltattak meg. A primánusok azonfelül havonként egyszer, rendkívüli órákban a rector vezetése alatt vitatkoztak philosophiai és theologiai kérdések felett. A vitatkozók rendszeren írásban foglalták fejtegetéseiket. (Logikusok és Philosophusok.)

Minden osztály a délelőtti és délutáni előadások előtt és után együttesen énekelt. A 3. osztály tanulói naponként a délutáni első órában zenében is nyertek oktatást.

A szerda- és szombat napok minden osztályban, azonfelül a 4. osztályban a hétfői délelőtti órák is a vallástannak és vallási gyakorlatoknak (a vasárnapi evangéliom recitálása) voltak szánva.

Reáléből az egy arithmetica jön elő a három felsőbb osztályban 1—1 órában. Földrajznak, történelemnek, természettannak és természetrajznak semmi nyoma. A felsőbb tanfolyamokban bölcsészeti és theologiai tanokat is adtak elő, de inkább csak a tudományba bevezetésképen és előkészítőül a külföldi egyetemekre. E felsőbb tanfolyamok főcélja lelkészek és tanítók képzése volt.

A bölcsészetben előadatott az ethica, s a világiak ebből szereztek észjogi ismereteket is. Ki többet kívánt tudni, egy-két évre, ha szerét tehetette, többre is, külföldi egyetemekre ment, vagy magánszorgalom útján szerezte, mire szüksége volt. Voltak a gymnasiumot végzettek közül, kik, miután néhány évig collegákul, vagy harangozókul alkalmaztattak s magukat egyházi szónoklatban is gyakorolták, lelkészi állomásokra is megválasztattak a nélkül, hogy Németországot meglátogatták volna.¹⁾

Könnyebb áttekintés végett a következő sorokban híven közlöm az egész leczkerendet.

		Classis prima	Classis secunda
Die Lunae	Matutina	I. Lectio Logica: Inferioribus autem secundanis exercitium extemporaneum, proponit Rector. II. Rhetorica. Conrector.	
	Pomeridiana	I. Grammaticae Rhenianae Etymologia, una cum resolutione Grammatica Terentii. Rector. II. Orationis Ciceronianae resolutio Grammatica et Rhetorica. Conrector.	
Die Martis	Mat.	I. et II. Eadem lectiones quae die Lunae.	
	Pomer.	I. et II. Eadem lectiones quae die Lunae.	
Die Mercurii	Mat.	I. et II. Theologica. Rector.	I. Institutiones Catecheticae Dieterici. II. Exercitia styli ligati et soluti. Conrector.
Die Jovis	Mat.	I. Philosophia theoretica vel practica. Rector. II. Poetica ubi Virgilii vel Ovidii resolutio. Conrector.	I. Syntaxis Rhenii. Cantor.
	Pomer.	I. Graeca. Conrector. II. Exercitia Rhetorica videbit Conrector.	II. Janua Comeniana, ut et Exercitiorum correctio. Rector

¹⁾ Így pl. Jedlovius Kristóf, oeconomus és a legalsóbb osztály tanítója 1643-ban lett tót-prónai, 1646-ban jánosréti és 1647-ben handlovai lelkészszé. Praetorius Jakab, helybeli harangozó 1647-ben jánosréti lelkésznek lett előléptetve.

		Classis prima	Classis secunda
Die Veneris	Mat.	I. et II. Eædem lectiones quæ die Jovis.	
	Pomer.	I. Græca. Conrector. II. Arithmetica. Rector.	
Die Sabbati	Mat.	Eædem lectiones quæ die Mercurii. Horis autem extraordinariis singulis mensibus Exercitia Disputatoria Philosophica et Theologica. Rector.	
		Classis tertia	Classis quarta
Die Lunæ	Matutina	I. Compendium Rhenii. II. Vestibulum aut vero Januam linguarum Comenii.	I. Evangelii Germanici aut Latini recitatio. II. Donatus et repetitio Evangelii.
	Pomeridiana	XII. Musica. I. Syntaxis Compendii. II. Imitatorium Exercitium styli.	XII. Manus exercitatio. I. Donatus II. Vestibulum, ubi conjugationum et declinationum usus.
Die Martis	Mat.	I. es II. Eædem lectiones quæ die lunæ.	I. Donatus. II. Vestibulum.
	Pomer.	XII. I. et II. Eædem lectiones quæ die lunæ.	XII. Manus exercitatio. I. Vestibulum. II. Sententiae.
Die Mercurii	Mat.	I. Epitome Institutionum Catecheticarum Dieterici. II. Ejusdem expositio et Grammatica examinatio, cui addi potest exercit. dom.	I. Catechismus Lutheri Latino - Germanicus. II. Ejusdem repetitio.
Die Jovis	Mat.	I. Compendium Rhenii. II. Vestibulum aut vero Januam linguarum Comenii.	I. Donatus. II. Vestibulum.
	Pomer.	XII. Musica. I. Græca. II. Epistolæ Ciceronianæ Resolutio et expositio.	XII. Manus exercitatio. I. Initia Lingvæ Græcæ. II. Sententiæ.
Die Veneris	Mat.	I. Compendium Rhenii. II. Prosodia Compendii Rhenii.	I. et II. Eædem lectiones quæ die Martis.

		Classis tertia	Classis quarta
Die Veneris	Pomer.	XII. Musica. I. Græca. II. Arithmetica.	XII. Manus exercitatio. I. Initia Lingvæ Græcæ. II. Sententiæ aut vero civilitas morum.
Die Sabbati	Mat.	I. Epitome Institutionum Catecheticarum Dieterici. II. Evangelii lat. expositio et Græca Lectio.	I. et II. Eædem lectiones quæ die Mercurii.

Classis quinta.

Singulis diebus: Precibus et sententiolæ Dominicalis aut Festivalis dictatione repetitioneque peractis: Exercitium noscendarum literarum, colligendarum syllabarum, et legendi tam latine quam germanicæ perpetuum.

E leczkerendből nem lehet kitudni, mikor kezdődtek a délelőtti előadások. Délben azonban pont 12 órakor a tanítás már megkezdődött. A két felső osztály tanulói egy órával később mentek iskolába. A tanítást délelőtt és délután is áhitatos könyörgés és egyházi ének előzte meg és fejezte be. A hét minden napjára külön imák voltak elrendelve.¹⁾

Az iskolai év három szakaszra volt felosztva. Minden szakasz végén nyilvános díszvizsgálatok tartattak a scholarchák jelenlétében. Ezek megjelentek az iskolai év megnyitása napján is. Ilyenkor a rector az ezen ünnepélyes alkalomra külön elrendelt imákat elmondatta az ifjúsággal, a conrector az iskolai törvények azon szakaszát olvasta fel, mely az ifjúság kötelességeiről és a fegyelemről szól, a cantor pedig az ezen alkalomra előírt hymnusokkal concellebrált. A vizsgálatok után kisebb tartamú szünidő engedtetett meg, s e szünnet hasznos és kellemes kitöltésére a tanulók által nálunk is szini elő-

¹⁾ Ezek között előfordul egy „Pro benedictione metallorum“ és egy másik „Wider den Türken.“

adások rendeztettek, melyekhez az iskola összes pártfogói ünnepélyesen meghivattak.¹⁾

Az oktatás szervezetét kiegészítik az iskolai törvények, melyek külön-külön szakaszokban utasításokat foglalnak magukban a rector-, a többi tanítók- és a tanuló-ifjúság számára.

Ezek szerint a rector (ludimoderator) kötelességei, hogy tökéletes jártassággal birjon a classicusok kezelésében, theológiában és philosophiában. Jó példával szolgáljon collegáinak és tanítványainak a jó erkölcsökben, vallásszossághban és buzgalomban. A leczkerendet hűségesen és pontosan tartassa be és ügyeljen arra, hogy a tantárgyak módszeresen, röviden, de világosan, a hallgatók felfogási tehetségéhez és korához mértén adassanak elő. A collegákkal haladék nélkül közölje a magistratus és a scholarchák iskolaügyekre vonatkozó végzéseit. Igyekezzék az egyetértést a testületben fentartani; ha mégis villongások támadnának egyes tagjai közt s maga nem bírná az ügyet elintézni, közölje azt a scholarchákkal, esetleg a tanácscsal. Az egyes osztályokban szorgalmasan ellátogasson s a tanítókat teendőikre és hivataluk pontos betöltésére komolyan intse. Rendkívüli szüneteket ne engedjen. A rector helyettese a conrector.

Az iskolai törvények második szakasza a többi tanítók kötelességeiről szól s egyszersmind paedagogiai utasításokat tartalmaz a tanítás módjára és a fegyelem gyakorlására nézve. Ezekből, valamint egyes levelekből

¹⁾ Szini előadások (comoedia) a körmöczi városi gymnasiumnál kezdettől fogva voltak divatban, miknek betanításaért és rendezéseért az igazgatónak, mint tudjuk, régebben 16 frt járt, mi rendes évi jövedelméhez tartozott. Ily előadások husvétkor, Sz.-Gál napján és vizkereszt idején is adattak. Miket hoztak ilyenkor színre, nem tudjuk. Talán a betlehemmel s a csillagjárással, Galus napján valami kakasviadallal (Hahnbeissen) voltak összekötve. Úgy látszik, hogy eleinte az iskolában vagy éppen a templomban tartották az ilyen előadásokat. A városi tanács 1601-ben el akarta törölni, azon indokolással, hogy az Isten háza ne legyen játékház, Gottes Haus soll ein Gottes Haus sein und nicht ein Spielhaus. De a kamaralisták és a polgárság kívánatára a régi szokás mellett megmaradtak, azon kikötéssel, hogy a comoedia a kamarai épületben (Kammerhof) vagy másutt tartassék. (1606. április 20-án a Curial-protocollban.)

megtudjuk, hogy minden egyes osztálynak meg volt a maga főnöke, osztálytanítója; ámbár ez, főleg a két felsőbb osztályban, nem kezelte az összes tantárgyakat, hanem mint a leczkerendből kivehetjük, a tanítás ott a rector, conrector és cantor között el volt osztva. Különben az első osztály (primánusoknak) tanítója volt a rector (igazgató); a másodiké a conrector; a harmadiké a collega tertiae classis (tertianus és collega primarius is); a negyediké a collega quarti ordinis; az ötödiké, az ultimae classis praeceptor, az úgynevezett oeconomus. Ezekhez járul mint hatodik tanító, rangban a harmadik, a cantor, ki az énekgyakorlatokon és zenén kívül más tárgyakat is előadott, így a II. osztályban és talán más osztályokban is a syntaxist. A tanítók atyai gondozásukra bízott növendékeiket jámborságra és szorgalomra szoktassák. A tanításnál főtörekvésök legyen a növendékekben a tudomány iránt kedvet és hajlamot ébresztetni. E célból alkalmazkodjanak a tanulók felfogási tehetségéhez. A tantárgyakat röviden és világosan adják elő; főkép a conrector és a tertianus a nyelvtani szabályokat és az autorokat necsak helyes módszer szerint magyarázzák, hanem mindezeket tanítványaikkal folytonosan megisméltessék. Általában az ismétlésekre nagy gond fordított. Az egyes osztályokban felállított őrök (custodes) a reájuk bízottakkal szintén ismételtették a tanúltakat. A tanítóknak szivökre köttetik, hogy növendékeikkel minél többet mondassanak fel, és ezeket tiszta és értelmes kiejtéshez szoktassák. Nagy szerepet játszanak e tanrendben az írásbeli gyakorlatok is, melyeknek főcélja szintén nem volt egyéb, mint az átvett tananyag átisméltése és szabad feldolgozása.

A tanítók a tanításnak meghatározott rendjét és idejét pontosan tartásák meg, más szerzőt, más tárgyakat elő ne adjanak, sem más gyakorlatokat ne készíttessenek, mint a melyeket a leczkerend követel. A tanítók rendes leczkéiket nem mulaszthatják el és nem távozhathnak, hacsak elmaradásuk igazolása mellett előlegesen nem jelentkeznek az igazgatónál. Ilyenkor azonban a helyettesítésről mindig maguk gondoskodnak.

Nagyobb temetéseken (ad funerum exequias generales) az egész tanítói testület és az összes tanulóifjúság köteles volt megjelenni; a kisebb temetéseket csak a cantor az ifjúság felezett részével (per dimidium coetum scholasticum) kísérte el.

A cantor a kitűzött időnél valamivel korábban jöjjön az iskolába, a honnan a tanulókat rendbe állítva templomba vezeti és innen visszakiséri. Feladata, hogy az énekes kart a rector tekintélyének közbevetésével vezesse. A közönséges és többhangu énekeknél (choral und figural) legyen tekintettel a változatosságra, azok mindig ájtatosak, de az idővel is lehetőleg megegyezők legyenek. Az éneklésnél, különösen a többhangú éneklésnél, ha ez iránt megkerestetnek, az osztálytanítók se tagadják meg közreműködésüket.

Templomba és köztemetésre menet az osztálytanítók osztályaik mellett menjenek, arra ügyelve, hogy magokat növendékeik illedelmesen viseljék. Temetésről visszatérve a collegák kötelesek rendes óráikat az alsóbb osztálybeli növendékekkel megtartani.

A tanítói testületből azonfelül még heti felügyelők rendeltettek a templomban és az iskolaépületben is, kik felváltva a rend és fegyelem fölött őrködtek. Különben a tanítóknak a rend és fegyelem gyakorlásában segítségükre voltak az osztályonként felállított örök, a fegyelem jelvényeivel: névsorjegyzékkel és vesszővel, melyeknek felmutatásával a bárhol rendetlenkedőket megintették. Ezen örök arra is ügyeltek, hogy a tanulók csak latinul beszéljenek (signa linguae et morum).

A tanítói testülethez tartozott az oeconomus is, ki az iskolaépületben lakott alumnusoknak és mendicansoknak öre és felügyelője volt s a mellett a legalsóbb osztály tanításánál is részt vett. Az oeconomus a gazdasági és különösen az élelmezési kisebb ügyeket is gondozta s ebben a rectornak felelősséggel tartozott. Ő volt egyzersmind a házmester és a házi rend és tisztaság gondozója. Kötelességei külön pontokban foglaltatnak. Ezek szerint az iskolai helyiségeket a kitűzött időben nyitassa ki és csukassa be. Gondja legyen, hogy szerda- és

szombatnapokon, valamint nagyobb ünnepek vigiliás napjain az intézet helyiségei mind a mendicansok által tisztára separtessenek, télen pedig a kellő időben a tanaszobák a „calefactor“ által befűtettessenek. Ügyeljen arra is, hogy a butorokban és egyéb iskolai szerekben valami kár ne történjék; az észlelt hibákat pedig javítás végett jelentse be a rectornak. A mendicansokat az alamizsnák gyűjtésében és átszolgáltatásában hűségre intse, a hűtleneket büntesse meg. Figyelmeztesse őket, hogy a templomban és nyilvános helyeken magukat illedelmesen viseljék és mindenkinek a kellő tiszteletet megadják. Az oeconomus tisztéhez tartozott a reggeli és esteli imához a harangot meghúzni, télen Sz.-György napjáig reggel és este 6 órakor, és nyáron Sz.-Mihály napjáig reggel 5, este 7 órakor.

Arra nézve, hogy az oeconomusnak milyen qualificatióval kellett birnia, nem találunk adatokat. Valószínű, hogy egy arra alkalmas primánus, vagy már végzett gymnazista bízott meg e tiszttel a rector által. Később a tanács választotta. Van rá eset, hogy azon háborgós időben a tót iskola az alsó falvak megszállása miatt szünetelvén, a tót cantor vállalta el az oeconomus tisztségét. Némelyik állandóan megmaradt oeconomusnak, vagy előléptetett harangozónak. Az élelmezésen és szabad lakáson kívül csekély fizetést is kapott a befolyt adományokból és a városi pénztárból. 1616. június 1-én Marckwart György oeconomus egy levélben, melyet a lelkészekhez, scholarchákhoz, bíróhoz és tanácshoz czimzett, panaszkodik, hogy az adományok nagyon gyéren folynak be, fizetése csekély, kér heti segélyt.¹⁾

¹⁾ V. l. 12. sz. aláírva: Georgius Marckwart, Phrontisterii vestri *γυνεργος*, sive *οικονομος*. Az oeconomusok ellen sokszor panasz volt. Így az 1646. decz. 21. városi tanácsülés jegyzőkönyvében Eiser Kázmérről az van mondva: Spielt und säuft die ganze Nacht mit den commissarischen Leuten auf der Schul. — 1653. október 29-én fel van jegyezve, hogy az oeconomus (Ferber Gottfried) éjjeli holló (Nachtrabe), ki nős ember letére két czimborával az éji nyugalmat lödözéssel zavarja. Ezért 3 firt birsággal és az összeg lefizetéséig fogzággal büntették meg.

A tanulók kötelelességeit és magaviseletét következő törvények szabályozzák:

Az intézetbe belépni kívánó idegen tanulók kötelesek előbbi tanulmányaikról s magokviseletéről bizonyítványt hozni. Alumnusokul csak jó előmenetelt felmutató és tisztességes férfiak által ajánlott, énekben jártas ifjak vétessenek fel a rector által, kik, hacsak nem promoteálatnak,¹⁾ egy egész évre kötelezzék magukat, nevüket sajátkezűleg bejegyezvén az anyakönyvbe, nehogy, mint sokszor történt, a generalis pénzes recordatiók után az intézetet elhagyják. Minden kilépő alumnus köteles volt a rectornál és osztálytanítójánál jelentkezni, illetőleg ettől búcsút venni; ki ezt tenni elmulasztotta, nem vétetett fel újból, ha visszatért. A tanulók első köteletségévé tétetik a vallásosság; azért a templomi és iskolai vallási gyakorlatokban való buzgó részvételre intetnek. Meghagyatik továbbá, hogy a legnagyobb tisztelettel viseltessenek szüleik, tanítóik és az előkelőbb emberek iránt s e tiszteletnek külsőleg is kifejezésére köteleztetnek. Az iskolában a leczkéket figyelemmel hallgassák, emlékezetökbe véssék, átismétljék és az írásbeli dolgozatokat csinosan írják le. A tanulók óvatnak durvaságtól, szenvedett bántalmak megtorlásától, alaptalan vádaskodásoktól, pajkosságtól és könnyelműségtől. Korcsmák látogatása, lakmározások, éjjeli kóborlások, haszontalan játékok, hiú, színészes ruha viselése, tollaknak a kalaphoz való tűzése tiltatnak. Az alumnusok kötelesek az iskolaépületben lakni; kivételt képeznek a paedagogusok és azon alumnusok, kik

¹⁾ 1622. jun. 3-án és aug. 22. Eiserer Keresztély „alumnus“ folyamodik a scholarchákhoz a megüresedett harangozói állomásért. Ez elég tisztességes állás lehetett, mert az eddigi harangozó, Kaufmann Mihály, Újbányára hivatott tanítónak. Eiserer 1631-ben megveszi a Gruber-féle 300 frtra becsült házat. Praetorius Jakab, handlovai tanító, 1638-ban lép az előbbinek helyére, harangozónak; 1647-ben jánosréti lelkészszé lett. Már fentebb említettük, hogy a harangozók sokszor magántanítást is adtak. (Winkelschule.) Jedlovius Kristóf, ki a tót kántori tisztet 1640-ben az oeconomusi állással cserélte fel, 1643-ban tót-prónai, 1646-ban jánosréti és 1647-ben handlovai lelkészszé lett.

a rector engedélyével az iskolán kívül is fogadhatnak szállást.

Áttérünk most azon utasításokra, melyek a fegyelem kezelésére, a büntetésekre és a jutalmazásokra vonatkoznak:

Ezek szerint mindennemű rendetlenségért, kihágásért, pajkoságért, vagy hanyagságért komolyan meglakoltak a tanulók. A kisebbszerű áthágásokat maga az osztálytanító fenytette meg; súlyosabb esetekben az illető tanuló az igazgató, esetleg a tanítói testület elébe idéztetett. A fegyelem gyakorlását az iskolában és nyilvános helyeken, az utcán, főleg az iskolából való hazamenetel alatt nagyban elősegítették az osztályonként felállított örök (custodes) és felügyelők (corycae), kik a hanyag, vagy pajkoskodó tanulókat feljelenteni tartoztak. A büntetések nemei közé tartozott a megintés, nyilvános, osztály előtti megdorgálás, becsukatás és megvesszőztatás. Tiltva volt azonban nemesebb, érzékenyebb testrészek sértése.¹⁾ Ha valamely tanuló a roszban oly megrögzött volt, hogy mindezen büntetések nem fogtak rajta, az intézetből kizáratott. Az alumnusoknál az étel megvonása, a paedagogusoknál (magántanítók, instructorok) pénzbeli büntetés alkalmaztatott. Súlyosabb esetekben a vétkes a segély teljes elvesztését is vonhatta maga után. A bírság az iskolai pénztárba folyt be, mely különösen a jutalmak beszerzésére szolgált.

A jóviseletű és szorgalmas tanulók jutalmakban és mindenféle kitüntetésben részesítették.²⁾ A tanács a

¹⁾ 1650. nov. 28-áról a jegyzőkönyvben ez áll: Den Schulcollegen Johan Salitio, Johan Huszár und Gottfried Ferber oeconomo wird ein scharfer Verweis gegeben die Schuljugend nicht so übel zu tractiren, sondern dieselbe moderate per posteriora mit Rueten zu castigiren.

²⁾ Ily jutalmakról a jegyzőkönyvekben van említés: 1641-ben szept. 20-án a városi tanács a szept. 30-án tartandó vizsga alkalmából „pro stimulo adigendo” kiosztatni rendelt 2 birodalmi tallért, néhány kötet papírost és apró könyvecskéket. — 1645. június 16. Kares Regina hagyatékából iskolai czélokra és az iskolai ifjuság számára rendelt 29 frt 50 dr.-on 500 db. Donatus nyomtatott. A költségtöbbletet Kares János tanácsos magára vállalta.

rector számára adott utasításában külön pontban ennek lelkére köti, hogy a szegény és szorgalmas tanulókat ne csak jutalmakkal és kitüntetésekkel édesgesse és buzdítsa, hanem állítsa is ki számukra a legszebb ajánló levelet, ha el akarnák hagyni az intézetet. A kitüntetések közé tartozott a nyilvános megdicsérés is, a jutalmazásokhoz pedig a szegény tanulók ajánlása magánoktatókul, (paedagogi) vagy ilyenek felvétele alumnusokul. A paedagogusok a reájok bízott, de szintén a nyilvános tanórákra járt kisebb tanulókat előkészítették és segítették tanulásukban s rendszeren a magántanításért nyert díjak segélyével végezhatték el iskolai pályájukat. A paedagogusok iskolába vezették és iskolából hazakisérték növendékeiket.

Az alumnusok az intézethez tartozott „alumneum“-ban díjtalanul lakást és élelmezést, vagy némelyek csak élelmezést nyertek; azonkívül recordatio-jutalékban is részesültek. Már régóta ugyanis az érettebb és szegényebb tanulók (adolescentes) közül bizonyos szám az egyházi s részben a városi pénztár költségén szokott eltartatni, s ezek ennek fejében a tanításnál is, de különösen az egyházi éneknél és körüljárásoknál (Umgang) kötelesek voltak közreműködni. Stürbitz János 1653. október 29-én jelenti a tanácsnak, hogy az iskolánál sok az ingyenélő. Kívánja, hogy csak 8 énekes tartassék el, a kik aztán jól megfelelnek.¹⁾ Az alumneum ezen időben részint önként felajánlott, részint a mendicansok által összekoldult adományok által is gyarapodott. A mendicatio abból állott, hogy az ily tanulók a polgárok szállásai előtt egyházi énekeket énekeltek s ezektől könyöradományokat szedtek. A mendicansok szintén az alumneumban nyertek ellátást s az iskolaépületben elszállásolást; teendőikhez tartozott az oeconomus utasítá-ára a házi rend és tisztaság körül kisebb

¹⁾ Herr Stirbitz meldet, dass derzeit viele unnütze Brodfresser sich bei der Schul allhier befinden und doch dem Chorum musicum nicht vorstehen können, bestehe daher, nur 8 gute Musicos zu interteniren. Auch hat man keine Discantisten, weil man denselben von den Recordationibus fast nichts gebe. Protocoll 1653. okt. 29.

szolgálatokat végezni s valószínűleg az alumnusokat is kiszolgáltatni. Ez utóbbit legalább következtetjük az oeconomusnak adott következő utasításából: — *mendicantes ad officia in schola ipsis etiam adolescentibus praestanda et debitam observantiam sedulo moneto.*

Volt idő, mikor súlyos viszonyok közt az alumneum a közönség részéről kellő mértékben nem pártoltatott. A kincstári bányahivatal részéről régebben nyújtott heti 75 dr. szintén elmaradt. Az alumneum tehát valószínűleg az akkor is kiszolgáltattott húspénzre (*Fleischgeld*), mely évenként 52 frt volt, szorult. A tanács a rector kérelmére már 1649. decz. 3-án az alumnusok jobb eltartására hetenként egy mérő gabonát (körecz) rendelt adatni a háji birtokából. 1663. decz. 7-én a körmőczy gymnasium alumnusai újból folyamodnak a bíróhoz és tanácshoz fentartásuk jobb gondozásáért. E folyamodványokból megtudjuk, hogy a protestáns egyház és iskola pártfogóinak száma már is megcsökkent, a kincstári bánya és a pénzverő alkalmazottjai nem szolgáltatják többé az egyházi adót, melyből az iskolának is kijutott, a kamara megtagadta az egy arany forintot is, melyet eddig e célra adni szokott, a pénzverő beszüntetése pedig épen egyik főbb keresetétől fosztotta meg az alumnusokat is.¹⁾ A városi tanács

¹⁾ E folyamodványban következőleg indokolják kérésüket: „— — — indem wir an unserer Unterhaltung, derer bei hiesiger Schule die Alumni und Studenten von einer Zeit zur andern sonst genossen, grossen Mangel und Abbruch leiden, sogar, dass wir uns kaum des Hungers erwehren mögen — — welches leichtlich an dem kann ermessen werden, dass unsere meisten, ja vornehmsten Patronen und Wohlthäter sowohl bei der Kammer als bei der Stadt mit Tode nacheinander abgegangen, dazu die Handmüntz, sonderlich sammt den Müntzern, daher wir sonst nicht einen schlechten Zugang gehabt, gänzlich cassirt worden, — — dass also die geringste Hoffnung erscheint, dass sie zu dem vorigen Stande wiederum gelangen, und wir unserer gewöhnlichen Sustentation fähig werden sollten. — — geruhen gnädigst uns armen studiosis eine solche Disposition anstellen, damit wir ins künftige unsere Sustentation und Unterhaltung haben und desto länger in ihrem Gymnasio unsere studia continuiren mögen. — — Wir insgesamt werden mit unverdrießlicher Aufwartung bei der Kirchen, Leichenbegängnissen und anderen Begebenheiten erwiedern — —.“ V. l. 82. sz.

1664. június 6-iki határozatával minden egyes bánya-üzem (Bergwerkshandlung) után hetenként 25 denárt rendel adatni az alumnusok javára és oda utasítja a rectort, hogy ezen beszédendő pénzeokről pontos számadást vezessen; az alumneum azonkívül még évenként 15 mérő gabonában részesül a város részéről.

A fentebb közölt tanrend kihirdetésekor a körmöczi gymnasiumban mint igazgató működött már Raksányi (Rackschanus) Máté mester (1644—1665). A porosz königsbergi egyetemen végezte tanulmányait; 1644. szeptember havában hivatott meg Körmöczre. A meghívó levélből megtudjuk, hogy a rector fizetése ekkor hetenkint 3 frt volt, évi háromszori recordatióval, u. m. Szt. Gál, Szt. Márton és pünkösd napjain, melyekhez még Gergely napja is adatott. Rackschanus ez évi szept. 26-án kelt levelében elfogadja a meghívást.¹⁾ Október 5-én ünnepélyesen be lett vezetve hivatalába. Rügner Gáspár, szklenói lelkész magára vállalja, hogy néhány hétig elmegy az iskolába, hogy az új rector a mi iskolánknál divatos régi tanmódszerrel annál jobban megismerkedjék. Rackschanus munkája az 1649. okt. 18-án megerősített iskolai törvények szerkesztése, melyért 10 tallérral jutalmaztatott, Mivel az iskolában nem akart lakni, a tanács 15 frt lakpénzt szavazott meg részére. Kivánságára 5 frt failletéket is kapott, valamint vizsgatartás és más czímen majdnem minden évben 10 tallérból álló rendkívüli jutalmat²⁾ (Gratialis). Alatta pezsgő életre ébredett a körmöczbányai gymnasium.

Az 1640—1650 közt terjedő időben, melyet a tanterv és leczkerend megállapítása és a törvénykönyv szerkesztése és megerősítése tesz nevezetessé, a tanítói testület következő tagjai működtek még a körmöczbányai gymnasiumnál:

A conrectori állás 1640—1645-ig nem lévén betöltve, a primarius collega, Ziegelsdorfer Márk

¹⁾ V. l. 68. és 69. sz.

²⁾ 1 tallér = 1 frt 80 kr.

vezette a második osztályt 1640—1644. Ez utóbbi év decz. 1-én jánosréti lelkészszé, 1646. július 16-án helybeli diaconussá (segédlelkész) lett; 1658. december 4-én meghalt. Helyét az iskolánál ideiglenesen elfoglalja a körmöczi születésű Schmalvogel Jakab, ki városi stipendista volt a königsbergi egyetemen és tanulmányait még ezután is ott folytatta.¹⁾ A conrectori állásra 1645. júliusban hivatik meg Stephani Tóbiás. Rendes fizetése heti 2 frt, húsvéti recordatio és külön kérelmére 5 frt fapénz; azonkívül szabad lakása volt. Alig két évi működése után Beszterczebányára hivatott meg conrectornak;²⁾ onnan 1648-ban Selmeczbányára rectornak, hol 6 évig vezette az iskolát; 1654—1659-ig lőcsei rector volt; ezután Körmöczbánya városától Felső-Stubnyára lelkésznek hivatott és itt 1664-ben meghalt. A megüresedett conrectori állomás 1647. szept. 16-án be lett töltve Schommacher Endre által,³⁾ ki épen úgy, mint elődje, a porosz königsbergi egyetemről jött ide, de már 1649-ben, márczius 1-én lemondott. Modorra ment igazgatónak. Helyét elfoglalta Fábri Dániel, ki már 1642-ben Bűringer segédje volt, de 1646-ban Kézsmárkra ment. Mint conrector 1649—1653-ig működött a körmöczi gymnasiumnál, azután kunosvágási (Kunischháj) lelkészszé lett.

A tanítói személyzet többi tagjai voltak; Felix Ádám, a 4. osztály tanítója, ki Fábri távozása után a 3. osztályba lépett elő. Solimannus (nempe Transsilvanus) Mátyás 1649—1652-ig.⁴⁾ A 4. osztályban gyorsan felváltották egymást: Schopper Jakab, 1645-ben csak három hétig, mikor katolikus hajlamai miatt április végén elmozdítottatott; helyét ideiglenesen elfoglalta a waldenburgi (Meissen) származású Alt-

¹⁾ A jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy a város 100 fittal segítette tanulmányaiban.

²⁾ A beszterczebányai tanács levele Stephani Tóbiás elbocsátatása ügyében 1647. ápril 17-éről. V. l. 74. sz. és Breznik János: A selmeczbányai ág. ev. egyház és lyceum története. II. füzet. 81. l.

³⁾ V. l. 73. sz.

⁴⁾ V. l. 102. sz.

wein János¹⁾ (1645—1646); innen Beszterczebányára ment tanítónak. Salitius János,²⁾ ki már azelőtt segédkezett az iskolánál, szintén mint „collega quartae classis“ említették; 1655-ben meghalt. — Mint oeconomusok működtek és segédkeztek az alsóbb osztályok tanításánál: Jedlovius Kristóf 1640—1643. Eiser Kázmér 1643—1647, és Ferber Gottfried. — Németcantor volt a már említett Marckwart György, ki 1652-ben meghalt. Organista még mindig Stirbitz János. Az utóbbi kettőnek kisegítői: Huszár János 1649—1651.³⁾ és Teutschmann Augustinus.

Már azon körülmény, hogy az osztálytanítókat mind névszerint elősorolhatjuk, bizonyítja, hogy a viszony a város és iskola közt mindig szorosabb lett. A városi hatóság most már a tanítói személyzet minden tagját maga választotta, a tanítókat kivétel nélkül rendes fizetésben részesítette s a tanrend és iskolai törvények betérjesztését követelte.

A törvénykönyv megvolt, a tanterv megállapítva, a leczkerend kifüggesztve a tantermekben, a tanítónak és tanulóknak kijelölve, azok mit tanítsanak, ezek mit tanuljanak. Az iskola kellő haladásához csak vezető kellett, ki a holt betűkbe életet lehelt volna.

De Raksányi nem volt azon ember, ki megfelelt volna egészen azon reményeknek, melyeket ideérkeztekora maga iránt keltett. Tudós ember volt ugyan, de a mellett igen hiú és kapzsi, ki értette a módját csekély munkáját értékesíteni és az előadásokat másoknak nyakába akasztani. A fegyelem oly laza volt, hogy a városi tanács ismételten kelt ki oly ifjak ellen, kik este az iskolaépületet elhagyván, kurjongatással és verekedéssel zavarták az éji csendet s nem ritkán a városi őroket is megtámadták. Nem egyszer a városi hatóságnak közbe kellett lépnie, hogy az ilyen rendbontók méltó büntetésüket megkapják. Elfogatások és kizára-

¹⁾ V. l. 110. sz.

²⁾ V. l. 101. sz.

³⁾ V. l. 85.

tások elég sűrűen fordulnak elő.¹⁾ Panaszok merültek fel a gyakori szünetek ellen és a tanítók igazolatlan helyettesítései ellen. (1648. szept. 14.) A rector újat húzott a főpappal, Seelmann Keresztélylyel, az iskola felügyelőjével, ki tőle pontos engedelmességet követelt, mit amaz nem mindenben tanúsított. Összeveszett conrectoraival, Stephani Tóbiással, de különösen Hoffstetter János Ádámmal; vizsályt támasztott collegái közt és az egyetértést felbontotta. Indulatosságában tettlegeségekre vetemedett alárendeltjeivel szemben. Igen kellemtelen esete volt Demosch Mátyás succentorral és a harmadik osztály tanítójával és Ferber Gottfried oeconomussal; az utóbbit egy inspectio alkalmával rövid szóváltás közben az iskolában, a tanulók előtt böttal támadta meg és szidalmakkal illette.

A csunya per-patvar ismételten került a tanács elé. A felek kibékítése nem sikerülvén, a conrector collegáival egyetemben egy terjedelmes panasz-levélben előadták, hogy Raksányi mellett nem működhetnek, inkább lemondanak tisztokról, ha elégtételt nem kapnak. Maga a főpap, ki közvetítőül kéretett fel, leginkább buzgólkodott Raksányi elmozdíttatásán, a jegyzőkönyv szavai szerint: „der slovakische Magister müste in eine andere Haut kriechen, allein derselbe traducire ihn allenthalben, begehre deshalb den Rector zu removiren, widrigenfalls wolle er dies negotium dem Venerabili Contubernio Montano proponiren, und begehre keine Inspection auf der Schul mehr zu haben.“ Kölcsönös felvilágosítás után elvégre a felek mégis kibékültek.²⁾

Ezen fegyelmezetlen állapotok daczára találjuk elég

¹⁾ V. l. Curial-Protocoll 1647. augusztus 19. 1650. jun. 20. 1652. aug. 8.

²⁾ V. l. Curial Protocoll 1665. január 29., márczius 6., 9., 10., 28. és Lacsny György kézirata a helybeli ev. község levéltárában. A vádlevélből kiemeljük a succentor egyes kifakadásait: „— — Rector habe im Chor nichts zu schaffen, zu ordnen, gebieten oder verbieten, — — verstehe Musicam nicht und verhindere viel mit unordentlichen Anordnungen, hindere aber oder ärgere vielmehr mit seinem Schelten, Zanken und Bachanten ausmachen, desgleichen soll er auch bei Leichen auf öffentlicher Gasse solch zanksüchtiges Meistern unterwegen lassen.

bizonyítékait Raksányi tanítói rátermettségének és tudományos készségének. Azt ugyan nem tudjuk, vajjon a tanács hajlott-e 1653. január 10-én előterjesztett kérelmére, mely szerint Fábri Dániel segédjével a latin nyelv és a „szabad művészetek“ kezelésében a szükséghez képest más, jobb módszert ajánl,¹⁾ de arról van tudomásunk, hogy e tudós férfi Kreuchl Illés mesterrel, a besztercebányai iskola igazgatójával hosszadalmas irodalmi harcra bocsátkozott az emberi lélek eredetét illetőleg (de origine animae humanae) s hogy e férfiak az említett vitába a gondjukra bízott növendékeket is keverték. Mindkettőnek növendékei e kérdés körül több rendbeli fejtegetéseket írtak, melyek nagyrészt ki is nyomattattak. Azonban, ha ilyen vitatkozások a tudományosság bizonyítékainak tartattak is azon korban, és az ifjak elméleti tehetségének élesztésére is szolgáltak: az ilyen szörszálhasogatások még sem voltak az iskolába való.²⁾

— — — das er nicht faule und dem Chor unnütze Kerle ohne des Succentoris Vorbewußt und Examine oder Prob annehme, die umsonst andern das Beneficium vor dem Maul nehmen und doch weder Schul noch Chor mit ihnen bestellt ist, sonderlich weil ohnedas keine Musikanten bestellt werden, die sonst dem Choro beigewohnt.“

¹⁾ V. l. II. 29. 70. sz. Raksányi és Fábri e levélben azt mondják: „— — — das in den Schulen die rechte Art die Sprachen und freien Künste zu lehren nicht genug bekannt gewesen und die Jugend in der lateinischen Sprache wenig oder gar nichts gelernt habe. Dies soll der unordentlichen Lehrart zugeschrieben werden — — — solches vor drei Jahren etliche fürstliche Personen und andere große Herrn in Oberungarn wahrgenommen und um ihre Schulen zu reformiren, den hochgelehrten Mann Comenius berufen. — — Wir bitten auch um eine kleine vernünftige Änderung und geloben, das dieselbe keine Confusion bei der Jugend erwecken wird.

²⁾ Ribini, Memorabilia II. k. 139. l. így nyilatkozik ezen vitakozásokról: „Disputabant duo isti viri de origine animae humanae, quam alter ex traduce, alter ex creatione derivandam esse aiebat, et uterque, juxta cum ignarissimis, ignorabat. Natura enim teste Cicerone, mirabiliter occulta est, quae nec perspicui, nec cognosci potest. Certe argumenta ejusmodi, in scholis Hungariae non erant proponenda, praesertim eo tempore, quod salubrem magis ac frugiferam juventutis institutionem postulabat. Sed illa erat saeculi istius labes, ut plerique scholarum praefecti, artibus, quae ad rectam vivendi viam pertinent, neglectis, se ipsos juventutemque fidei suae creditam, quaestionibus involverent inutilibus atque tortuosis.“ L. azonkívül: Klein, Nachrichten I. k. 125. l. és Rosenauer id. ért. 53. l.

Csak hozzávetőleg s következtetések útján állíthatjuk, hogy a mi magát a tanítást, annak tárgyait, módszerét és rendjét illeti, Comenius tanrendszeréhez mindjobban közeledtek. Hoztak határozatokat tantárgyakra, tankönyvekre s a tanítás egyes mozzanataira, a többit aztán úgy látszik a gyakorlatra s a tanítókra bízta.

A hét bányaváros 1658. november 20-án tartott közgyűlésén az iskolák tanulmányi és fegyelmi állapota is szóba hozatván, Lányi Dávid superintendens sürgetésére a leczkerend és az iskolai törvények *rectificatio*ja, megújítása a legközelebbi synodusig elhatározottat. Az iskolakönyvek közt fel vannak említve: Rhenius *compendiuma*, Comenius Januája, Vellerius görög nyelvtana, Danhauer logikája, Dietericus retorikája, Dietericus hittana és Calovius *metaphysikája*.¹⁾ Sajnálандó, hogy maga a tanrend nem maradt fenn, de a Raksányi alatt tartott vitatkozások és egyes új tankönyvek bizonyítják, hogy az új tanrendben különösen a bölcsészetre nagy súly volt fektetve, mert a logikán kívül a *metaphysika* is tárgyalatott.

Ezen időtájban a két felső osztály tanrendjében bizonyára némi változás állott be, valószínűleg a rector kényelmére. A rector úgy látszik csak a bölcsészeti és theologiai tantárgyakat tárgyalta, vagy inkább akadémiai módra csak írásbeli *dissertation*okat és *disputation*okat tartatott a növendékekkel. Így érthetjük Ribini következő nyilatkozatát: „*In montanis civitatibus . . . studium lingvae latinae collegis relinquebatur; discipulos ad cognitionem philosophiae et theologiae rectores et conrectores ita ducebant, ut conscriptas dissertationes more academicorum publice disputarent.*“²⁾ Ezen állítás Raksányira épen illik. A tanítás főterhe a két felsőbb osztályban, melyek ezen időben egyesítve lettek, Hoffstetterre nehezedett, kinek 1662. október 23-án a bíróhoz és tanácshoz intézett leveléből meg-

¹⁾ Curial Protocoll 1658. novemb. 20. és 1659. ápril 23.

²⁾ Ribini, *Memorabilia* II. k. 137. l.

tudjuk, hogy az inspectorok (scholarchák) a félévvel ezelőtt megtartott vizsga alkalmával bizonyos hiányt és zavart észleltek. Ekkor az említett osztályokat megint ketté választották ugyan, de ezáltal a conrector munkája megkétszerezedett. A tanács biztatta őt, hogy azért fizetését hetenkint fél forinttal felemeli. De bár azóta már 24 hét (fél év) mult el s ő ezen idő alatt egyszer személyesen s háromszor az oeconomus által is figyelmeztette a bírót a megígért pótlék kiutaltványozására, ő mindedig mitsem kapott. Ez annál nehezebben esik neki, mert semmi mellékjövedelemmel, a husvéti recordatiókon kívül, nem bír. Azon esetben, ha kérelme nem teljesíttetik, kénytelen lesz az előbbi rend (osztályösszevonás) visszaállításáért folyamodni.¹⁾

Feltűnő a conrectorok gyakori váltakozása Raksányi alatt. A már említettekén kívül működtek még mint conrectorok: Francisci István, ki Fábri Dánielt váltotta fel; Német-Prónáról hivatott meg és 1654. január 9-én vezettetett be hivatalába. Ugyanezen évben július 9-én a tanács 4 birodalmi tallérból álló nászajándékkal tiszteli meg. Csak egy évig maradt itt; 1655. február havában Rozsnyóra ment.²⁾ Helyét foglalta el Meltzel János, eddig selmeczi conrector, ki 1659-ben meghalt. Utódja volt Hoffstetter Ádám János, szászországi születésű, ki Wittenbergben fejezte be tanulmányait s 1659. augusztusban hivatott meg Korponáról.³⁾

A conrectorok ezen gyors váltakozásának okát Hoffstetternek 1663. febr. 27-én és junius 2-án a tanácshoz és a scholarchákhoz intézett panaszos leveleiben találjuk megfejtve. Szerinte Raksányi hevessege és kényurias szeszélye már többeket távozásra kényszerített.⁴⁾

¹⁾ V. l. 72. sz.

²⁾ V. l. 102. sz.

³⁾ V. l. 74. sz. és Curial Protocoll 1659. szept. 12. Holmijának elszállításáért három fuvaros szekeret kér.

⁴⁾ 1646. február 17-én heves jelenet folyt le Raksányi és Stephani Tóbiás közt az iskolaépületben. Raksányi egy ily című vádlevelet terjesztett a tanács elé márczius 9-én: „Beschreibung des

Az elbizakodott, engedetlen, vásott fiukat, kiket a behozott haszontalan és hiú vitatkozások viszketege nevel olyanokká, pártfogásba veszi a conrector ellenében is. Hoffstetter felhossa saját esetét egy fiúval, kit többrendbeli kibágásáért megdorgált; ezért a fiú feljelentésére a rector elé hivatott (február 5-én). Az ezen alkalommal a tanuló jelenlétében tanítói állása és személye ellen elkövetett sérelmek miatt elégtételt követel. Felemlíti Raksányi gyakori mulasztásait, hanyagságát rendes teendőinek végzésében, stb.¹⁾ Hogyan egyenlített ki ezen ügy, nem tudjuk. Raksányi későbbi viszályait már megismertettük. A harczot kereső, de nem mindig győztes rector úgy látszik 1665 őszén halt meg.²⁾ Hoffstetter 1666 nyaráig maradt hivatalában, egyideig a rectori teendőkkel megbízva. Mielőn 1665-ben lakodal-mára a tanácsot meghívta, ez 6 tallérral tisztelte meg.³⁾ De Hőber Mátyás diaconussal való kikötése miatt elrontotta a dolgát; a polgárság semmit sem akart tudni Hoffstetter előléptetéséről, kinek összeférhetetlensége oly sok kellemetlenséget okozott. A conrector ennek következtében 1666. május végén beadta lemondását; november 12-én Selmezbányára hivatott meg conrectornak, hol már a következő évben diaconussá lett.⁴⁾

Tumults, von H. Conrector in Auditorio publico den 17. Feber gegebenen Scandals.“ V. l. 105. és 110. sz.

Stephani 1647. ápril 12-én irt búcsúlevelében, vonatkozással a fentebbi esetre, azt mondja: „— — — wollen mir meinen jüngst begangenen Excess gütlich verzeihen und, sofern es mein möglicher Fleiss meritirt, mich contra malevolum dentem schützen. — — — Der gnadenreiche Gott wolle der lieben Jugend, als dem Garten und edelsten Stadtperlen seinen hl. Geist geben und sie in ihrem Studieren dermassen regieren, dass der nunmehr bei dem meisten Theil gelegte Grund nicht allein fest bleiben, sondern zu einem erwünschten Zweck kommen möchte, dem höchsten Gott zur Ehre, ihren lieben Eltern und Vorstehern zum Trost, dem Vaterlande zu einem sonderlichen Emolument und endlichen ihnen selbst zum Ruhm — —“

¹⁾ V. l. 71. és 73. sz.

²⁾ Curial Protocoll 1665. október 30-ról már a rectori állomás megüresedését említi; 1666. július 20-án Raksányi özvegyéről van szó. Ez Lorberer Konrád, előkelő kamarahivatalnok és városi tanácsosnak leánya volt, kivel Raksányi másodsor lépett házasságra. Első neje volt Urlsperger papnak a leánya.

³⁾ U. o. 1665. július 31. — ⁴⁾ Breznyi J. i. m. II. f. 97. l.

A tanítótestület többi tagjai ezen időben voltak: A körmöczbányai születésű Praetorius (Richter) Henrik, ki Boroszlóban tanult; 1652. márczius 4-én Solimannus helyébe a harmadik osztály ideiglenes tanítójává fogadtatott, de mert ide gyengének mutatkozott, alsóbb osztályba soroztatott.¹⁾ A harmadik osztály tanítójává lett Qualtzer János 1653. nov. — 1659-ig, egyszersmind succentor, ki alatt a zenekar jó hirnek örvendett.²⁾ Utódja volt Demosch Mátyás, Selmechről hivatott: mint a zenechorus vezetője és „collega tertiae classis“ működött 1659—1673.³⁾ A körmöczi hitrokonok rossz néven vették, hogy a pápistának udvarolt. Ezért ő is, meg a fiatal Stirbitz organista és Ferber oconomus 1665. június 25-én és július 7-én a tanács elé idéztettek, hol megrovást kaptak, hogy az Úr-napi körmenetet zenéjükkel kísérték és így lelkiismeretük ellen cselekedtek. A katolikusok (kamaralisták) óvást emeltek a tanácsnak ezen tilalma ellen, mely magasabb rendeletbe ütközött, mire a panaszthozó két barát azon felvilágosítást kapta, hogy tilalomról nem volt szó, az illetők csak az iskolában és az orgonálásban tanúsított hanyagságukért lettek megintve. A tanácsbeliek szemet hunytak, miután a páterek avval is fenyegetődztek, hogy az udvarnál feladják a dolgot, mily ellenszenvvel viseltetnek az evangélikusok a katolikusok ellen, hogy az organistának és a zeneszeknek megtiltják a közreműködést a barátok templomában.⁴⁾

Qualtzer és kezdetben Demosch is, mint a harmadik osztály vezetői a kantori teendőiben helyettesítették az öreg Marckwart Györgyöt, kinek fia, Mihály a város támogatása mellett végezte a theológiát s 1664. július 25-én Új-Stubnyára papnak alkalmaztatott. Más collegákul említettnek: Teutschmann Ágost

¹⁾ V. l. 81. sz. és Curial Protocoll 1653. október 3.

²⁾ Curial Protocoll 1653. november 18.

³⁾ U. o. 1662. szept. 18-án; mikor már két éven túl működött, évi 5 frt lakpénzt kapott a lefolyt két évre is.

⁴⁾ U. o. 1665. június 25. 26. július 1. 7. 14. és szept. 11.

ton, előbb organista Hodritschon,¹⁾ ki egy ideig ugyan-ezen minőségben Stirbitz Jánost segítette ki, midőn ez a stubnyai és háji városi uradalmak felügyelőjévé lett. Ennek 1662-ben bekövetkezett halála után a fiatal Stirbitz János foglalta el atyja helyét az organista tisztében, de mellette megmaradt Teutschmann is, ki, mert ügyesebb volt, az orgonálást vasárnap végezte. Reája lett bízva a toronyóra gondozása, mely rendesen az oeconomus feladatához tartozott.²⁾ A negyedik osztály tanítójára, Richter Jánosra a lövegekre való felügyelet (die Aufsicht zu der Artillerie, volt bízva.³⁾ (Stuckmeister.) Oeconomus még mindig Ferber Gottfried; tót cantor Sidarinus György 1654–1673-ig.⁴⁾

A tanítói fizetést illetőleg csak a rectorét és conrectorét ismerjük pontosan. A rector jövedelmei fentebb elősorolvák; a conrector fizetése 1655. február 15-én Meltzel Jánoshoz intézett meghívó levélben következőleg volt megállapítva: szabad lakás, hetenkint 2 frt, húsvéti recordatio és 5 frt failleték. Ha a conrector valamely lelkészi állomás üresedése esetében vagy más szükség beálltakor egyházi szónoklatok tartásával bízott meg, helyettesítéséért külön elismerésben részesült. Egy feljegyzés szerint Schommacher Endre a conrectori ruhájára előlegezett 15 forintot utólagosan rendkívüli ajándékképen nyerte.⁵⁾ A harmadik osztály tanítója, ki ezen időben a német cantor segédje is volt, heti 1 frt 25 drt. kapott. Bizonyos Harlesius, bazini rector, ki 1652-ben folyamodik a „collega tertiaris” állomásaért, heti 1 frt 50 dr.-t kíván. A negyedik és ötödik osztály tanítói úgy látszik külön-külön heti 60 drt. kaptak, mely fizetésöket a tanács 1646-ban július

¹⁾ V. l. 98. datum nélkül. — Hodritschról néhány compositióját küldi a körmőczi tanácsnak ajánlva, mely viszonzásul 4 tallérral megtiszteli. Curial Prot. ex 1658. június 28.

²⁾ Curial Protocoll 1665. szeptember 11. és 1667. decz. 9.

³⁾ U. o. 1660. márcz. 17.

⁴⁾ V. l. 80. sz.

⁵⁾ Curial Protocoll 1648. márczius 16. Herrn Conrectori werden die zu seinem Kleid ihm vorgeliehenen 15 fl. ultro verehrt.

6-án Salitius Jánosnak, 1647. július 29-én Felix Ádámnak 15—15 dénárral javította. Teutschmann Ágoston, mert az organistát is helyettesítette, heti 1 forintot kapott; 1666. április 2-án bemutatott zenedarabjaiért 2 frt tiszteletdíjban részesült. Demosch Mátyás collega és a zenechorus vezetője 1664-ben december 4-én a tanácshoz intézett folyamodványában a következő „Új-Év“-re engedélyt kér recordatio vagy körüljárás tarthatásárá.¹⁾ Mindegyik collegának volt rendez fizetésén felül szabad lakása, vagy megfelelő lakbérilletéke, vagy a kiknek tulajdon házuk volt: Raksányi rector, Richter János collega és Ferber Gottfried oeconomus e birtokuk után a községi adótól fel lettek mentve. Raksányi azon kívánságát, hogy a neje, sz Lorberer Katalin révén reá szállott házában szabadon gyakorolhassa a sör- és bormérést, a tanács folyamodó szolgálati viszonyára és tót nemzetiségére (windischer Nation) való utalással — mint hivatalával össze nem férő és a város privilegiumaiba is ütköző kívánságot — visszautasította.

Az iskola igazgatását 1666. október elején átvette a rózsahegy születésű Parschitius Dániel, jeles theologus, bölcész, költő és zenész. Külföldön végezte tanulmányait. Előbb conrector volt Güstrauban (Meklenburg), aztán hazájában, Modorban foglalt el rectori állomást, s onnan Körmöczbányára hivatott. Alatta a körmöczbányai gymnasium legnagyobb virágzását érte el, annyira, hogy minden növendék szerencsésnek érzé magát, ki őt hallgathatta.²⁾ A városi tanács az által is elismerte a Parschitius érdemeit, hogy 1667. július 13-án vizsgatartás és színi előadás rendezése czimén hat talérral jutalmazta; 1668. november 2-án pedig szemé-

¹⁾ V. l. 78. sz. „— — — wollen gnädigst mir auf künftigt neuen Jahrestag eine Recordation oder Umbgang zu vergönnen und zuzulassen, maßen ich mich zeithero ohne Ruhm zu melden möglichstes bemühet, damit der Chorus Musicus auch mit Instrumentis versehen worden und ich weder etwas vom Holzgeld habe, noch von den prae-bendis, die doch von den Herrn den Cantantibus mitgetheilt worden, participire.“

²⁾ Ribini. Memorabilia II. k. 139. és Klein. Nachrichten I. k. 77. l.

lyes pótlék gyanánt évenként tiz mérő gabonát engedélyezett részére.

Conrectorul Parschitius oldalán 1666 óta Luczius Lajos működött, Luczius Jeremiásnak, helybeli tót lelkesznek fia, ki ide alkalmaztatott, miután tanulmányait a város támogatása mellett a wittenbergi egyetemen befejezte. Nyomtatásban megjelent egyik vitatkozását a tanácsnak ajánlván, 12 tallér tiszteletdíjban részesült. Első egyházi próbaszónoklata annyira tetszett, hogy a város szívesen beleegyezett, hogy a fiatal Luczius az ő atyját — ki a körmöczi tót egyházat már 44 évig szolgálta — helyettesítse, de a mellett a conrectori teendőket az iskolánál is végezze. Heti fizetését 2½ frt.-ban állapították meg.

Azonban nem sokáig tartott a városi latin iskolának új emelkedése. Már néhány év múlva bekövetkezett a protestans egyház és iskola elnyomtatása Körmöczön is; és habár a viszonyok ujraváltozásával az intézet visszanyerte külsőleg szabadságát, előbbi hírére többé nem vergődhetett.

Mielőtt azonban ezen nevezetes fordulat időszakát megismertetnők, mutatóványképen közlünk egyes adatokat annak bizonyítására: mily jeles készütségu növényedékek kerültek ki azon időben a körmöczbányai gymnasiumból, s mennyire tűntek ki ezek a némethoni egyetemeken. Így a körmöczi születésű nemes Schmidegh Mátyás 1680-ban a wittenbergi egyetemen „a hold ecclipticájáról“ irt értekezése által tűnt ki. (Dissertatio astronomica de eclipsi Lunae sub praesidio M. Esariae Pilárik.) Szintugy kitüntette magát már előbb a körmöczi születésű báró Hellenbach János, nyomtatásban is megjelent két értekezése által. Az egyiket „Manipulum logicarum quaestionum“ 1658-ban védelmezte Bock Ernő elnöklete alatt; a másikat „Oratio pro Hungaria“ a wittenbergi egyetem hallgatósága előtt nagy tetszés közt felolvasta.) Hellenbach, ki doctori czimet nyert a wittenbergi egyetemen, később

*) Fabó. Monumenta. II. k. 110. l.

nagy szerepet játszik a protestans lelkészek és tanítók ügyeinek védelmezésében; mint a bányavárosok egyik kiküldöttje 1673-ban novemberben Bécsben járt Lipót császár kezéig kikérendő.¹⁾

Ide iktathatjuk még a körmöczi tanács utolsó nagyobbsterű és áldozatkészséggel párosult érdeklődését, melyet akkoron a hazai tanügy felvirágoztatása körül tanúsított. Eperjesen ugyanis 1665-ben egy oly tanintézet felállítását tervezték, mely anyaiskolául, mintegy akadémiául szolgáljon a felső-magyarországi evangélicusok számára. Miután ezen eszmét az ev. rendék ugyanezen évi november 18-án Kassán tartott gyűlésükben helyeselték s a collegiumnak Eperjesen felállítását elhatározták, mindjárt gyűjtések rendeltettek el a nagyobbtermű költségek fedezésére egész Magyarország és Erdélyországban, sőt a külföldön is. Tekintélyes férfiak bizalmi levelekkel ellátva küldettek ki a gyűjtések eszközzésére. Körmöczbányára Guth Dániel eperjesi jegyző és Stürbitz Márton lettek kiküldve azon eredménnyel, hogy a város 200 forinttal járult a Collegium felállításához.²⁾ A tanács azontúl is érdeklődött az új iskola iránt, s 1667. április 9-én kelt levelében a beszterczebányai tanács véleményét kéri ki az iránt, vajjon „a jó ügy” érdekében nem volna-e rendjén, ha az eperjesiek ez évi márczius 31-én kelt meghívásra a bányavárosok is képviseltetnének az új (minta-) gymnasium tanrendjének és törvényeinek megállapításánál? Azonban az akkori közbiztonsági viszonyok mostohasága miatt a bányavárosok képviseltetése elmaradt. Szintugy nem jelent meg senki a bányavárosok részéről az eperjesi gymnasium 1668. október 9—11-én tartott első közvizsgálatán.

¹⁾ Ribini. Memorab. II. 30. l.

²⁾ Nevezett megbízottak 1666-ban voltak Körmöczön, de a körmöczi tanács az eperjesi „gymnasium” inspektorainak és gondnokainak 1668. márcz. 10-én kelt emlékeztető levelére szavazta meg a 200 frtot. E levél hátíratán: „Dazu die Gemeinde hat 200 fl. contribuiert.” V. I. 50. sz. — Ezen, s több más az eperjesi új gymnasiumra vonatkozó irat következő aláírással: Inspectores et Curatores Gymnasii Eperiesiensis Inclytorum Statum in Regno Hungariae Augustano — Evangelicorum a körmöczi levéltárban 50—67. sz., némelyik 12 pecsétellátva

III.

Már fentebb említettük, hogy a körmöczbányai protestans gymnasiumot, épen midőn a derék Parschitz Dániel igazgatása alatt új lendületet nyert, érte el oly katastropha, mely majd megsemmisítette, majd elviharzása után ébreztett következményeivel későbbre is megakasztotta az intézet új életre keltét. Értjük a 17. század hetvenes éveiben leginkább politikai okokból támadt vallásüzelmeket, melyeket Körmöczbánya városára vonatkozólag azoknak előzményeivel együtt a következőkben tárgyaljuk.

Miután a 16. század közepén az esztergomi érseknek nem sikerült Körmöczbánya protestáns lakosságát a katholika egyház számára visszahódítani: a protestantismus bántatlanul megerősödhetett Miksa király türelmes uralkodása s még inkább a bekövetkezett háborus viszonyok és országos zavarok alatt, — különben is hatalmas támaszszal bírván egy szabad királyi város kiváltságaiban és a 7 bányaváros egyesületi szellemében. A katholikus templomok Körmöczön mind a protestansok által lefoglaltattak, s mondhatni, hogy talán egy századon keresztül rendes katholikus isteni tisztelet nem is tartatott.

Pedig voltak már, bár nem nagy számmal, kik ilyen isteni tisztelet szükségét érezték. I. Lipót alatt lassankint a kincstári hivatalok egész személyzete csupa katholikus egyénekből állíttatott össze. A turóczi prépostság birtokában levő és Znióvárallján székelő jezsuita convent a 17. század első felében küldé ugyan Körmöczbányára is missionariusait, kik a csekély számú kath. hiveknek vallási szükségleteit ellátták; de mily nehézségekkel voltak ezek kénytelenek megküzdeni, olvashatjuk Kazy Históriájában. A katholikusok ugyanis 1649-ben panaszkodnak, miszerint az uralkodó protestansok alig engedik meg, hogy papjaik vallásuk szent mysteriumait sötét és rossz karban lévő zúghelyiségben (a piset-ház kápolnája) bemutathassák; mi annál mál-

tatlanabb, mert a tanács ellenzi egy új, alkalmasabb imaház felépítését, melynek költségeit az esztergomi érsek fedezné. Sőt a tanács még a császári parancsnak is opponál.¹⁾ 1649-ben Lippay György esztergomi érsek a galgóczi szt.-ferenczrendi társház néhány barátját Kőrmöczre helyezé át és számukra 1653-ban kolostort alapít.²⁾ Ezen szerzetes rend aztán buzgóan folytatta a térítés művét s nemcsak Kőrmöczbányát, de a környező községeket is látta el a szükséges lelkészekkel. De a protestans tanács az így megszaporodott katolikusoknak nem akart egy templomot sem átengedni; hiába valók voltak a városhoz bocsátott felsőbb rendeletek is, melyekben megparancsoltatott, hogy a templomok, egyházi jövedelmek, könyvek és iratok és egyéb egyházi szerek adassanak vissza eredeti tulajdonosaiknak.

Érezvén a megváltozott időknek súlyát, az evang. lelkészek elkeseredetten küzdöttek a szószéken, hogy ellenfeleik ügyeketét megghisítsák. Ha a ferenczrendiek túlbuzgalmukban támadásokkal léptek fel ellenök, ők visszatorlásokkal feleltek. A helybeli zárdafőnök feljelentésére a nádor 1663-ban meghagyta a kőrmöczi

¹⁾ Schematismus Historicus dioecesis Neosoliensis 1876. 310. l.

²⁾ A sz. ferenczrendiek zárdájának és templomának felállításához Lippay két épületet szerzett meg. Az egyik volt az esztergomi káptalan birtoka, mely a városnak ősrégi idők óta — egy feljegyzés szerint legalább 200 év óta — tanácskozási házául szolgált, miért is a város évi 25 fitnyi bért fizetett. Innen kapta a nevét: domus census, vagy Bestandhaus. E ház mostan örökbevallás útján az eszterg. érsek tulajdonává lett, ki 1648-ban kéz alatt megvette a szomszédos Wenger-féle házat is és azt a város minden ellenkezése daczára meg is tartotta. (L. az 1649. tvk. 23. cz.) A kolostort idővel hátrafelé kibővítették a város faláig és a templomot is megnagyobbították a loretoi kápolnával (1758), mely célra megvették a Kőrmendi-féle házat (alias domus Kaiseriana) 1748-ban; ez alkalommal az eladók, Kőrmendi Antal és neje, sz. Roth Euphrosina, a 2600 frt vételárból 600 forintot engedtek el jámbor adományképen, azon kikötés mellett, hogy a convent évenként 12 misét mondjon az adományozókért és egész családjukért.

Miután a város eddigi tanácskozási helyiségétől el lett ütve, egy új megfelelő városház beszerzéseig vagy felépítéséig a régi plébánia épületben, a várban tartotta tanácsüléseit; új plébánialakul szolgált rövid ideig a Lorberer-féle ház (ma Kitzinger), azután a város által megvett Raffi-féle ház (ma Forster). — L. a helybeli sz. ferenczrendi Convent házi könyvét és Curial Protocoll.

tanácsnak, hogy az itteni főpapot, Seelmann Keresztélyt izgató beszédei miatt űzze el, mivel a bécsi kormány rebellisnek, seditiosusnak és blasphemusnak találta. Miután a tanács ezen közveszedelmes ügyben a besztercebányaiak véleményét is kikérte, május 7-én Seelmann szelíden mérsékletre intetett, nehogy túlbuzgósága által ő is, meg a város is kárt szenvedjen. „Tempora tempore tempera!” Seelmann, ki különben sem érezte magát jól Kőrmöczbányán, 1665-ben Lőcse meghívását fogadta el. Egy másik pap, Höher Mátyás német prédikátor, egy heves természetű férfi¹⁾ a legkeményebb kifakadásokkal támadta meg egyházi szónoklataiban a kath. vallástanokat, miért felsőbb parancsra kénytelen volt Kőrmöczbányát 1670-ben elhagyni. Később Erdélyben tartózkodott, aztán Tököly Imre udvari és tábori papja lőn. Ezen minőségben a bányavárosok elfoglalása után ő bizatott meg 1678-ban a templomok restitúciójával.²⁾ Hasonló harczias természet volt Luczius Lajos, előbb conrector, ki 1671-ben meghalt atyja helyét foglalta el mint tót lelkész.

Valóságos küzdelem a létért mutatkozik az evangélikusok azon törekvésében, hogy a váro-ikülső és belső tanács állásait csakis a maguk embereivel töltsék be. A kincstári tisztek közül — jó ideje már — senkit sem méltattak arra, hogy beválasszák a tanácsba; és midőn külső kényszer következtében, báró Joanelli János kamaragróf határozott kívánságára kénytelenek voltak engedni és két katolikust, Sueb Dániel bányamestert és Kaltenegger Mihályt a tanácsosok sorába befogadni, ezt valóságos csapásnak tekintették, melynek elhárításáért fohászkodtak.³⁾ Hiábavalók voltak a város tilta-

¹⁾ Demosch Mátyás cantor 1670. nov. 10-én a tanácshoz intézett panaszos levelében elégtételt kér a Höher által rajta elkövetett méltatlanságért. Egy estély alkalmával, mely Graff György plébánosnál tartatott, szóváltás támadt a két férfi közt. Hazamenetkor Höher az ő vitató ellenfelét az utcán megtámadta és ütésekkel bántalmazta. V. l. 78. sz.

²⁾ Klein. Nachrichten. II. k. 224. l.

³⁾ Curial Protocoll 1672. aug. 3. „Es beginnen die Papisten sich in die Rathsmittel zu ingeriren, auch mit Gewalt einzudringen.

kozásai, folyamodásai, kérelmei; hiába fordultak panaszszal Schreter Damian (von Wohlgemuthsheim), helybeli számtartóhoz, közbenjárásáért esedezve az alaptalan rágalmozások és gyalázások elnémitására. Az előkelő úr, kinek mint a kamaragróf helyettesének, tisztéhez tartozott a választott bírót s tanácsbelieket megesketni, régi recriminatiókkal felelt és bajaikért magukat az evangélikusokat okolta.¹⁾

Zur Verhütung solcher Gefahr und Übels sind wir bevórkommen und haben wider unser aller Willen und Meinung zwei Papisten, als H. Danieleum Ladislaum Sueb Pergmeister allhier und Michaelum Kaltenegger in das Rathsmittel eingenommen. Der liebe Gott wende solches Übel von uns allen amen.

¹⁾ Curial Protocoll: Damian Schreter v. Wohlgemuthsheim, röm. kais. Mjt. Einnehmer allda schreibt 1672. den 26. Aug. an Richter und Rath: „Aus deroselben den 23. April des 1672. Jahres durch H. Unterschreiber mir überschicktes Anbringen habe ich vernommen, dass ein Stadtrichter und Rath von Cremnitz eine Klag hat, dass von etlichen Katholischen die Lutherischen eine Zeit her angefeindet und verachtet werden — — thut mir selbst wehe. Wenn ich aber die Sachen dieser Feindseligkeit den Anfang bedenken thue, so finde ich, dass ein H. Stadtrichter und Rath allhier selbst Ursache sein dieser Feindseligkeit. Denn als der H. Erzbischof zu Gran, H. Georg Lippay für die kath. Gemein, welche bis dato noch klein, eine Kirche bauen wollen, so ist wohlgedachtem H. Erzbischof vor das hiezu erkaufte Haus vom damaligen H. Stadtrichter und Rath eine starke Wacht gesetzt worden und haben dadurch den Bau verhindern wollen. Was aber dem damaligen Stadtrichter und gemeiner Stadt darauf erfolgt, wird vielen Personen noch wohl bewusst sein. Es ist auch noch unvergessen, was neulich, als den 23. Feber, der windisch luther. Prediger H. Luczius, als man einen armen Katholischen auf deroselben Friedhof begraben, für widerwärtige und feindselige Handlung vorgehabt. — — Weiss ich auch und auch ein Ehrsamer Rath gar wohl mich zu erinnern, dass vor dieser Zeit, als alle Officiere, Münzer und Bergbeamte luther. Religion gewesen, hat ein EhRs. Rath von denselben Personen in ihre Rathversammlung angenommen, welches aber, weil sie Katholische sein, nit ein einziger dazu berufen oder gewürdigt worden, da doch Ihre kais. Mjt. in dieser Zeit auch der luther. Religion Zugethane zu Beamten angenommen und befördert haben. — — Dass aber ein EhRs. R. und R. in dem Anbringen vermelden, man zwingt die Münzer zu der kath. Religion, das wird sich in der Wahrheit nicht befinden, denn welcher nicht gutwillig in unsere kath. Kirche gehen will, der mag neben fürgehen, und ist noch keiner mit Gewalt hineingezogen worden. Ich will gerne dazu helfen und wäre meine grosse Freude, dass hier Einigkeit in der Religion, wie vor alter Zeit gewesen, aufgerichtet werde, aber wir Katholischen sein hiezu zu schwach und schätzen uns gar glücklich, wenn die Herrn Lutherischen neben Ihnen uns in Frieden passiren lassen.“

Ez időben lángra lobbant Magyarországon a vallási küzdelem. I. Leopold és tanácsosai egyrészt vallásos buzgalom, másrészt politikai szempontok által vezéreltetve, ellenséges állást foglaltak el a protestantismus irányában, melynek hívei az elégtelenség főtényezőinek tartattak s a fegyveres felkelések főreszesei valának mindenkoron. Főleg az 1670. évi Zrínyi-féle összeesküvés felfedeztetése után egyes elfogott levelekből kitűnt, hogy a felvidéki megyék, királyi- és bányavárosok protestáns lelkészei és tanítói be voltak avatva az összeesküvésbe. Majláth Miklós kir. ügyigazgató parancsot vett Bécsből, hogy a protestáns lelkészek ellen a királyi helytartó előtt keresetet indítson. Az ország minden részeiből a protestáns lelkészek és tanítók két ízben a Szelepcsényi György esztergomi érsek és kir. helytartó elnöklete alatt összeült rendkívüli törvényszék (judicium delegatum) elé idéztettek meg Pozsonyba. Legelőbb a bányavárosok lelkészeit és tanítóit érte a megidézés 1673. szeptember 25-re. Ekkor harminczhárman jelentek meg. A Majláth által előterjesztett vádpontok vallási és politikai természetűek voltak: hogy a prot. hithirdetők, papok és tanítók, nemcsak a kath. egyházat, hanem magát a királyt is bálványimádónak nevezték; a kath. vallásról gyalázólag szóltak; gúnyt űztek a kath. szentélyekből, a boldogságos istenasszonyból és a megváltóból, a szentek képeiből; gyalázatos iratokat terjesztettek; az országban zavarokat és lázadást szítottak; Petróczit (a bujdosókat) és Telekit tanácsokkal és biztatásokkal segítették; stb.

A következő év márczius 5-ére az ország valamennyi protestáns lelkészei és tanítói megidézttettek. Háromszáznál többen jelentek meg. Mindannyian halálra ítéltettek. A király azonban kegyelmet biztosított azoknak, kik reversalist aláírnak, melyben lekötelezik magukat, hogy ezentúl hivataloskodni nem fognak, hívek lesznek, stb. Kétszázharminczhétlen aláírták e reversalist s bántatlanul elbocsáttattak. Tizenhárman még többet tettek: áttértek a kath. egyházba. A többieket börtönbe vetették, majd utóbb mintegy hatvanat Triesztbe és

Nápolyba gályarabságra hurczoltak. Rövid idő alatt többen elhaltak a fogságban; azok, a kik ezt túléltek, két év múlva a prot. hatalmasságok közbenjárására szabadon bocsáttattak és visszatértek hazájokba.¹⁾

Számosan a protestans lelkészek és tanítók közül, előre látva mily sors várakozik reájok, nem jelentek meg Pozsonyban, hanem Erdélybe, török területre, vagy Németországba menekültek. Ezt tették Kőrmöczbánya és környékbeli protestans lelkészei és tanítói is, kik, midőn gróf Collalto császári tábornok fegyveres erővel megjelent Kőrmöczbányán, s 1673. október 6-án a főtér templomát és a vártemplomot bezáratta és a protestansoknak minden nyilvános isteni tisztelet tartását a császár nevében megtiltotta, részint önkéntes számkivetésbe mentek, mint: Neckel Daniel és Luczius Lajos lelkészek és Parschitz Daniel rector, részint pedig a karhatalomnak voltak kénytelenek engedni s kiűzettek, mint: Graff György, első lelkész, Schön Mihály diaconus és Demosch Mátyás cantor.²⁾ Mindezek Szászországba vándoroltak, hol barátságosan fogadtatván, némelyek ott s másutt nyertek alkalmaztatást, mások, az üldözések megszűnte után, később visszatértek s rövid időre előbbi állomásaikat megint elfoglalták.

A következő 1674. év elején a tót templom is lefoglaltatott a katholikusok számára s első katholikus plébánosul be lett ültetve Deláth Ignác, apát és pozsonyi kanonok. Ezen férfi ernyedetlen buzgalma alatt a katholika vallás folyvást nagyobb tért foglalt el. Nemcsak saját kőrmöczi híveinek, hanem a környező községek katholikusainak vallási szükségleteit is gondozta, alkalmas papokkal látván el őket.

Ugy látszik, hogy a kőrmöczi tanács erélyesen védekezett, ezen erőszakosan behozott újítások ellen s főképen a commissariusok által végbevitt templomi visitatiók ellen tiltakozott. Szelepcsényi György esz-

¹⁾ Fraknoi: A magyar nemzet története III. k. 284—287. l.

²⁾ Hist. Relig. Evang. in Hung. 190. l. az ev. egyházközség levéltárában. Kézirat.

tergomi érsek ugyanis 1674. január 9-én egy fenyegető hangon tartott iratot menesztett Roth Samu főbíróhoz, figyelmeztetvén őt ama veszélyre, mely a várost érendi, ha a tanács nem alkalmazkodik az új viszonyokhoz s továbbra is ellenzi az üdvös rendeletek végrehajtását.¹⁾ A tanács azontul is magára vonta a főpap haragját az által, hogy Sidarini György tót cantort oltalmába vévén, megengedte, hogy ez magániskolát nyisson, hol — Deláth feljelentése szerint — titkos conventiculák tartattak, melyek végképen el voltak tiltva. Szelepcsényi erre vonatkozólag 1674. november 29-én kelt levelében tudatja a tanácscsal, hogy intézkedéseket tett, miszerint Sidarinus elfogattassék és bilincselve az érsek sz.-keresztii uradalmára börtönbe vettessék.²⁾ Sidarini börtönéből a tanács közbenjárásáért esedezik; kiemeli, hogy az ellene emelt vádak alaptalanok; panaszra fakadt Deláth ellen, ki őt — nem tudja mily jognál fogva — a cs. hadkapitány kezébe szolgáltatta s bebörtönöztette.³⁾ A tanács csakugyan közbenjárt Sidariniért és egyuttal Deláth elmozdítását kérelmezte az érseknél. Ez még ugyanezen év december 31-én írt válaszában utasítja a tanácsot, hogy a plebános elleni panaszát adja elé a helybeli sz.-ferencz-rendiek gvardiánjának, ki, ut audiatur et altera pars, Deláth ellenvetéseit is meghallgatná. Egyszersmind megengedi, hogy Sidarinus reversalis alapján és néhány bizalmi férfiú kezessége mellett szabadlábra helyeztessék. A reversalis és a kezeslevelek átvételével Podebratzky Ambrus gvardián — páter bizatott meg, ki azokat az érsek levelével együtt Szöllőssy László udvarnoknak átküldé Szt-Keresztre. Sidarini hat heti fogságából kiszabadult.⁴⁾ Deláth Ignác még 1678-ban működött plébániáján; ez évben követé őt Dyrr Nárczisz

¹⁾ Ezen iratból idézzük a következő szavakat: „— — sane nisi Dominationes Vestrae se accommodaverint, sanaque Consilia secuta fuerint: sibi imputent postmodum ruinae, quae jam — jam Dominationibus vestris imminet.“ V. l. 114. sz.

²⁾ V. l. 111. sz.

³⁾ V. l. 113. sz.

⁴⁾ V. l. 112. és 120. sz.

Az esztergomi érsek katolikus tanítók behozataláról is gondoskodott, azoknak alkalmazását a plébános belátására bízván. Kitetszik ez 1674. nov. 23-án a főbíróhoz és tanácshoz, és 1676. május 29-én a plébánoshoz intézett leveleiből. Az elsőben inti a tanácsot, hogy a behozott új iskolarendet ne zavarja s a rectornak, cantornak s ezek segédeinek járó fizetését ne tagadja meg!¹⁾ Az utóbbiban pedig Deláth egyik felterjesztésére válaszolja, hogy a tanács vonakodása egy bizonyos katolikus tanító felfogadása iránt nem lehet mérvadó. A tanító alkalmazása a plébános belátásától függ. A többi ügyeket illetőleg, melyeket a plébános felemlített, kívánja, hogy azok az ő jelenlétében intéztessenek el. De, mert nagy elfoglaltsága nem engedi meg, hogy maga utazhasson a bányavárosokba, felkéri a plébánost, hogy néhányad magával a tanácsbeliek közül hozzá ránduljon Pozsonyba, hol a hivek lelki javának és üdvének követelményeképen az egyházi állapotokról törvényes rend szerint és illetékesen, ő felsége véleménye és akarata értelmében értekezhetnek és megállapodásra juthatnak.²⁾

Ezen meghívásnak aligha lett valami eredménye. A városi tanács megmaradt mereven ellenszegülő állásában s bizonyosan szabadítóként fogadta Tököly Imre magyar felkelő seregét, midőn az 1678. október havában Kőrmöczbánya falai közé bevonult s a kapituláló császári őrséget innét kitakarodni kényszerítette. Tököly győzedelmei a protestantismus győzedelmei is voltak. Mind, ami az utóbbi években a protestansoktól császári parancs alapján elvétellett: templomaik, iskolai épületeik, egyházi és iskolai jövedelmeik, most visszaadattak nekik. Október 21-én ünnepélyes hálaadó „Te Deum“ után, mely alkalmal Tököly commissariusai jelenlétében Höher Mátyás tartotta az egyházi szónoklatot, Roth Samu bíró vette át a templomok kulcsait a tábori pap kezéből. De az evangélikusok öröme nem tartott sokáig. Tököly csapatai

¹⁾ V. l. 118. sz.

²⁾ V. l. 121. sz.

Sz. Kereszt és Új-Lehota közt (Neu-Heu) Dunnewald, Würben s Pálffy hadai által megveretvén, már novemberben ismét császári hadak tanyáztak Kőrmöczbányán és minden az előbbi állapotba helyeztetett vissza.¹⁾ 1682. szeptemberben Kőrmöczbánya újból kénytelen volt Tökölynek meghódolni; szept. 26-án átadja Géczi Zsigmond, a fejedelem megbízottja mind a három templomot a protestánsoknak. Tököly ügyeinek rosszrafordultával Rabatta tábornok gondoskodott a háború előtti viszonyok helyreállításáról.

Nehezen hisszük, hogy a négy év óta félbeszakított tanítás a kőrmöczi gymnasiumban azonnal újból szerveztetett volna. A folytonos hadi zaj, az egymást felváltó kuruczok és labanczok dúlongásai, a változó hadi szerencse, melynél fogva Kőrmöczbánya többször kény-

¹⁾ Frankfurter Daniel, városi aljegyző naplójából, közli Lacsny György kézirati jegyzeteiben. Evang. levéltár 682. k. 451—459. ll. Frankfurter 1677-ben állásáról lemondani kényszerült, de azt 1682-ben újból elfoglalta. — A Curial Protocoll ex 1678. november 26. felemlíti, hogy a három nagyobb bányaváros: Kőrmöcz-, Selmecz- és Besztercebánya közös megállapodás szerint kiküldöttjeik által tudtára adják a bécsi udvarnak szenvedésüket és nyomorúságos állapotukat. A kőrmöcziek következő pontokban foglalják össze bajaikat:

1. Daß diese Stadt, in Meinung bei der kaiserlichen Devotion zu verharren und sich wider den Feind zu wehren, gegen 1000 Mann stark mit Reitern und Fußvolk belegt worden, welche fast ganze zwei Wochen nach selbst eigenem Belieben gewirthschaftet, die Dächer in der Stadt abgeschlagen und was ihnen beliebt, mit Gewalt weggenommen und die bürgerliche Häuser spolirt haben. 2. Nachdem die kaiserliche Miliz gleichwohl abziehen und die Kurutzen eingelassen werden mussten, haben dieselben ingleichen sehr übel gehaust, welchen man große Brandschatzung geben müssen. Da aber in einer Wochen darauf die kaiserliche Armee wieder hier ankommen, den Feind weggeschlagen und die Stadt behauptet, ist gedachte kaiserliche Armee völlig herzugerückt, durch welche das übrig wenige vollends aufgezehrt und also die Dorfschaften, so von lauter Heiern und andern Berggesindlich bestehen, völlig ruinirt und erschöpft worden. 3. Jetzo ist die Stadt mit 300 Mann belegt ohne die starke Pagage, da doch vor diesem dieser Ort, so ohndessen gar klein, über 50 bis 60 Soldaten nie ausgehalten und auch mit so gestalten Quar-nison genug zu thun gehabt hat. 4. Als ist bei Ihrer kaiserl. Mjt. um vermindering der Quarnison anzuhalten, und damit auch diesen, welche hier bleiben werden, das Proviant von der kaiserl. Kammer wie vorhin geschafft und geliefert werde, die reichen Beschenkungen und Erpressungen aber eingestellt und denenselben, die da auf ihr eigen Pläsir hin und her reisen, nichts gegeben werden solle.

szerítve volt urat cserélni, csak zavarólag hathattak volna a tanításra. Azonkívül ily zavaros s a protestans tanférfiakat annyi veszélylyel fenyegető időben aligha lehetett volna az iskolához azonnal alkalmas egyénet kapni. Klein említi ugyan, hogy Parschitius Dániel már 1678-ban visszafoglalta körmöczi állomását, de valószínűbb, hogy ez csak későbbben és pedig 1692-ben történt. Czvittinger szerint ugyanis Parschitius csak ez utóbbi évben hagyta el Soraut, hol számkivetése alatt rectori állomást vállalt, s visszatért Körmöczbányára.¹⁾ A Tököly-féle felkelés elnyomatása után az evangélikusok ugyan újra elvesztették a templomokat, de az 1681-ki soproni országgyűlés határozatai értelmében vallásuk szabad gyakorlata — némi megszorításokkal — újra biztosított. Templomokat a törvénytörő helyeken felépíthettek; száműzött prédikátoraik és tanítóik hazájokba visszatérhettek, hivatalt is viselhettek; stb.

Azonban a városi tanács már akkor más színezetű volt. A 70-es években ugyanis Körmöczbányán a városi tisztújítás alkalmával rendkívüli királyi biztosok szoktak évenként megjelenni, kiknek kötelességök volt a protestansokat a városi hivatalokból kiszorítani s arra ügyelni, hogy lehesőleg katholikusok választassanak be a tanácsba. Végre 1691-ben a vallásbeli paritás elve akként oldatott meg, hogy a tisztválasztásoknál mindkét felekezet igényei tekintetbe vétessenek.²⁾

A gyarapodásnak indult s folyton megerősödő katholika vallásnak még egy nehéz küzdelmet kellett kiállania II. Rákóczi Ferencz felkelése idejében. Jóllehet e felkelésnek nem a vallási érdek volt legelső rúgója s a fejedelem maga buzgó katholikus volt: mégis a protestans rendek, kik leginkább Rákóczi részén állottak, újra foglaltak el számos templomot és az 1705. évi szécsényi gyűlésen kivitték, hogy határozattá emeltetett, miszerint oly helyeken, hol két templom van, a nagyobbikat azon felekezet használja, mely a lakosság több-

¹⁾ Fabó: Monumenta. I. k. 144. l.

²⁾ L. Schematismus Historicus. 311. l.

ségét bírja kebelében. A Rákóczi vezérlőfejedelem által kiküldött bizottság Hunyadi Endre barsi alispán elnöklete alatt ez év november havában a vártemplomot és az alsó-utczai tót templomot átadta az evangélikusoknak; a főtéren álló plebániatemplom a paplakkal és az iskolával, továbbá a sz. Ferencz-rendiek temploma a katolikusok birtokában maradt. A szomszéd falvakra nézve azon intézkedés történt, hogy Jánosrét és Kunosvágás templomait bírók az evangélikusok, Jánoshegyét a katolikusok, de ez utóbbi községben jelöltessék ki egy hely egy felépítendő evang. templom számára.¹⁾ A harcz szerencsétlen fordulata alatt Heister tábornok 1709-ben hatalmába kerítván a bányavárosokat, Kőrmöczön is mind azon állapotba helyeztetett vissza, a milyenben a felkelés előtt volt; az evangélikusoktól a templomok elvételtek nov. 19-én.²⁾

A protestansok e válságos időben magánházakban tartották isteni tiszteletüket; az üldözés alatt pedig ettől is eltiltatván, csak zárt körökben voltak kénytelenek vallásos szükségleteik kielégítését keresni. A német ajkuak számára 1682—1688-ig az isteni tisztelet a Fuchs- (mai Kasztner)-féle házban, a kis kapunál, a tót ajkuak számára az alsó-utczai Frankfurter Dániel házában, a tót templom szomszédságában tartatott. Mikor a belvárosból ki lettek szorítva, a zólyomi völgyben, a híddal szemben levő Hellenbach-féle házat rendezték be közös isteni tisztelet tartására.³⁾

Ezen gyorsan változó és zavaros politikai viszonyok hatását a várossal s a protestans egyházközséggel együtt szükségképen érezte az iskola is. A kőrmöczi protestans gymnasium megszűnt a város intézete lenni. További gondozását felkarolta az ev. egyházközség. De a nagyon megfogyatkozott evangélikusok nem bírtak kellő anyagi segédforrásokkal, hogy iskolájukat előbbi színvonalára emelhessék. Sem elegendő számú és

¹⁾ Curial Protocoll 1705. nov. 22-én. Rákóczi mandatum a Széchenyben kelt 1705. október 6-án.

²⁾ U. o. 1709. nov. 18.

³⁾ Evang. levéltár 613. k. 129. l. folyt.

alkalmas tanítókat nem tarthattak, sem nem segíyezhettek többé az előbbi mértékben szegény tanuló ifjakat sem. Az iskola látogatottsága folyton fogyott. Az osztályok az elemi, grammatikai és syntaxis osztályra olvadtak le. Később az elemi osztály mellett csak a grammatikai maradt fenn, míg végre ezen utóbbi is megszűnt s a latin nyelv végképen töröltetett. Még a 18-ik század második felében, 1768-ban alapíttatott meg a helybeli szent-ferenczrendi szerzetesek vezetése alatt a második, vagyis királyi katolikus gymnasium, mely mint hatosztályu 1852-ig fenállott. Ezen intézet eltöröltetése után 1856-ban létesült a reáliskola, mely a 70-es években 8 osztályú főreáliskolává kibővítettén, nem sokára éri el 40 éves pályafutását.

Adja az Isten, hogy valamint a multban és jelenben, úgy találjanak az iskolák a jövőben is Kőrmöcbányán azon barátságos otthonra, mely méltó a város polgárainak értelmi fejlettségéhez és a művelődési törekvésekben oly sokszor tanusított nemes ambíciójához. Úgy legyen!

Függelék.

Constitutiones et lectiones scholae Cremniciensis in quibus

I.

Praemissa habetur brevis dissertatio, de necessitate et recta administratione scholarum cum expositione propositi incltyti senatus.

II.

Praeces hymni scholastici quatuor vocum decantandi. mane ante operas scholasticas. 2. tempore dimissionis. a prandio vicissim ante operas scholasticas. 4. tempore dimissionis, cum matutinae tum vespertinae.

III.

Formula praecationis pro statibus et ordinibus, omnibusque rebus recitanda a rectore in praelectione legum sive tempore festi scholastici, quod celebrabitur singulis anni quadrantibus.

IV.

Ordo lectionum, ubi tamen praemittitur decretum senatus, de servando ordine et diligentia adhibenda; ipsa lectionum synopsis.

V.

Leges: 1. Rectoris. 2. collegarum. 3. scholasticorum, alumnorum et Paedagogorum.

Az első három pont alatt foglaltakat nem közöljük, de meg van a magyarázat a resumében, melyet a tanrendről adtunk. A negyedik pontban említett leczkerendet megfelelőbb helyen már közöltük. A hozzá tar-

tozó bevezetést szintén kihagyhatjuk. Az egész ki lett hirdetve 1644. október 12-én Az ötödik pontban foglalt iskolai törvények későbbi keletűek. Szerkesztésökért Rackshanus 10 tallért kapott. Eredeti szövegben következőkép hangzanak:

V.

Sequuntur leges hujus scholae Cremniciensis anno 1649. die 23. martii auctoritate incltyti senatus per dominos scholarchas promulgatae.

I.

Leges ludimoderatoris speciales.

I. Quia ludimoderator rei universae scholasticae praeficitur, ideo etiam ad rem literariam, theologicam et philosophicam pertinentibus instructus esse debet. Quapropter quae de officio eorum, qui in ludo literario docent, et operam dant literis, necessaria sunt, perspicito.

II. Ad pietatem ergo, diligentiam, et erga quemvis, pro statu vel personae vel officii ratione, observantiam, Collegis et discipulis praeito.

III. Ordinem lectionum publicatum, fideliter et integre observato, et omnia ea, quae docenda sunt, methodice, systematice, brevissime, tamen dilucide et perspicue, pro ingeniorum captu et aetatis temperamento, diligentissime proponito.

IV. Collegis judicio et auctoritate magistratus et scholarcharum receptis, quid ex statutis scholasticis muneris eorum sit, ex officio serio acriusque exponito.

V. Concordiam inter collegas conservato. Discordiam vero non alio quam ad se pervenire praecaveto. Si autem res ardua fuerit, et non possit ipse eam transigere et componere, tum eam primum ad dominos scholarchas, iis autem nolentibus vel nequeuntibus negotium assumere, ad inclytum senatum transmittito. Eos singulis mensibus de simultatibus quaerito, illas humaniter ipse componito, ad diligentiam hortator, negligentiam reprehendito, et de corrigenda disciplin juventutis cum iisdem fideliter consultato.

VI. Inspectione sua de omnibus operis, per singulas classes frequentius cognoscito et cujusvis profectum ipse explorato.

VII. Feriationes extraordinarias et insolitas abrogato.

VIII. Non nisi ad studia idoneos et a viris honestis commendatos et musicae probe gnaros adventantes in numerum alumnorum recipito eosque ad minimum ad annuam mansionem, extra casum necessitatis, qui etiam includit propriam promotionem, propria manu immatriculato suo nomine obligato, ne forte, quod plerumque fieri animadversum est, ad pecuniolam generalibus recordationibus colligendam huc accurrentes statim illa collecta rursus avolent, cum summo eorum qui totius anni molestias patienter sufferunt, incommodo.

IX. Ad singula officia in templo, praesertim et in schola fideliter perficienda severius hortator.

X. Immedicabili pravitate melioris indolis discipulos corrumpentes fucos simpliciter non patitor, seg a coetu scholastico maturius segregato.

XI. Diligentiores contra ac morigeros laudibus ac praemiis quotidie et maxime pro examine annuo publico afficito. Honestae autem discedere cupientes et de scholae nostrae disciplina optime meritos condignis testimoniis studiorum et virtutum promotoribus de meliori et merita nota commendato.

XII. Infirmorum vel male aliquando habentium paternam curam habeto.

XIII. Funerum exequias generales per integrum coetum scholasticum, speciales vero per cantorem et dimidiatum coetum scholasticum tempestive et ordine procurato.

XIV. Ne vero universa resdomestica, in schola forte incuria aliquid damni accipiat, ejusdem per oeconomum ordinarium curam diligentius suscipito.

XV. Examina anniversaria profectum juventutis et diligentiam praeceptorum testantia consvetis temporibus publice instituito.

XVI. Quodvis trimestre solenniter ritu inframemorato celebrato.

XVII. Quotiescunque autem ludimoderator necessitate cogente aliorum iter suscipere voluerit, superiores primum salutato et correctori ludum literarium committito.

XVIII. Atque sic quid sui sit officii in universum conscientiose perpendito et facito.

II.

Leges collegarum speciales.

I. Collegae dominis scholarchis et ludi moderatori debitum honorem et reverentiam exhibento.

II. Cantor ante consuetam horam in scholam tempestivius venito, ex qua ordine discipulos educito et reducito.

III. Chorum et discipulos autoritate rectoris interposita moderate regito.

IV. Cantiones chorales et figurales non perpetuo consvetas tantum, sed aliquando mixtas, tamen devotas temporique convenientes decantato.

V. In funerum exequiis chorales, aliquando pro discretionem personarum figurales non tamen et harum ultra quatuor, cantiones decantato.

VI. Ad quas funerum exequias deducendas etiam reliqui collegae omnes et singuli alligati sunt; post deductionem autem ad ordinariam horam dimissionis discipulos inferiores fideliter informant.

VII. Quilibet classicorum praeceptorum a latere discipulorum suorum, praeordinatis custodibus cum disciplinae signis, cathalogo videlicet et virga, quo immorigeros diligentius animadvertere, eosdemque postea paterne castigare possit, procedito.

VIII. Quem ordinem etiam in educatione classicorum e schola in templum observanto.

IX. Ad quam educationem collegae ante horam templo ingrediendo destinata in scholam tempestivius veniunt atque sic processum praesentia sua tempestiva condecoranto.

X. In templo singuli choro, praesertim figurali, operam suam musicam ne abstrahunto, sed ultro locanto.

XI. In schola discipulos, tenerrimos praesertim adhuc puellios, orare, literulas cognoscere, eleganter eas pronunciare, legere, scribere, memoriaeque successive quaeque discenda imprimere fideliter et quasi paterne docento et asvefaciunto.

XII. In disciplina de moribus domi, in templo, in schola et maxime in plateis observanda, saepe maximeque circa scholae dimissionem praemonento, immorigeros vero per ordinarios custodes vel occultos corypheos annotatos, moderate absque excessu, ne videlicet percussione organa sensuum laedantur, castiganto.

XIII. Collegae discipulos suos imprimis in pietatis et disciplinarum institutionibus fideliter erudiunto; praecipue conrector et tertianus praecepta lingvarum, autorum resolutiones juxta publicatum ordinem methodice, breviter, ac perspicue non solum proponunto, sed etiam eadem omnia cum iisdem assidue repetunto. Styli exercitia sedulo urgento. Nulli vero collegarum iis horis, quibus juvenus instituenda est, libros quorumcunque autorum legere licitum esto, et quilibet in puncto horae classi suae adesto.

XIV. Nulli collegarum, nisi veniam a ludimoderatore emanendi impetraverit, a labore suo scholastico abesse licitum esto, sed eo casu, quo eum abesse contingat, alium semper subordinato.

XV. Signa quoque ut vocant, lingvae, morum praesertim, veluti in schola, sic maxime in plateis per custodes classicos animadversa diligenter examinanto et acrius aliquantum castiganto.

XVI. Hebdomadarii ex collegis ordinem inspectionis tum in templo, tum in schola per vices hebdomadatim sedulo observanto, et quae vel ad pietatem, vel disciplinam scholasticam publicam spectant, diligentissime exequuntor.

XVII. Oeconomus doctrinae loca statutis temporibus aperito et claudito.

XVIII. Diebus Mercurii et Saturni, omnium item festorum vigiliis intra et extra scholam omnia loca per mendicos eleganter purgare curato.

XIX. Hybernis temporibus loca doctrinae tempestive per calefactorem calefacito, atque ne eadem aliquid damni ab igne non bene observato accipiant, sedulo praecaveto; suffitum absynthio quavis die facito.

XX. Mendicantes in disciplina scholastica servato, eosdemque in colligenda atque praesentanda eleemosyna fideles esse hortator, perfidos vero punito, et ad officia in templo, in schola ipsis etiam adolescentibus, praestanda, tum etiam ad hominum in plateis honorificam et debitam observantiam sedulo moneto.

XXI. Communis scholasticae supellectilis curam diligentem habeto. Damna tempestive corrigenda significato. Defaectores, profanatores locorum publicorum, puniendos ludi moderatori aperito.

XXII. Et quia solennitatem ludimoderator scholasticam in praesentia invitatorum Dominorum scholarcharum instituet, quovis trimestri, eandem praesentia sua celebrare omnes collegae obligantor.

XXIII. Itaque ludimoderator pro eadem solennitate formam precationis, pro Statibus et Ordinibus totius Christianitatis conceptam, ex communi ac Publico hoc legum et constitutionum scholasticarum libro recitato.

XXIV. Conrector autem leges has et constitutiones scholae publicas ex hoc eodem libro praelegito.

XXV. Cantor yero eandem solennitatem ordinatis ad id hymnis concelebrare tenetor.

XXVI. Ritus autem instituendae ac celebrandae solennitatis scholasticae hic observator.

XXVII. Principio, Veni Sancte Spiritus, Hammer Schmidts decantator.

XXVIII. Deinde formula precationis publica recitator.

XXIX. Postmodum: Herr höre mein Wort, merke auf meine Rede. Psalm 5.

XXX. Denique leges et constitutiones scholasticae praeleguntor.

XXXI. Solennitas ipsa figurali moteta selectiori ab 8 vocibus concluditor.

XXXII. Ultimo otium a literis omnibus et singulis discipulis conceditor.

XXXIII. Atque sic conrector et collegae quid sit in universum sui officii conscientiose perpendunto et faciunto.

III.

Leges scholasticorum alumnorum et paedagogorum speciales.

I. Omnes in genere scholastici, ad sacrum hoc vitae genus divinitus vocati, casta mente Deum colere, et pro gratia Spiritus sancti atque pro studiorum benedictione devote orare discunto.

II. Templi operas, ad quas ordine decenti e schola educti, religiose cum reverentia tum in cantando non a latere, sed ad pulpitem stantes, tum in audiendo sacras conciones ultro perficiunto. Sub concione a somno indulgere, et libros quosunque legere, nemini licitum esto.

III. Ex templo ante ceremoniarum finem exire, nulli fas esto.

IV. Scholam intrantes semper caput retegunto et denudanto.

V. Sacramento Sacro Sanctae Domini Coenae ante consuetum tempus certis de causis usuri, triduo ante ludimoderatori significanto.

VI. Ludimoderatore ad eandem Domini Sacram Coenam consvetis temporibus cum coetu scholastico accedere volente, se se excludere nemini licitum esto.

VII. Ludimoderatori et caeteris Praeceptoribus tanquam Parentibus mentis, observantiam, obedientiam et debitum honorem exhibento et de iis honeste sentiunto et loquuntor.

VIII. Inclytum senatum, Dominos scholarchas et honoratos quosvis viros in scholam venientes verecunde assurgendo venerantor.

IX. Lectiones omnes et universas juxta ordinem

publicatum a precibus inchoanto, memoriae fideliter imprimunto, diligenter repetunto, et commentationes eleganter exscribunto.

X. Precibus omnibus matutinis, vespertinis, ante et post operas scholasticas tempestive et religiose etiam paedagogi quotiescunque fieri potest, intersunto. Absentes tanquam indigni cibo simpliciter alumni carento. Paedagogi vero pecuniolae ex recordationibus collectae defalcatione puniuntor.

XI. In lectiones publicas praeter ordinarios autores non inferunto, nec sub lectione alienum quid tractanto, sed ipsis praelectionibus studiose cum silentio attendunto.

XII. Exercitia utriusque styli excipiunto, componunto, exhibento, et revisa diligenter colligunto; ab his velut et lectionibus sese abducentes, pecuniolae itidem defalcatione puniuntor, et ea diligentioribus distribuitor.

XIII. In funera prodeuntes ordine classico, gestu modesto et vultu moesto, compassionem humanae sortis significante, procedunto; ex templo sub concione funebri nullus exito, concioni diligenter auscultato.

XIV. Paedagogi in paedagogiis pios, officiosos, fideles, diligentes, compositos, et integerrimos sese erga quemlibet praebento atque exhibento.

XV. Pueros suae fidei commissos in pietate, literis et moribus fideliter ac sine omni diligentiae fuco informant; in scholam tempestive adducunto et ex schola modeste educunto.

XVI. Ut in publicis, sic etiam in festivis, ac nuptialibus recordationibus sese ad chorum ac cantum conservato, ubique decore, honeste, et non scuriliter exhibento.

XVII. In plateis, aliisque locis obviis viros ac faeminas honorabiles nudato capite salutanto et resalutanto. Junioribus bono exemplo praeuunto.

XVIII. Computationes, commessiones, lusus, scholastico homine indignos in publicis oenopoliis, aut popinis, sub poena publica per Dominos scholarchas et ludimoderatorem irroganda, devitanto.

XIX. Pecuniolam ex publica civium liberalitate col-

lectam asservanto et in libellos utiles, decentem habitum vel alias vitae necessarias res collocanto.

XX. A levitale cristarum et histrionico vestiendi modo alumni omnino abstinento.

XXI. Litigationes, temerarias accusationes, alienarum rerum ablationes vel detentiones inventarum, nisi gravem animadversionem experiri velint, non usurpanto.

XXII. Illatam injuriam non ulciscuntor, sed eapropter ludimoderatorem requirunto.

XXIII. Ad nuptiarum solemnitates, sine venia ludimoderatoris, etiam invitati, nulli eunto. Impetrata vero venia se se, ut scholasticos decet, morigeros, verecundos, sobrios, et fideles in omnibus officiis exhibento.

XXIV. Ex schola temere egredi vel emanere absque venia nemini fas esto, sed in illa usque ad ordinariam dimissionem quilibet permaneto.

XXV. Extra scholasticas habitationes aliud hospitium praeter paedagogos nullus alumnorum sine venia ludimoderatoris quaerito nec habeto.

XXVI. Habitationes et alia scholae loca nulla foeditate, vel obscenis picturis profananto, sed munda et quasi Deo sacra habento et servanto.

XXVII. Cibum a precibus consvetis sumunto; post cibum sumptum pro omnibus Deo beneficiis gratias devote agunto.

XXVIII. Vesperi tempestive, praemissis precibus, quieti se absque tumultu tradunto, matureque cum iisdem precibus ad operas suas surgunto, et eas aggrediuntor.

XXIX. Atque sic scholastici, alumni et paedagogi, omnes et singuli, quid sui sit officii, in universum conscientiose perpendunto et faciunto.

XXX. Hasce scholasticas nostras leges publicas, quilibet scholasticorum, et alumnorum, paedagogorumque serio servare conator. Obtemperantes amantor, promotor, aluntor, et fovontor. Transgressores contra severe puniuntor. Pertinaces vero et seditiosi, corrumpentes reliquam juventutem, simpliciter immatriculati sui no-

minis inductione et notatione, publica disciplinae auctoritate, tanquam Deo et hominibus odiosa et inania terrae pondera, ejiciuntur. Atque ita legum scholae nostrae publicarum vigor et auctoritas custoditur et propagatur.

Nos itaque Judex et Jurati Cives regiae liberaeque montanae primariae civitatis Cremniciensis hasce nobis exhibitas leges scholasticas roborandas duximus et confirmandas, prouti etiam easdem de praesenti confirmamus ac roboramus; reservata tamen nobis praetactas leges pro temporis ratione corrigendi, augendi, vel minuendi per expressum plenaria potestatis facultate. Actum Cremnicii die 18. mensis Octobris. Anno millesimo sexcentesimo quadragesimo nono.

(Sigillum.)

II.

A KÖRMÖCZBÁNYAI MÁSODIK

VAGYIS

KIR. KATH. GYMNASIUM

TÖRTÉNETE

1768—1852-ig.

IRTA

HLATKY JÓZSEF.

I. Előzmények.*)

Mintegy másfél századon át teljesítette a körmöcbányai protestans gymnasium hivatását: mint a protestans egyház egyik gyámolója és főtámasza és mint az ujkori művelődés egyik főeszköze. Ekkor, a XVII. század hetvenes éveiben, a vallási és politikai reactio az ő ellenfeleire súlyos csapást mért, midőn karjait azok iskoláira kinyújtá, ezeket feloszlatta és betiltotta, tanítómestereiket pedig világgá üzette. De Tököly Imre és II. Rákóczi Ferencz felkelései feltartóztatták a hatalom sujtó kezét eme műveletének következetes végrehajtásában is, és az 1681. és 1687-diki országgyűlések, valamint az 1711-diki szatmári békekötés újabb compromissumok által állapították meg vallási ügyekben — úgy a hogy — a modus vivendi-t. Az említett országgyűléseken alkotott vallásügyi törvények alapul szolgáltak egy századon át a vallási viszonyoknak. Csakhogy ezen törvények értelmezésében és végrehajtásában a protestansok sehogysem ismertek rá a bécsi, nikolsburgi és linzi békekötések engedményeire! E miatt mind az 1712-diki, mind a következő országgyűléseken meddő tárgyalások folytak a katolikus és protestans rendek és az udvar közt. Végre a folytonos torzsalkodásokat megunván, III. Károly és utóda Mária Terézia a vallásügyet az országgyűlésektől lassankint

*) Apró javításoktól eltekintve, ezen részt változatlanul vette át a szerző az 1881/2-iki reáliskolai értesítőből.

elvonták s királyi rendeletek által kezdték szabályozni. Így történt az a vallással szoros kapcsolatban levő iskolaügygel is.

A mi különösen Kőrmöczbánya azon kori vallási és iskolaügyi viszonyait illeti, a protestansoknak itt, mint törvény biztosította „*articularis*“ helyen, megengedettett vallásuk szabad gyakorlata; száműzött papjaik és tanítóik visszatérhettek; templomot és iskolát királyi biztos által kijelölendő helyen építhettek — kiszoríttatván a külvárosi területre és elvétetvén a belvárosban birt templomaik és iskoláik. Az evangélikusoknak tehát, ha a közművelődés útjáról leszorulni nem akartak, új iskola felállításáról kellett gondoskodniok. De mily nehézségekkel voltak itt kénytelenek megküzdeni! A lakosok egy jelentékeny része már katolikus volt. A legnagyobb csapással sújtotta azonban a protestans iskolát, hogy az a város pártolásából kiesvén és tulajdon alapítványokkal nem bírván, fentartási szükségleteiben a helyben lakó hivekre tett kivetésekre vagy önkéntes adományokra szorult. A vegyes felekezetűekből álló városi tanácsnak felsőbb hatalom útján szigorúan eltiltatott városi közjövödelmekből valamit protestans iskolák fentartására fordítani. De a kivetésekben is a legnagyobb vigyázatossággal kelle eljárni, mert ebben — és pedig nemcsak az evangélikusok — mindig akadályoztattak azon czim alatt, hogy: „az adózó népet egyházi és iskolai követelésekkel ne terheljék.“

Igy vált a kőrmöczi protestans gymnasium ujjalakítása után egyházközségi intézetté.

Ezen, az anyagi boldogulhatást oly nagyon meg-szorító intézkedések daczára, a helybeli evang. gymnasium újra föléledni kezdett; minek okát kétségtelenül a protestansok még mindig jelentékeny számerejében, nagyobb műveltségi fokozatában és vagyonosabb állapotában kell keresnünk, valamint azon körülményben, hogy a külsőleg talán mutatott ellenszenv daczára, sok katolikus szülő gyermekeit ezen intézetben iskoláztatta.

De a kormány gondoskodott rendszabályokról, melylyel ezen iskola megerősödését megakadályozza. Az 1714. február 9-diki tanácsülésben ugyanis olvasta fel a jelenlevő királyi biztos III. Károly instructióját, mely szerint az evangélikusok iskoláikat csak a grammatikai osztályokra szorítsák; a katolikus ifjakat szigorú birság terhe alatt ne fogadják fel intézetökbe; ily birság az illető katolikus ifjak szüleire is rovandó. Szigoruan tiltatik továbbá partikuláris (privát) iskolák tartása. Erre nézve későbben is irányadó vala az 1715. o. gy. 30-diki törvényczikkelye értelmében kirendelt országos bizottság, az ugynevezett „pesti commissio“ munkálkodása, melynek alapján adta ki III. Károly 1731 ben azon nevezetes rendeletét, („Idealis resolutio Carolina“ vagy „Normale“), mely az iskolák tarthatását illetőleg általában zsinórmértékül szolgált az 1790-diki országgyűlésig, és mely a grammatikai tanfolyamnál magasabb mindennemű iskola állíthatását királyi engedélytől teszi függővé. Érdekesek a helytartótanács által kibocsátott azon királyi rendeletek is, melyek a protestans elem terjedésének megnehezítését czélozzák s a protestans ifjúság felszaporodását az iskolákban meggátolni hivatvák. A tanácsülések jegyzőkönyveiből ismerjük a helytartótanácsnak 1733. április 28-ikán és 1744. június 30-dikán kelt intimatáit, melyek értelmében idegen helyről jövő „akatholikusok“ ne fogadtassanak fel a polgárok sorába. — Minden év vége felé a tanácsnak jelentést kellett készítenie a felfogadott új polgárokról — származásuk és vallásuk kitételével — és azt a helytartótanácsnak felküldenie. Az apostatálókra szigorú büntetés volt szabva; ilyenek a kath. plébános által a helytartótanácsnak feljelentettek. 1738. november 24-én a belső tanácsban publikáltatott a helytartótanácsnak november 12-én kelt intimatája, mely szerint az ifjúság felvételében bizonyos választékosság tartassék meg. Távolabb eső vidékekről egyáltalában ne vétessenek fel tanulók. Csak helyesen kiállított utlevéllel bírók, kik azonkívül fentarthatásukat bizonyítják, fogadhatók fel a rector által az evang. iskolába. Mindennemű mendi-

kálás, mi által csak a lakosság terhére esnének, tiltatik.

Talán egyes pártfogók személyes kérelmezéseinek tulajdonítható, hogy az említett rendeletek, de főképp az 1731-i királyi határozat nem foganatosított betű szerint és a körmöczi protestans gymnasium tanfolyamának reductiója nem lett erőszakolva. Ez tényleg csak 1748 végén történt. Kiovszky Mihály, helybeli plébános panaszára ugyanis a helytartótanács ezen évi november 9 dikén keltrendeletében a királynő nevében utasításul adja a magistratusnak: hogy az evangélikusok csak két tanítóval bírjanak „trivialis iskolák” ellátására („sub titulo legendi, scribendi et latine loquendi”); a predikánsok (kettő volt), a rector és conrector egyházi teendők végzése vagy postillák olvasása végett — elbocsátás terhe alatt — a szomszéd falvakba menni ne merészeljenek; a collecták, melyek saját hiveikre rovatnak, a magistratus útján tiltassanak el; conventikulálják, ha azokra vidéki akatholikusok is hivatnak, mint törvénytellenesek szüntettessenek be. Ezen utasítás értelmében a tanács Zareczky István és Rückschloss József senatorokat az evang. iskola megvizsgálásával bizza meg, kik már deczember 13-án a tanácsülésben jelentik, hogy ez iskolában a grammatika czime alatt magasabb studiák is, rhetorika és prosodia előadatnak. E jelentésből tudjuk, hogy az iskolában ekkor 5 tanító működött: Blasius János conrector, Dobrovniczky Dániel, Zelo Endre, Hoffmann Jónás Keresztély és Némethy Gábor. Blasius lefoglalt irataiból kitünvén, hogy a conrector a katholikus vallást a pogánysággal és zsidósággal összehasonlítja, s blasphemiákat terjeszt az ifjúság közt, miért a tanács határozata következtében a várost elhagyni kényszerítettett, az evang. községgel pedig a királyi rendelet pontos miheztartás végett közöltetett. Ezen rendelet értelmében szorítottatott le végképen a helybeli evangélikus gymnasium egyszerű grammatikai tanfolyamra. A felügyeleti jogot a tanács gyakorolta. Ezen jogával élt, midőn néhány évvel később 1755.

ápril 15-én ülése elé idézte a protestáns lelkészeket és tanítókat: Carpe Frigyes János rectort, Vaisz József organistát s a donatisták tanítóját és Bernovics Mihályt, a tót olvasó-osztály instructorát, emlékeztetvén őket az idézett rendeletre. Ezen alkalommal Jantner Lőrincz magántanító, mivel nemcsak evangélikus tanulókat, hanem katolikusokat is fogadott fel, felsőbb parancsra elfogatott és bebörtönöztetett; a katolikus szülők ellen ügyészi kereset indíttatott.

Körülbelül nyolczvan esztendő mult el az ellen-reformatio hatásosabb ténykedése óta. A katholicismus ezen idő alatt nemcsak a városi polgárságban, hanem a hatóságnál is domináló állásra küzdötte fel magát.¹⁾ Mindazáltal a katolikusok eddig középiskola felállítása nem gondoltak. Megelégedtek három osztályu elemi tanodájukkal, melyben az ifjuság három tanító vezetése alatt az olvasás, írás és számolásban és a latin nyelv elemeiben oktattatott. A katolikus ifjuság száma már 1721-ben oly jelentékeny volt, hogy a tanács ez évi július 24-én tartott tanácsülésében az iskolaépület kibővítését határozta e¹.

A katolikus gymnasium felállításának eszméjét felvetette 1751-ben Kiovszky Mihály plébános, midőn az ő felszólalására a katolikus polgárság piarista-tanítórend behozatala ügyében aláírásokkal ellátott folyamodványt ter-

¹⁾ 1761-ben volt a lakosság száma „absque Camerali statu“ (nem számítva a kameralista osztályt): 3462 katolikus és 1131 „akatholikus“. Ha e számokat az 1881. évi népszámlálás eredményeivel összehasonlítjuk, kiviláglik, hogy a bányaváros a jelen században a populatio tekintetében is hanyatló félben van. Az utolsó népszámlálás eredménye a következő: 3043 r. k., 693 ág. ev., 27 református, 198 zsidó és 2 g. k.; tehát a számösszeg, a város minden lakosát és idegenét ide beleértve = 3963. — Marczali Henrik (Magyarország II. József korában) hiteles adatok alapján Körmöcbánya lakosságát 1787-ben 5244, és még 1847-ben 5052 lélekre teszi. — A tanácsülések jegyzőkönyveiből tudjuk továbbá, hogy 1761-ben a 12 belső tanács tag közt csak 1 protestáns volt; a külső tanácsban volt 16 katolikus és 8 protestáns; a választott polgárság 68 tagjából pedig volt 46 katolikus és 22 protestáns. — *Pótjegyzet*: Az 1890. népszámlálás alkalmával már 4222 lakos iratott össze, 259-czel több mint 1880-ban.

jesztett a magistratus elé, melyben a helyi szükségek tekintetbevételével a katholika vallásnak az ifju nemzedék nagyobb művelődése által is elérendő erősödését hangoztatja, hivatkozván egyszersmind a protestansok hasonló eljárására, kiknek iskoláját a kormány csak legujabban a grammatikára szorította. A tanács magáévá tévén az ügyet, a készítendő „projectum“-ot Ő Felségéhez felküldeni elhatározta. A helytartótanács útján érkezett válasz 1751. augusztus 17-ikén olvastott fel a belső tanácsban; követeltetik az alap részletes kimutatása és a behozandó piarista-tanárok számának meghatározása. Ez közöltetik szept. 6-án a nagytanácssal, mely következő jelentéstételben állapodik meg. Négy piarista-rendi egyén fentartására a város részéről évi 600 frt ajánlatik. De, mivel erre nincsen más alap, mint a só- és dohányárendából évenként befolyó 220 frt, kérelmezik, hogy a 600 frt kiegészítéseül legyen szabad a parochialis cassá-t igénybe venni, míg a város jobb viszonyok között vagy maga azon évi 600 frtot nyújthatja, vagy a megfelelő 10,000 frtos fundatiót e czélra előteremti.

Ugy látszik, hogy a város ezen ajánlata felsőbb helyen nem tartatott elégséges, biztos, állandó alapnak a mondott iskola felállítására. De a kath. polgárság nemes buzgalma nem lankadt. Újra meg újra felvette a tárgyalások megszakított fonalát és az 1755. május 23-án összeült nagytanács a kormány újabbi kimutatást kívánó leiratára, melyben főleg a városi pénztár kiméltése hangoztatik, következő javaslatot tesz: 1. Állandó fundus gyanánt szolgálанд a kiárendált só és dohány évenkénti bérletjövödelme, mely jelenleg 250 frtot tesz; továbbá a mellőzendő világi iskola-praeceptorok rendes fizetése, mely szintén évi 250 frtra van megállapítva; a városi pénztárnál 5 év óta begyűlt só- és dohánybérlet öt száztóli kamatja, 50 frt; végre néhai pater Ernest 1000 forintból álló gyűjtésének kamatja szintén 50 frt. Összesen tehát 600 frt biztosíthatnák készpénzben évenként a behozandó piaristák fentartására. 2. Lakásukul kijelöli a város a plébánia és Seifferth háza

szomszédságában levő iskolát a vár alatt. 3. Kilátásba helyezi a piaristák számát idővel 12 egyénig kiegészíteni és magasabb osztályokat is felállítani, minek elérése végett a város majd nagyobb áldozatok hozatalára is a jövőben késznek nyilatkozik. 4. A négy piaristatag házi szükségleteire 40 bécsi öl fűtőfa adatik. Ugyanekkor a város a legfelsőbb helyen kinyerendő engedély reményében, tárgyalásokba bocsátkozott magával a piarista renddel; melyeknek az volt az eredménye, hogy Bajtay Antal provinciaális két megbízottját, Prileszky Mihály, a privigyei collegium rectorát és Szelessy Rafael vicerektort Körmöczre küldé, a piarista-rendi iskolák behozatala ügyében a várossal megkötendő egyezségekre való teljes felhatalmazással. 1755. szeptember 24-én a nagytanácsban megjelent a két rendi tag és Kiovszky Mihály helybeli plebános. A többi ajánlat alapján összeállított fundationális ok mindkét fél által aláíratván, királyi megerősítés kiözlése végett a helytartótanácsához felküldetni határoztatott. Ezen okmányban a város részéről a maguk és utódaik nevében kijelentik, hogy azon esetre, ha az első sorban érintett fundus (a só- és dohány-árendák befolyó jövedelem) valami módon, vagy mostoh körülmények közt beszüntetetnék, — mit azonban nem reménylének, — a 600 frtot a mondott célra évenként a városi pénztár nyújtja.⁴⁾

A város ez ízben sem ért célzt. Kifogásoltattott a só- és dohánybérlet jövedelmének iskolaalapításra szándékolt fordítása, mely tulajdonképen a polgárság adóterheinek könnyebbítésére a contributionális cassába befizetendő és a „portionale quantum“-hoz csatolandó. A tanács új módról

⁴⁾ A curial-protokollumból átvett névalírás a következő: Schindler Jeremiás János (judex primarius), Bukovay Kerestély Antal, Vindisch Mátyás, Körmendy Antal (magister montium et sylvarum), Freiseisen Ferencz, Privorszky Mihály, Minich Lőrincz, Zareczky István, Rückschloss József, Srötter Godefredus, Petrovich László, Thurmann Ferencz senatorok — „ceterique viginti quattuor Viri et Jurati cives Lib. Reg. Mont Prim. Civ. Crémn.“

gondoskodott, új tervezetet dolgozott ki, mely 1761. április 24-én a nagy tanácsülésben felolvastatott és újra felterjesztetni határozatott. — E szerint négy piarista-rendi tag fentartására adatnék a mellőzendő világi tanítóknak ez időben megállapított évi 300 forintnyi salariuma; azonkívül minden egyes tagja a belső tanácsnak 400 frtnyi fizetéséből évenként 25 forintot engedne át e célra, mi 12 tanácstag után szintén 300 forintot tesz ki. A 600 frt így elő volna teremtvé. Lakházul átengedi a város a mostani iskolaépületet; ha ez idővel nem volna elégséges, hozzáveszik Hebenstreit Antal örökösének 725 frtra becsült szomszédos házát, mely magán adakozásokból volna kifizetendő. Házi szükségletre a város évenként 50 öl fűtőfát szolgáltat. Isteni tiszteletet tarthatnak a piaristák vagy a piaczi vagy a vártemplomban; erre nézve az engedély gróf Csáky Miklós esztergomi érsektől már megvan. — A választott polgárság (a képviselő testület) hozzájárul a contractus azon záradékához, mely szerint — azon célból, hogy az egyházrendiek száma a tridentini conciliumon megállapított canoni határozat értelmében 10—12 egyénig felszaporíttassék és az iskola fokozatosan kiegészíttethessék, — minden beválasztott új senator első évi fizetéséből 100 forintot enged. Ugyanezen célra kérik újból a só- és dohány-árenda jövedelmének fordíthatását, illetőleg egy állandó, biztos alap előteremtetését. A só és dohány kibérléséből 1761-ben 270 forint folyt be. Kijelentik, hogy a só és dohánynyal való szabad kereskedésről önként mondtak le és csakis önszántukból, a piarista iskolák behozatala végett előállítandó fundatio javára hozták be a bérletet, mely tehát a városi contributionális pénztárba nem folyhat be s más célokra nem fordítható. Azon esetre pedig, ha nem engedtetnék meg ezen alapnak a mondott célra való kezelése, a kibérlés beszüntethetését s a szabad üzlet visszaállíthatását kérelmezik.

Hogy az ezen ajánlatok alapján készített contractus mielőbb foganatosíttassék, a város deputatiók által az illető kormányzéseknel, sőt magánál a királynőnél

is kedvező elintézését sürgetett. Erre nézve már eddig bírja gr. Grassalkovics Antal kamaraelnök ígért pártfogását. Midőn pedig Körmendy Antal mint a város képviselője 1760. októberben Bécsbe küldetett, József trónörökös menyegzői ünnepélyére, ez alkalommal az iskolaügyben is feljárogatott mind a királynőnél, mind a bécsi kormány székeknél. — 1761. június 15-én kelt rendelettel a magistratus oda utasított, hogy a piarista iskolák behozatala ügyében lépéseit az esztergomi érseknél tegye meg. Barkóczy Ferencz esztergomi érsek ugyanis már a következő év első hónapjában (1762. január 26-án helyt. t. rd.) Magyarországon „studiorum protector“-nak neveztetvén ki, 1762—1765-ig mindazon tanulmányi és alapítványi ügyeket kezelte, melyek ezelőtt és azután a helytartótanács hatáskörébe tartoztak. A város képviselőtestülete két tagot, Münich Lőrinczet és Schulz Ádámot küldé ki a fentebb vázolt tervezet alapján az érseki resolutio kieszközlése végett. A kiküldöttek a primás azon utasításával tértek vissza, hogy a contractust némely pontjaiban meg kell változtatni és aztán majd újra elébe terjeszteni, ettől függővé tévén további elhatározását. 1763. november 25-én a város képviselőtestülete hozzájárult a contractus új szövegezéséhez. Az első pont akképen módosított, hogy a négy piaristarendi tag fentartására a 600 frtot a városi pénztár nyújtja. A többi pontok csak annyiban szenvedtek módosítást, a mennyiben a helybeli ferenczrendiek panaszaira bevétetett, hogy ezen rend érdekei sehogysen fognak csorbitást szenvedni a befogandó piaristák által, hogy — továbbá — a piaristák a parochiát illető ügyekbe nem fognak avatkozni. A parochusnak jogában álland a vizsgákon jelen lenni s a tanmenetre felügyelni; a piarista-rend ellenben kötelezi magát (képviselője által), hogy nemcsak a syntaxis-ig érő tanulmányokat, arithmetikával, német- és magyar nyelvvel együtt, hanem a szám növekedtével magasabb studiákat is elő fog adatni. A tanács és a meghívott rendfőnök még aznap aláírták az okmányt, melylyel az érseki resolutio kieszközlése végett Münich

Lőrincz és Schulz Ádám újra ki lettek küldve Pozsonyba.

Oly nagy volt a remény a város kérelmének kedvező elintézése iránt, hogy midőn Schulz Ignác latin iskolapraceptor meghalt, a megüresedett állomás nem töltetett be rendes tanító által, hanem a város Thonhauser József kancellistát, egyéb hivatalos teendőinek végzése mellett, bizta meg ezen iskola vezetésével. De úgy látszik, hogy a másik két német tanító is, vagy legalább az egyik kancellista volt, mert a plébános és egyes polgárok ezen időben hevesen kikelnek az ugynevezett „cancellista” tanítók ellen, kik botrányos viselkedésük s hanyagok teendőik végzésében. A praepetorok a tanács elé idéztettek, megfeddettek; Freiseisen és Bukovay senatorok pedig megkérettek az iskola gyakoribb látogatására és a jelentések közzétételére.

Mielőtt a piarista-tanítórend Körmöczre letelepítésének kérdését tagadólag elintéző végleges kir. határozatot megismertetném, egyik legnyomósabb akadályát a következőkben adom elé.

Csak 1760-ban, midőn már a város a piarista iskolák behozatala ügyében majdnem tíz éve hasztalanul fáradozott volt, tett a Megváltóról nevezett sz. Ferenczrend komolyabb kísérleteket saját magán érdekében a város kívánságának ellensúlyozására. Ezen rend tartományfőnöke ugyanis ez évi október 10-én irt levelében a helybeli magistratusnak ajánlkozik, hogy, mintán a város az ifjúság taníttatására a piaristákat behozni szándékozik, egy új rend letépitése pedig mindenképen csak ártalmas volna a már több mint 100 éve itt letelepített ferenczrendiekre nézve: a közkívánságnak megfelelőleg a ferenczrendieket is oda utasíthatná, hogy az ifjúság taníttatásában ugyanazt nyújtanák, mint a piaristák. A provinciális levele, valamint a rend körmöczi társházának ugyanily tárgyú folyamodványa közöltetett október 27-én a városi képviselő testülettel, mely azonban abban állapodott meg, hogy a piaristák behozatalától el nem áll; az eziránti legfelsőbb elhatá-

rozást elvárja; a helybeli sz. ferenczrendi társházat pedig biztosítja, miszerint szerződésileg kikötött beneficiumaiban nem fog károsíttatni, sőt inkább tekintettel eddigi érdemeire, a város által azontul is pártoltatni fog.¹⁾ De a ferenczrendiek nem elégedtek meg ezen ígéretekkel és a városi közönség hangulatát megnyerni igyekezhvén, díjtalanul ajánlkoztak a tanítást elvállalni. Ekkor Petrovics László bíró s egyes, az iskola ügye körül melegebben érdeklődő tanácsnokok, mint Körmendi Antal és Rückschloss József panaszos nyilatkozataiból kitűnt, hogy névtelen feladások divatoztak, melyekben az illető urak a legfelsőbb kormányzések-nél gyanúsíttattak, mintha a piaristák behozatalát magánérdekekből szorgalmaznák és a várost jövedelmeiben megkárosítani akarnák. A ferenczrendiek ügyökben szintén a kormányhatóságokhoz fordultak s a bánya-kamaragrófi hivatal közbenjárásával — mint látni fogjuk — céljukat el is érték.

A város törekvése Barkóczy studiorum protector-sága alatt is hajótörést szenvedett. Annak halálával Eszterházy kancellár fölterjesztésére azonnal a tanulmányi ügyek, mint törvény szerint a helytartótanács-hoz tartozók, oda ismét bekebelezettek. A következő 1766. év elején állította fel Mária Terézia a helytartótanács kebelében azon tanulmányi bizottságot (commissio in negotio studiorum), melynek speczialis feladatává lett — az 1723: 70. t.-cz. értelmében — felügyelni az összes alapítványokra, azok rendeltetésszerű kezelését megvizsgálni, s minderről, valamint a tanügy állapotáról s szabályozásáról véleményes jelentést tenni a királynőnek. A helytartótanács erre vonatkozó intimatája márczius 11-ről a körmőczbányai evang. iskoláról is kimerítő jelentést követel a magistratustól.

A félbeszakított tárgyalások újra felvétettek. Az 1766. október 8-án tartott nagy tanácsülésben elhatá-

¹⁾ Néhány évtizeden keresztül a sz. Erzsébet templom tót plébániáját a helybeli sz. ferenczrendiek látták el; de 1753-ban bekebelezett az a primás engedélyével a főplébániába.

roztatott, hogy küldöttség menesztessék Pozsonyba a m. udvari kamarához és a helytartótanácsához és Bécsbe a m. udvari cancelláriához valamint a cs. udvari kamarához, sőt a királynőhez is, mindenütt kérvényekkel támogatandó a város kívánságát és kieszközölendő a legmagasabb határozatot a piarista-iskola behozatala ügyében. De ha ezen küldöttség eljárás is megbízatásában: eredményt még sem tudott felmutatni. A magyar udvari kamara ugyanezen hó utolsó napján (okt. 31-én) kelt iratában közli a királynő végzését, melylyel a piaristák szándékolt behozatala nem engedélyeztetik, hanem meghagyatik, hogy a helyben már létező szent ferencz-rendi társháznak a bányakamaragrófi hivatal előtt (*coram officio supremi cammergratiatus*) tett ajánlata elfogadtassék, mely szerint ezen rend lekötelezi magát, hogy az ifjúságot különbség nélkül (t. i. úgy a kamaralisták, mint a városi polgárok fiait, szóval az egész ifjúságot) a jó erkölcsökben és keresztény tanokban, valamint a latin és német nyelvben, írásban és arithmetikában tanítandja — még pedig a város mindennemű újabb terheltetése nélkül (*absque omni publici et privatorum aggravatio*).

Ugyanezen, a piarista iskola kérdését tagadólag elintéző iratban foglaltatik egy másik javaslat, mely egy tápnövelde alapítását figyelmébe ajánlja a városnak. A város tudniillik régóta gyűjtött s önként felajánlott kegyes adományokból ép akkor készült felállítani azon remek szentháromság-oszlopot, mely ma is a főteret díszíti. Erre azonban szintén kellett a királyi engedélyt kikérni. A m. k. udvari kamara említett leiratában az is áll, hogy azon jelentékeny összeg, mely e célra begyűlt, valamint a behozni szándékolt piaristák fentartására szánt fundatio, fordítottassék inkább egy tápnövelde vagy árvaház (*Orphanotrophium, Xenodochium*) felállítására (*ad normam Szempciensis et Tatensis foundationis*), mi inkább válik az Isten dicsőségére és tiszteletére, mint egy kőszobor felállítása.

Így veszett kárba 16 évi fáradozás után a város szándéka: rendesen szervezett grammatikai tanfolyamot (egyelőre) létesíteni a piarista-tanítórend vezetése alatt. Mert, jóllehet ezen rendelet közlése után a belső és külső tanács ez évi december 9-én tartott ülésének végzése szerint azon alázatos ellenvetés terjesztetett fel, hogy a ferenczrendiek hivatása nem a tanítás, különösen nem a grammatikális elemi tanítás; jóllehet a képviselőtestület készségét fejezte ki, hogy idővei a javasolt orphanotrophiumot is felállítja — csak bizas-sék az ifjuság vezetése és tanítása a piaristákra: ezen felterjesztésre kedvezőbb válasz nem érkezett. Csak a szentháromság-oszlop felállítását nem ellenezte többé a királynő. Erre nézve t. i. az említett felterjesztésben az hozatott fel, hogy a várost ezen emlék emelésére egy régibb, ünnepélyes fogadalom kötelezi; a jótévő hívek csak ezen oszlop majdani felállítása reményében járultak adakozásaikkal a szent czélhoz és néhány alakja az emléknek már teljesen el is készült.¹⁾

Miután a piarista-tanítórend behozatala ügyében minden egyezkedés megszakadt, a városi szűkebb tanács 1768. aug. 9-én tartott ülésében, melyre a helybeli szent ferenczrendi társház gvardiánja és lectora is hivattak meg, elhatározta, hogy a m. k. udvari kamara útján 1766. okt. 31-én kibocsátott királyi resolútiót alapjául fogadja az iskola új tervezetének. A gvardián kijelentette, hogy Galgóczra megy alkalmas egyéneket kieszközölni az iskola számára. A kész javaslatot elfogadta a nagytanács is és 1768. november 3-án egyrészt

¹⁾ Az 1766. sept. 10-én tartott nagy tanácsülésnek jegyzőkönyvében a szentháromság-oszlopra vonatkozólag következő adatot találunk: „Anheute ist durch H. Senator Adam Schulz eine Silberne bey dem Hauptpfarrer aufbehaltene, und im Grund der abgetragenen alt-gestandenen Heil. Dreyfaltigkeits-Säulen gefundene Büchsen vorgezeigt worden, worauf diese Inscription eingesenket. † Anno 1710 die 17-a Aug. hat die Catholische Gemeinde allhier das Jurament durch mich Adamum Samariai Pfarrer abgelegt diese Säulen zu erbauen um Abwendung der Pestilenz, und den 16. Octobris der Grundstein gelegt, in der Büchsen ist auch ein Röm. Agnus Deiwachs Inocenty 12. Papae und 1 Ducaten nebst ein Guldiner Stück vom selbigen Jahr des Kayser Josephi 1. gefunden worden.

a magistratus, másrészt a gvardián és lector közt a helybeli kath. plébános hozzájárulásával a következő megállapodás történt: A syntaxis osztálya az első évben — intézkedések elégtelensége és alkalmas tanerők hiánya miatt — nem nyittatik meg. A bíró (Seifferth József) javaslatára a magistratus a tanulók felvételében bizonyos választékosságot akar követni. Nehogy t. i. a szegény ifjuság idegen helyekről nagy számmal betóduljon és a lakosság nagy terhére essék, kimondatott, hogy csak oly idegen tanulók vétessenek fel, kik fenttartásuk szükségleteivel hazulról el vannak látva. Azonban az idevaló szegény tanulók egy meghatározott része kiválasztatik, kik azután kizárólag élvezzék a kantálás beneficiumait. Az ifjuság számára az isteni tisztelet hétköznapiokon a szent-ferenczrendiek templomában, vásár- és ünnepnapokon a plebánia templomban, keresztyájó napokon és szent Katalin napján a vártemplomban tartatik. A szombatonként tartatni szokott rosariumra az ifjuság a plebánia templomban jelenik meg. A gvardián-páter a convent és a provinciatus nevében kimondja, hogy a tanítás fáradságaiért sem magánosoktól, sem a várostól semmit sem követel; ellenben a bíró a város részéről kijelenti, hogy a convent gratificatio czímén két helybeli világi iskola-praeceptor visszamaradt fizetését — magasabb jóváhagyás reményében — évenként a városi pénztártól kapja. A magistratus fentartja magának a felügyeleti és igazgatási jogot.

1768. november 7-én történt az iskola ünnepélyes felavattatása, mely alkalommal a városi tanács küldöttségileg üdvözölte a ifjuság tanításával megbízott rendtagokat. Az üdvözlő és buzdító beszédet Haraszlem Antal városi jegyző tartotta.

II. A körmöczbányai kath. gymnasium kezdetben mint négy osztályu „paedagogium“, azután 1778—1789-ig mint három osztályu grammatikai tanfolyam.

Az iskola a „Ratio Educationis“ kibocsátásáig a város közvetlen felügyelete alá tartozott. A bíró volt

névleg az iskola igazgatója, kit azonban e tisztségben rendesen valamely senator helyettesített. Azonban úgy az igazgatási, mint a tanítási ügyekben és a költségek kivetésében is a felsőbb jóváhagyást kellett kikérni, és az iskola állapotáról, az ifjúság előmeneteléről és erkölcsi viseletéről évenként kétszer kimerítő kimutatást felküldeni a helytartótanácsához. A senator-igazgató mellé mint „condirector“ a helybeli plebános erősítettetett meg s meghagyatott nekik, hogy a tanárokkal egyetértőleg a helytartótanács útján 1769. október 9-én kibocsátott kir. rendelet értelmében járjanak el. Ez évben ugyanis — mivel ekkor az ország valamennyi tanodáira kiható tanrendszer még nem létezett — szabályoztatott az említett rendelet által a helybeli paedagogiumban követendő tanterv.

A javasolt „orphanotrophium“, melynek felállítása a piarista iskoláért cserében ismételve ajánltatott, a polgárság ellenzése miatt megbukott. A m. kir. udvari kamara 1774. június 17-én kibocsátott intimatája elrendeli, hogy a só- és dohánybérletből 1751 óta begyűlt 6515 frt 23 kr. a polgárság adóterheinek megváltása, illetőleg könnyítése fejében (évi 462 frt 39³/₄ krral) a contributionális cassához kifizetessék és jövőben a számlából kihagyassék.

Daczára a mendikáló tanulók eltiltásának és a felvétel megszorításának, — mit különben a helytartótanács is rendelt el, — a körmöczi paedagogium gyorsan népesedett meg. Már 1770-ben október 22-én a belső tanács az iskolaépület kibővítése ügyében felfolyamodott a m. k. udvari kamarához a megszavazott 579 frt e célra való fordíthatásáért. Ez évben nyílt meg valószínűleg a syntaxis osztálya is, és épült fel azon nagyterem, hol az iskolai ünnepélyességeket, szinijátékokat vagy szavalatokkal egybekapcsolt más productiókat és a nyilvános vizsgálatokat szoktak megtartani, és mely „cubicule marianum“-nak is neveztetett, mert itt mentek végbe a Mária-egyesület ünnepélyességei is. A nyilvános vizsgálatokra mindenkor a tanács néhány tagja hivatalosan is megjelent, kik, legalább az első években,

a tapasztalt előhaladásról a képviselőtestületnek is jelentést tettek. A zárvizsgák alkalmával a tanács rendesen 30 frtot vetett ki szorgalmas és jóviseletű tanulók díjazására. Szintügy szereztettek meg a tanárok számára az iskolakönyvek, melyeknek kijelölése a plebanosra, mint condirectorra volt bízva. A városi pénztárból fedeztettek továbbá az első években az iskolai ünnepélyességekkel járó költségek; mert a színielőadások, a Mária-társulat ünnepei és az ujonczok felavatása rendesen zenekisérlet mellett mentek végbe. Így pl. már az első iskolai év végén a ferenczrendi társház az ifjúság épülésére tartott „Comedia“-ért (titulo Theater-Spesen) 40 frtot kapott.

Tanintézetünk néhány éven át 4 osztályból állott. Az első osztályt képezték az úgynevezett parvisták (maiores, declinistae és minimistae alosztályokkal). A II. osztályt a principisták, a III. osztályt a grammatisták, a IV. osztályba jártak a syntaxisták. Az előadott tantárgyakról adataink nincsenek. A rendeletek és iskolai „consessus“-ok feljegyzései, a protocollumok rendes vezetése csak az 1776—7. iskolai évtől kezdődik; a városi tanácsülések jegyzőkönyveiben pedig erre nézve utasításokat nem találunk. Még a helytartótanács 1769. október 9-én kelt rendeletének tartalmát sem ismerjük, melylyel a körmöczi paedagogiumban követendő tanterv szabályoztatott. Csak azt tudjuk, hogy a gymnasiumot megerősítő és a szerzetes tanárok számára kivetett gratificatiót helybenhagyó okmányban a geometria tanítása feltételül tűzetett ki és hogy a helytartótanács 1771. május 14-én kelt rendelete különösen a német nyelv tanítását hangsúlyozza.

A paedagogium fennállásának 7-ik évében már (1775) a városi tanács a kath. polgárság régi óhaját valószínűtlen tervezte, midőn Ocsovszky György plebanos előadására a költészeti és szónoklati osztály felállításának szükségességét mondá ki. Az eziránt felterjesztett „conceptus“-ban a tanács a kiegészítő tanerők fizetését az iskolai alapból kérelmezi, mit azonban, az alap túlterhelhetése miatt, nem ért el.

De a gymnasium kiegészítése kellő alap kimutatása mellett megengedettett. — Elvégre is az összes tanulmányi ügyek időközben történt szabályozása, az elemi iskolák kormányilag elrendelt kibővítése és szabályozása által a városra rótt új terhek és az 1777. április 15-én kiütött iszonyú tűzvész miatt, mely a város legnagyobb részét elpusztította: a gymnasium kiegészítése elmaradt.

Mária Terézia kormányzata a közoktatás és nevelés terén is korszakot képez. Az ország valamennyi tanodáinak szervezését ő rendelte el és az 1777-ben kibocsátott tanulmányi systemával „Ratio educationis publicae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas“ egységes adminisztratiót, tantervet, módszert és disciplinát állapította meg.

Ezen szabályzat szerint az egész ország nyolcz tanterületre lett felosztva (pozsonyi, besztercebányai, győri, budai, pécsi, kassai, ungvári és nagyváradi), melyek vezetésére főigazgatók neveztettek ki. Ezek megválasztásánál a kormány főtekintettel volt a közjó iránti buzgalmukra és állásukra az államban, hogy ezáltal az új rendeletek keresztülvitele biztosíttassék és a tanügy nagyobb tekintélyt nyerjen. A körmöczbányai gymnasium a besztercebányai kerületbe lett beosztva; első főigazgatójává lett kinevezve gr. Berchtold Ferencz, Besztercebányának első püspöke. Az iskola igazgatója (praelectus scholarum) ekkor rövid időn át a gvardián volt, míg a várossal kötött végleges szerződés másképp nem intézkedett. Érdekeselek azon utasítások, melyeket a főigazgató, hivatalának elfoglalása alkalmával a praelecthez és a tanárokhoz intézett. Például, hogy az igazgató mindenben a főigazgató instructióit kövesse; a tanárok pedig engedelmeskedjenek az igazgató utasításainak. Az igazgató minden ügyrendben a tanárok tanácsával éljen s minden rendeletet velök közöljön. E végből havonként kétszer tanácskozmányokat tartsanak, melyekről mindenkor pontos jelentések tétessenek a főigazgatóhoz. Az igazgató többször és előleges bejelentés nélkül látogassa meg az osztályokat; a semesteri vizsgák az

ő jelenlétében tartassanak meg; a semesteri jelentéseket, a tanárokról szóló informatiókat a maga idejében küldje be a főigazgatónak; a hanyagokat hivatalbeli kötelességénél fogva intse meg, a nem javulókat jelentse fel. A praefectus ügyeljen továbbá arra, hogy az exhortator vagy a catecheta is az ifjúság erkölceinek hű őre, a vallási gyakorlatoknak lelkes gondozója legyen. Meghagyatik végre az igazgatónak, hogy az intézet famulusát vagy kuratorát is az iskola körüli teendőinek pontos teljesítésére szorítsa.

Az új „systema“ 64. §-a értelmében a protestáns iskolák is alája voltak rendelve a kerületi főigazgatónak. Gr. Berchtold Ferencz 1777. nov. 27-én kelt levelében a városi hatóságot felszólítja, hogy az ev. egyházközséget azon viszonyról értesítse, melybe iskolája ő hozzá helyeztetett; s egyszersmind felemlíti azon új kötelességeket, melyeknek e viszony következtében az ev. iskolának ezután megfelelnie kell: hogy t. i. félévi kimutatásait a főigazgatóhoz beküldeni, eshetőlegesen megvizsgáltatásának magát alávetni. s az ujonnan megválasztott tanárokról azonnal jelentést tenni köteles lesz. És csakugyan a főigazgató útján a helytartótanácsnak iskolaügyekben kibocsátott rendeletei a városi tanács által az ev. iskola inspectoraival is mihez tartás végett közöltettek.

Hogy az új tanrendszer sikeresen foganatosíttassék, az új főigazgató felsőbb meghagyásból a beszterczebányai kerület gymnasiumainak igazgatóit és praefektjeit 1777. október 15-re Beszterczebányára hívá meg, hol az ő elnökölete alatt tartott tanácskozásban elhatároztatott, hogy a kerületi gymnasiumok a „Ratio Educationis“ értelmében történendő egyöntetű szabályozása már a legközelebbi iskolai év elején a legalsóbb osztálylyal kezdessék meg.

A „Ratio Educationis“ a gymnasiumi tanfolyamot 5 osztályba osztja be; ezek között 3 nyelvészeti és 2 humanior osztály. A legalsóbb, vagy ugynevezett elemi osztály, mely eddig a grammatikai tanulmányok előkészítéséül szolgált, a szintén ekkor szervezett „nemzeti“

iskolához csatoltatott. A mi az egyes tantárgyakat osztályonként illeti, azok a következők voltak:

Az I. osztályban a hittan, bibliai történet, latin nyelv, számtan, helyes- és szépírásbeli gyakorlatok, az örökös tartományok földrajza, természetrajzból az állatország.

A II. osztályban a fentebbi tárgyak annyiban változtak, hogy a természetrajzból a növényország, a bibliai történet helyett a hazai történelem adatott elő. Azonkívül a német vagy más hazai nyelv taníttatott.

A III. osztályban ugyanazon tantárgyak fordultak elő, a természetrajzból az ásványország lett felvéve.

Az I. humanior vagy IV. osztályban taníttatott a gondolkodástan, német vagy más hazai nyelv, földrajz, történelem, római régiségek, mennyiségtan, ásványtan, s a tanulók latin fogalmazványokban gyakoroltattak.

A II. humanior, vagy V. osztályban ugyanazon tantárgyak kerültek elő. A természetrajzból a növény- és állattan ismételtetett. A latin klasszikusok olvasására, fogalmazványi gyakorlatokra s fordításokra több idő szenteltetett.

Rendkívüli tantárgyakként az igazgató által meghatározott külön órákban taníttattak a II. és III. osztályban: a görög nyelv, mértan; a III. osztályban még a természettan és hazai alkotmánytan.

Mint nyilvánvaló, a természettudományok már ez időben kezdettek maguknak az iskolába utat törni; ezeknek racionális kezelését és tanulását szorgalmazták különben számos rendeletek és főigazgatói utasítások is. A „*jus naturae et consuetudines regni*“ behozatala — igen helyesen — avval indokoltatik, hogy szükséges, miszerint azok is, kik a gymnasiummal tanulmányaikat végzik, az ország legfontosabb törvényeiről felvilágosíttassanak.

A tanszervezetben foglalt más módszeres és a tanítást elősegítő egyéb utasítások, valamint a vallási- és fegyelmi ügyek, a tanárok személyi viszonyait érintő szabályzatok, külön-külön fejezetekben fogván tárgyalgatni, e helyütt, és a következő fejezetben a körmöcz-

bányai gymnasium külső történetét és belső szervezetét az időnkint módosított tantervek általános megismertetésével folytatva közöljük.

Miután az új rendszer értelmében biztosságot kellett szerezni a tanintézetek minden állapotáról s mikénti ellátásáról, a magistratus a helytartótanács instrukciója alapján és a főigazgató közbenjárásával következő ajánlatokat tesz iskolájának állandósítása céljából: 1. Három ferenczrendi tanár részére a város évenként az eddigi 263 frt 49 $\frac{1}{2}$ kr. helyett, mit a convent két mellőzött elemi tanító fizetése fejében húzott, most 300 frtot resolvál. 2. A katechetát illetőleg kérelmezi, hogy bizassék meg e tisztséggel a legfiatalabbik tanár fizetés nélkül. 3. A praefektusra vonatkozólag azon alázatos felterjesztés történik, hogy miután a város a közoktatás előmozdításában semmi költségeket nem kimél: engedtessek meg, hogy egy tanácsbeli viselje a praefektus tisztjét évi 50 frt honorárium mellett. 4. Az iskola-épület fölött örködik a városi „aedilis“, ki ugyis valamennyi városi épület felügyelője. 5. Könyvek és iskolai szerek beszerzésére egyelőre 100 frt adatik. 6. Az épület épségbentartását és a tanszobák fűtését a város úgy mint eddig gondozni fogja.

A helytartótanács útján 1779. január 12-én kibocsátott kir. engedély nemcsak jóváhagyja, hanem a legnagyobb elismeréssel is fogadja a város készséges ajánlatát. Megerősíti Schulz János birót — de a jövőre való következtetés nélkül — igazgatói minőségében; a tanulmányi alapból évenként 150 frtot (remuneratio czímén) rendel az igazgató számára, de a város csak a felajánlott 50 frtot adja meg neki. A katecheta tisztjét ne viselje valamely tanár, hanem egy külön ferenczrendi tag teljesítse azt ingyen, hogy a convent, mely úgy is minden díjazás nélkül ajánlkozott az ifjúság tanítására, érdemelje ki a városnak iránta tanusított nagylelkűségét, melyet ez ujabban is, az elemi iskolák rendezése és kibővítése és részben a ferenczrendiek ide alkalmazása által oly nagy mértékben kimutatott. A kuratort illetőleg meghagyatik, hogy a

magistratus az aedilis-en kívül egy más, tetszése szerint díjazandó embert a főigazgató helybenhagyásával fogadjon, ki az ifjúság fölött is őrködhessék és a tanároknak szolgálatjára álljon, mit az aedilis, másfelé lévén elfoglalva, nem teljesíthet.

Ezen elismerő leiratban elrendeltetik továbbá, hogy a stipulált pontozatok írásban foglalva, egy példány a főigazgató útján a helytartótanácsához, egy példány a főigazgatóhoz küldessék fel; egy harmadik példány a városnál maradjon. A magistratus egyszersmind oda utasíttatik, hogy az egyezség érvényre emelése czéljából kössön szerződést a rend főnökével is. A szerződési okmány a város részéről 1779. július 30-án, Koza Benedek provinciális részéről ugyanezen évi augusztus 19-én elkészült s öt példányban hitelesítettett. (Egy-egy példány a helytartótanács, a főigazgató, a tanács, a helybeli ferenczrendi társház és a provinciátus számára.¹⁾)

¹⁾ Az 1779. július 30-án megkötött szerződés szó szerinti szövege a „Curial-Protokollum“-ból így hangzik:

„Nos N. N. Substitutus Iudex et Senatus Liberae Regiae Montanarumque Primariae Civitatis Cremniciensis Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit; Quod posteaquam pro incumbente Nobis Obligamine reliqua inter Civitatis hujus Publico Salutaria Instituta Doctionem quoque Scholarum, a b i m m e m o r a b i l i q u i d e m t e m p o r e h i c L o c i j a m i n t r o d u c t a m, r e c e n t i o r i b u s a u t e m a n n i s, s i g n a n t e r 1768-o R e v e r e n d i s P a t r i b u s F r. i n g r e m i o U r b i s h u j u s e x i s t e n t i b u s, c o n c r e d i t a m o m n i m e l i o r e m o d o p r o m o v e r e s a t a g a n t e s, p a r t e e x u n a l a u d a b i l e m d i c t o r u m P. P. D o c e n t i u m C o n a t u m i n e r u d i e n d a m p r i n c i p i i s D o c t r i n a e C h r i s t i a n a e, a c L i t e r a r u m S t u d i i s t e n e r a m J u v e n t u t e m c u m c o r r e s p o n d e n t e e i d e m f r u c t u i m p e n s u m c o n s i d e r a s s e m u s, p a r t e v e r o e x a l t e r a e x i g u u m q u o d V e n e r a b i l i O r d i n i a C i v i t a t i s C a s s a i n T e s s e r a m g r a t i t u d i n i s l u c a d u s q u e d e p e n d e b a t u r S t i p e n d i u m p e r p e n d i s s e m u s, q u a m v i s q u i d e m p r a e l i b a t u s O r d o, g r a t u i t a m S c h o l a r u m D o c t i o n e m i n s e a s s u m p s i s s e t, n i h i l o m i n u s a d e x t i m u l a n d a m P. P. D o c e n t i u m S o l e r t i a m p r o t r i b u s P. P. P r o f f e s s o r i b u s a n n u o s f i n o s 100 i n s i n g u l u m I n d i v i d u u m, u n a i t a q u e f n o s 300 i m p u t a t á p r a e v i o e x M o t i v o V e n e r a b i l i C o n v e n t u i r e s o l u t á j a m p e r p r i u s C e r e v i s i á r e s o l v i m u s, A l t i s s i m i s q u e L o c i s r e p r a e s e n t a v i m u s, e t B e n i g n a m d e s u p e r e t i a m i m p e t r a v i m u s R a t i h a b i t i o n e m; Q u á p r o v i s i o n e p r o d i c t i s t r i b u s P. P. P r o f f e s s o r i b u s a p a r t e C i v i t a t i s h u j u s p e r n o s f a c t á p r a e l a u d a t u s V e n e r a b i l i s O r d o m e d i o m u l t u m V e n e r a n d i P a t r i s M i n i s t r i P r o v i n c i a l i s A l m a e h u j u s P r o v i n c i a e S a l v a t o r i a n a e S e m e t p l e n a r i e p r o p e r p e t u i s t e m p o r i b u s c o n t e n t u m f u t u r u m d e c l a r a t, e t o b s t r i n g i t e á i n s u p e r o b l i g a t i o n e a d c o n t e s t a n d a m C i v i t a t i d e b i t a m g r a t i t u d i n e m i n s e a s s u m p t á, q u o d d i s t i n c t u m

Nem lesz érdektelen, ha e helyütt Kőrmöczbánya városának azon áldozatkészségét is jelezzük, melyet elemi iskolájának rendezése körül tanusított.

A „Ratio Educationis“ az elemi tanulmányokat is szabályozza. A városok köteleztetnek, hogy kebelökben és kerületeikben is a községek hozzájárulásával elemi iskolákat állítsanak föl. Ezen elemi iskolá ra nézve minden tankerületben külön felügyelők neveztettek ki, kik a főigazgatók alatt állván, ezek útján kapták a felsőbb rendeleteket, s terjesztették jelentéseiket a m. k. helytartótanács elé. Minden kerület székhelyén főelemi tanoda létesítettett (schola primaria). Ilyenek állítottak más vagyonosabb iparos városokban is, főleg hol középiskola létezett, vagy ha azok a kerület székhelyétől távol estek. A városok hatóságai oda lettek utasítva, hogy a helyben működő tanítóikat és oly alkalmas fiatal embereket, kik a tanítói pályára hajlammal bírnak, egy forintnyi napi-díjjal a kerület székhelyére küldjék, hogy ott az új szabályzat utasításaiban és az előirt módszerben útmutatást nyerjenek. A kisebb községi trivialis iskolák tanítói vagy tanítójelöltjei aztán csak egy már szabályozott legközelebb eső elemi iskolába mehetek a módszer elsajátítása végett. Kőrmöczbánya tanítói az 1779. év folyamában — mert ekkor már szervezkedett 4 osztályu elemi iskolája — Beszterczebányára küldettek. De már a következő évben a „schola primaria“ a praeparandiai tanfolyammal együtt Kőrmöczre helyeztetett át. (Valószínűleg, mert Beszterczebánya nem bírta fentartani.) Ekkor állítottak az illető falvak hozzájárulásával trivialis iskolák Berg, Konossó, Lucska, Szkleno és Felső-Stubna községekben.

semper ex Conventu Catechetam, requisitis qualitatibus sufficienter instructum, cum Selectu per Tit. Dnum Superiorem Districtualem Scholarum Directorem Regium faciendo, sine ullo per Civitatem hoc fine pendendo Stipendio suppeditaturus sit; Quae praemissa quemadmodum ab utrinque conclusa, ita de Altissima Ordinatione Regia in quinque Literalia Instrumenta redacta, et Subscriptionibus ac Sigillis communita sunt.“

A beszterczebányai kerület tanfelügyelőjének, Demeter Ferencz ellenjegyzésével 1778. szept. 10-én készült alapítványi okirat szerint, a körmöczbányai főelemi iskola 4 osztályra osztatott föl. A 4-ik osztályt képezte az ugynevezett elemi grammatikai osztály, mely eddig a gymnasiumi tanfolyam első osztálya volt, s melyben a latin nyelv elemeit is tanították. Más helyeken ez képezte az elemi iskola harmadik osztályát. Főleg az iparosokra való tekintetből, és azok kedvéért, kik a gymnasiumban tanulmányaikat folytatni nem akarják, tanították itt olyan közhasznú tantárgyakat is, mint: magyar nyelvet, (csak rövid ideig) földrajzt, a physika elemeit, történelmet, számtant és mértant.¹⁾ — Sőt Körmöczbánya elemi iskolája későbbben, a cs. k. bányakamara grófi hivatal 1787. május 16-án kelt rescriptuma szerint még egy külön rajztanfolyamot is nyert, melyet minden iparos tanoncznak kellett látogatnia.²⁾

A tankötelezettség már a 6 éves gyermekekre ki lőn mondva. Elrendeltetett továbbá, hogy a gymnasiumba csak olyan ifjak vétessenek fel, kik legalább 9 évet multak s az elemi iskola igazgatójától nyert bizonyítvány alapján kimutatják, hogy a rendes 4, esetleg 3 osztályu elemi tanfolyamot végezték. A tanköteles gyermekek

¹⁾ Az elemi iskola tanítóinak fizetése következőképen határozatott meg: A katecheta és a 3. és 4. osztály ferenczrendi tanítói egyenkint 150 frtot, az 1. és 2. osztály világi tanítói egyenkint 208 frtot, szabad lakást és 6 öl fűtőfát kaptak. Volt egy külön leánytanító is, ki egyszersmind kántor és orgonista volt a tót templomban. Ennek fizetése némely mellékjövedelmeken kívül 156 frtból állott készpénzben. Későbbben, II. József alatt, a város felszólíttatott, hogy a fizetéseket úgy szabályozza, hogy az I. tanító kapjon 300 frtot, a II. 250, a III. 220 és a IV. 180 frtot; azonkívül mindegyik szabad lakást és 6 öl fűtőfát. A katecheta pedig ingyen teljesítse kötelességét.

²⁾ A rajztanár, akkoron Lerchenthal János, a bányakamara pénztárából fizettetett. Ennek utódja volt Simai Kristóf piarista, ki 1792-ben Kassáról helyeztetett át Körmöczbányára s itt működött 36 évig; 1826. nov. 26-án Jekelfalusi Lajos bíró tüzte fel a kitüntett férfiú mellére az aranyérem-keresztet a város és vidék színe-já, valamint az ifjuság jelenlétében. Két év mulva, 1828-ban nyugalmaztatását kérte és kapta.

iskolalátogatását ellenőrizte a kerületi „visitator“, a besztercebányai kerületben Platthy Mátyás kanonok.

Már a szervezkedés első éveiben Kőrmöczbánya iskolái előkelő látogatásokban részesültek, melyeknek célja vala megtudni, mennyire felel meg a tanmenet, a disciplina s az egész rendtartás az új szabályzat követelményeinek. Így 1778. ápril havában látogatást tőn gr. Berchtold Ferencz főigazgató, ki a senatorok jelenlétében megvizsgáltatta az ifjúságot minden tantárgyból. 1779 ápril 19-én Platthy Mátyás besztercebányai kanonok és kir. visitator meglátogatta a grammatikai osztályokat is. Ugyanazon év augusztus 1-én pedig vizsgálat alá veszi az iskolát Ürményi József előadó tanácsnok s az új tanrendszer egyik alkotója Demeter Ferencz tanfelügyelő társaságában, mely alkalommal Liebhart János syntaxista tartotta az üdvözlő beszédet. 1781-ben augusztus 28-án megint a főigazgató jött a tanfelügyelővel s szoros vizsgálat alá vevék az elemi iskolákat és a gymnasiumot. A gymnasiumban ekkor Salix Ignác 3. oszt. tanuló üdvözölte beszédben a vendégeket. Az 1779—80. tanév zárünnepélyén itt volt de Kollaredo bányagróf.

Mária Terézia, ki a műveltségi haladás terén többet tett bármelyik elődjénél, és kit méltán megillet a „scientiarum fundatrix ac instauratrix“ megtisztelő név, 1780. november 29-én halt meg. Emlékét ünnepelte a kőrmöczbányai tanuló ifjúság január 2-án, mely napon tartatott az engesztelő szent mise áldozata nagy királynő lelke üdvéért.

Az általa alapított „Ratio Educationis“ tanterve, mely az osztálytanítási rendszeren alapult, az alsóbb osztályokban behozott tanítói turnussal és a praefectus tanítási kötelezettsége nélkül, alapjában érvényben maradt 1850-ig, mikor az „Organisations-Entwurf“ a szaktanítási rendszert hozta be.

II. József mindenre kiterjedő éles figyelmét nem kerülte ki a nevelés és tanítás ügye. Ellenkezőleg, ő

azt, mint az életcéljául kitűzött „felvilágosodás“ terjesztésének feltétlen eszközét, legfőbb uralkodási gondjai közé számította. A tanügyben tett első intézkedése az volt, hogy elődjének szabályzatát mindenben megerősítette. Érdekeseek azon utasítások, melyeket ezen alkalommal főleg a természetrajz, fizika és geometria tanítására vonatkozólag nemcsak megújít, hanem azoknak megfogadását mulhatlan kötelességévé teszi minden igazgatónak. Ezen utasításokban az újabbkor realis iránya félreismerhetetlenül nyilatkozik.

Már előbb a főigazgató a hivatalos látogatása alkalmával észlelt hiányok javítása s a reális tantárgyakban való eredmény fokozása céljából, iskolai szertárak állítását — a systema értelmében is — ajánlja. A természetrajz, physika és geometria tanítási módszerére vonatkozólag mondja, hogy az ne csupán nomenclaturából álljon, hanem a tanítás kísérletekkel, mutatványokkal legyen egybekapcsolva. A hozzá való tanszerek részben a város, részben egyes jötevők adakozásaiból szereztessenek be vagy cserepéldányok által gyarapíttassanak. A tanulmányi alaphól is leszen rá kilátás. A geometriára nézve ajánlja, hogy az iskola a város segélyeért folyamodjék. — Ez utóbbi tárgy hosszabb ideig nem taníttatott; csak 1779-ben a praefectus kivitte a magistratusnál, hogy a gyakorlati planimetriában a városi mérnök oktassa a fiukat a tanárok jelenlétében.

Mindezeket, legfelsőbb helyen kibocsátott utasításképen, újra elrendeli a főigazgató 1781. június 7-én. Ez alkalommal a természetrajz helyes tanítása (Piller Mátyás után) hangsúlyoztatik, mit kereskedelmi, gazdasági és iparos érdekek egyaránt követelnek (a *cujus cultura comertia publica, oeconomia, artefacta dependent*). E végből kívánatos, hogy a felszerelések jegyzéke pontosan készíttessék és a főigazgatónak beküldessék. A szertárőr a gondjára bízott collectiót a vidéken fellelhető termények által gyarapítsa; a becsesebbekből és ritkábban előforduló fajtákból egy feles példányt mindig az egyetemi muzeumnak küldjön meg, a honnan szükség szerint más intézetek is elláttatnak ily segéd-

eszközökkel. Termőpéldányok hiányában alkalmas képeken mutassák be az osztályok jellegeit, neveit, fajtaít stb. Szintügy készítsenek és terjesztszenek fel tabellaris kimutatásokat a matematika, physika, geometria és geografia tárgyaitak felszereléséből, nemkülönben a könyvtár állapotáról.

Nemsokára azonban József császár reformszelleme a tanügyet is sajátóságos magyar (nem magyaros!) jellegéből kivetkőztetni és a mindent uniformáló köntöshe szabni akarván, azon czélból, hogy a magyarországi iskolák a többi koronatartományokban létező tanrendszer szerint szerveztessenek: előadási nyelvül a németet rendelte el. Az erre vonatkozó császári decretum 1784. évi május 18-án bocsáttatott ki. E szerint a jövő tanév novemberétől kezdve egy tanuló sem vétetik fel a gymnasiumba, aki németül legalább olvasni és írni nem tud. A trivialis és magasabb elemi iskolákba ezentul csak németül tudó tanítókat szabad alkalmazni. Ugyanazon évi augusztus 2-án kiadott rendeletben pedig, azonkívül, hogy a magyar nyelv a tanulmányi rendszerbe föl sem vétetett, jelentve lön, hogy a tanítók elmozdítás terhe alatt a német nyelvet három év alatt sajátukká tegyék. Hogy a tanulók a német nyelv megtanulásában nagyobb buzgalomra serkentessenek, annak ismerete különféle kedvezményekkel — stipendiumokkal, tandíjleengedéssel, előléptetéssel stb. köttetett össze. Még azon tanárok is, kik a német nyelv előbbrevitelében kitűnnek, mindenféle anyagi kilátásokkal, remunerációkkal kecsegtettek. Az addigi tankönyvek használaton kívül helyeztetvén, a bécsi udvari könyvvizsgálati bizottság által jóváhagyott s a monarchia összes tanintézteire érvényes iskolakönyvek hozattak be. Egy vizsgálati szabályzat dolgoztatván ki, elrendeltetett, hogy senki semmiféle hivatalra ne alkalmaztasék, ki arra való képességét bizonyítvány által ki nem mutatja. A tanférfiak kinevezésénél nem volt tekintet az illetők vallására; a pályázatok „valláskülönbség nélkül” minden, különben alkalmas egyénre szóltak.

Egy nevezetes újítása II. Józsefnek a tandíj behozatala volt; mint maga kijelenti: hogy a latin iskolák tanulóinak száma kevesbítettessék s a szegény, jóra való tanulók számára egy általános ösztöndíj-alapítvány alakíttassék. A növeldéket (convictusokat) már előbb eltörülván, alapítványi tőkéjük kamatait szegény, szorgalmas tanulók ösztöndíjaira fordította.¹⁾ Ezen ösztöndíj-alap gyarapítására hozatott be 1785-ben a tandíj is, mely a gymnasiumokban 6 frtra, a philosophiai studiumoknál 9 és a jogi és orvosi fakultásnál 15 frtra volt megállapítva úgy, hogy a tanpénz havi részletekben volt beszedendő (gymnasiumokban havonként 36 kr). A begyűlt tanpénzből úgynevezett „didactrum stipendium“-ok alkottattak, számra nézve 380, melyek 4 osztályra osztattak, és pedig: 50 első osztályu stipendium 100 frttal egyetemi tanulmányokra, 100 másodosztályu 80 frttal philosophiai hallgatók részére, 200 harmadosztályu 60 frttal gymnasiumi tanulók részére és 30 negyedik osztályu stipendium 20 frttal főelemi iskolák tanulói részére. Bárminemű ösztöndíjra a systemisalt intézetek tanulói valláskülönbség nélkül pályázhattak; továbbá mindennemű ösztöndíjas tandíjmentes volt. Tandíjmentesek valának még mindkét görög ritus papjainak, a ref. és ág. ev. lelkészek és tanítók fiai, valamint a pesti egyetemen a mértan hallgatói. Egy hónapon túl terjedő betegség vagy más indokolt mulasztás az illető hónapra szintén felmentett a tandíj alól. — Az ösztöndíjasok még más kedvezményekben részesültek: kiváltképen nekik meg volt engedve színi előadások és tánczmulatságok látogatása. Nyilvános helyeken felismerhetők voltak egy mellökön függő jelről, melyet megkülönböztetésül viseltek. A didactrum behajtásával az iskola igazgatója volt megbízva; az összeget havonként a legközelebbi harminczad- vagy sóhivatalba kellett beküldeni és erről havonkénti elszámolásokat és

¹⁾ A convictusok eltörlése azon okból is történt, hogy az ifjúság ne elzártan, feszes formák szerint neveltessék, hanem önmagáról idején tanuljon gondoskodni, s a világgal, melyben majd működnie kell, gyakorlatilag megismerkedjék.

negyedévenkénti kimutatásokat készíteni és felterjeszteni. A didactrumból helyes elszámolások mellett levonandók voltak a postaköltségek*) és a fűtésre szükséges fa költsége. Ez utóbbi eddig az ifjúságra rótt familiatióból fedeztetett; de most elrendeltetett, hogy csak a fűtésért kapjon a „paterfamilias“ (curator) minden egyes tanuló után 12 krt. A praefektus mint tandíjkezelő 1 percentet kapott fáradságáért.

Más nevezetes ujtás a tanügyi közigazgatás új rendezése volt. II. József Bécsben udvari fő tanügyi bizottmányt alakított, mely alá a magyarországi tanügy közvetlen vezetésére Budán felállított országos bizottmány helyeztetett, melynek tagjai a két elnökön kívül, az egyetem három világi fakultásának igazgatói, a budai gymnasiumi igazgató és a budai tankerület elemi iskoláinak felügyelője voltak. A magyarországi 8 tankerület négyre, a pozsonyi, kassai, nagyváradi és pécsiire szállíttatott le (a helyt. t. 1785. okt. 4-én kelt intézkvénye). Ekkor olvasztatott be a beszterczebányai tankerület a pozsonyiba, mely alá a körmöcbányai gymnasium is tartozott. A pozsonyi tankerület főigazgatójává lön ekkor a protestáns báró Prónay Gábor.

Hogy mennyire buzgólkodott József császár szabályzatainak (főleg a német nyelvre nézve) pontos végrehajtásán, bizonyítja az 1786-iki október 3-án kelt rendelete, melyben mulhatatlanul a német nyelv erélyes kezelését hangsúlyozza, mert utolsó körútja alkalmával e tekintetben számos hiányokat tapasztalt. — Az új főigazgató 1786. augusztus 19-én látogatta meg a körmöcbányai gymnasiumot secretarius kiséretében és másnap Schulz János bíró-praefektus lakásán tartott konferenciában véleményét közölte a tanári karral a tapasztalt előmenetelről, fegyelemről, iskolarendről; az egyes tantárgyak módszeres kezelését illetőleg a szabályzatok pontos megkövetésére utalt; megfigyeltette a segéd-

*) A portomentesség iskolai ügyekben csak 1787-ben engedélyeztetett. (Helyt. t. febr. 20. ^{SS33}/₀₂₁₅. sz.)

eszközök hiányosságát, melyeknek gyarapítását a várostól kell várni.

Messzire vezetne és egy iskolai programmdolgozat keretét túlságosan átlépné, ha ezen utasítások aprólékosabb részleteit is közölni akarnók: mennyire tüntetett ki pl. az ugynevezett rendkívüli tantárgyak haszna, melyeket czélszerű kezelés által vonzóbbá kell tenni; mennyire határozottak meg azon módszeres elvek, melyeket az egyes tárgyak tanításában követni kell. Azon helyes paedagogiai eljárás is ajánltatott a tantárgyak felosztásában, hogy a „kevésbé érzéki“ tárgyak, mint grammatika, retorika, poetika; stylgyakorlatok etc. délelőtt; az „inkább érzéki“ tárgyak, mint földrajz, természetrajz, történelem, mythologia etc. a délutáni órákban adassanak elő, folytonos tekintettel az ifjuság figyelmének ébrentartása céljából szükséges változatosságra. Komolyan tiltatik a szellemölő magolás; a tanuló a világosan előadott tárgyat önállóan mondja el, s a helyes kifejezésre is súly fektessék; a kérdések alkalmat adjanak több fogalom kifejtésére s a feleletből kitűnjék, vajjon a fiú jól fogta-e fel a tárgyat, vagy nem szorult-e csak pusztán szómagyarázatra vagy materialis felosztásra? A képesség és előmenetel kalkulusokkal jelöltetik meg: rossz = 3, középserű = 2, jó = 1 és igen jó = 1 cum eminentia. A classificatióban és bizonyítványban az előmeneteli jegy nem adatott külön-külön minden egyes tantárgyból, hanem az osztályakra való tekintettel és az alkalmazhatóság általános mértéke szerint állapítatott meg.

A tanigazgatáson sem mult, hogy ezen, s más, a józan paedagogiai érzék sugallta elvek a gyakorlatban kivihetők legyenek. Sőt itt már egyenesen kimondjuk, hogy II. József tanügyi kormánylata a mai reformereknek is sok tekintetben utánczó például szolgált. Így pl. az osztályonként végzendő tananyag minden tantárgyból és mind a két semester-re szorosan ki volt szabva, a tankönyv, segédeszközök és módszeres utasítások kitételével. Osztály-, szak- és vizsgajelentések csak úgy voltak

előírva, mint ma. Az igazgatónak meg volt hagyva, hogy az osztály látogatása alkalmával észlelt módszeres eljárást semesteri kimutatásaiban pártatlanul jelentse fel. Módszeres értekezletek tartása is rendeltetett el; a paedagogiai „mesterfogásokat“, melyeket netalán némely tanár haszonnal alkalmaz tárgya kezelésében, a jelentésekben szintén ki kellett tenni. — Az egymást érő rendeletek halmaza, az utasítások árja, a jelentések és kimutatások tömkelege, melyek mind a legpontosabban voltak készítendőek és a helyes időben beküldendőek, nagyon nehezíthették az új viszonyokkal való megküzdést s különösen az igazgatónak sok bajlódást okoztak. Ismételve és ismételve kellett őket a „normaliák“ tanulmányozására figyelmeztetni s fizetésök felfüggesztésével fenyegetni, hogy kötelességeiknek pontosabban feleljenek meg. Akkor mentetett fel igazgatói állásától Schulz János senator, és a városi tanács patronatusi jogánál fogva három egyént kandidált a megüresedett állomásra: Székely István bírót, Pajerbeck Ferencz és Fuchs Ferencz senatorokat. De a helytartótanács egyet sem erősített meg. Az ujonnan kandidált három egyén közül 1787. decz. 13-án kelt helyt. t. rendelettel Zurbrucken Mihály városi orvos neveztetik ki a körmöczi paedagogium igazgatójává a systemisált évi 300 frt fizetéssel. Zurbrucken volt az utolsó igazgató, kit a város kandidált, mert időközben a gymnasium kiegészítettén, kir. gymnasiummá lett s evvel együtt a városhoz való viszonya is megváltozott.

Egy 1788. július 3-án kibocsátott kir. rendelet értelmében a magyarországi gymnasiumok és paedagogiumok a német örökös tartományok hasonló intézeteinek módjára voltak tényleg berendezendőek; az 1788/9. iskolai év kezdetével a német systemának teljességgel életbe kellett lépnie. Már előbb a görög nyelv nemcsak a humaniorákban, hanem a grammatikai osztályokban is kötelező tantárgyul hozatott be. A történelemre nézve azonban mégis azon valóban magasztos felfogásról tanuskodó méltá-

nyosság követtetett, hogy míg az osztrák örökös tartományok gymnasiumaiban az osztrák történelem taníttatik, addig a hasonló magyarországi tanintézetekben Magyarország történelme adassék elő. A napi óraszám 5-ről 4-re redukáltatott, de az előadást óráutással kellett megkezdeni és befejezni.

Hazai közműveltségünk előmozdítására nézve kétségkívül legnagyobb befolyással birt II. József azon intézkedése, melylyel ugyanekkor az országban létező számos ugynevezett paedagogiumokat teljes öt osztályu gymnasiummá alakította át. A főigazgatók már 1787. november 3-án kelt rendelettel utasítást kaptak, miszerint a kerületeikben létező gymnasiumok helyi viszonyait és egymástól való távolságukat kimerítő kimutatásban terjeszszék fel. Ezen kimutatások (Situations und Entfernungsausweis) alapján szüntettetett meg néhány paedagogium, vagy alkalmasabb helyre tétetvén át, teljes gymnasiummá alakíttatott át. A kormány ezt avval indokolta, hogy miután a paedagogiumok legtöbb helyen csak azon czélnek szolgáltak, hogy a közügyekben divatos latin nyelvet el lehessen sajátítani, de e czél megszűntével paedagogiumok szükségessége is megszűnik: a mondott intézetek teljes gymnasiummá lesznek és a magasabb tudományokhoz való előkészítésül, az általános műveltség terjesztéseül fognak szolgálni.

Igy lett a körmöczbányai paedagogium is (1789. junius 24-én $\frac{23}{11} \frac{6}{26}$ sz. helyt. t.) teljes 5 osztályu gymnasiummá. A szükséges tanerők pótlására nézve már előbb elrendeltetett, hogy szerzetes tanárok hiányában concursus hirdettessék ki az üresedett állomások betöltésére; és most csakugyan a megnyitandó hum. osztályok tanszékeire forma szerinti pályázat ki is hirdettetett Pozsonyban, a főigazgatóság székhelyén.

A tanárok fizetése is szabályoztatott egészen azon norma szerint, mely az osztrák örökös tartományokban fennállott. Az általános szabály alól ki voltak véve csak

az ugynevezett „archigymnasium“-ok (a kir. akademiák és az egyetem székhelyén és Budán) tanárai és azok, kik előbbi, esetleg nagyobb fizetésöket „ad personam“ megtartják. Ellenben a többi gymnasiumokban, ha szerzetes rendiektől nincsenek ellátva, az igazgatók fizetése 500 frt, a humanior osztályok tanáraié 450, a két felsőbb grammatikai osztályok tanáraié 400, az első osztály tanárának fizetése 350 forint. Itt semmi különbség nincs világi, papi- és szerzetes tanárok között, ha ez utóbbiak a helybensaját kolostorukkal nem bírnak; de azon szerzetesek, kik a helyben kolostorral bírnak, ha igazgatók kapnak 300 frtot, ha a humanior osztályokat tanítják 250 frtot, a gramm. osztályok tanítói 200 forintot. Azon tanárok pedig, kik valamely feloszlott egyházi rendből valók, mint az expaulinusok, exbenedictinusok, excisterciták, expraemontreiek és exjezsuiták, azon intézeteknél, melyeknek ellátása rendjük feladata volt, pensiójukon kívül, mit mint „exreligiosi“ ugyis az egyházi alapból kapnak, évi 50 frt remuneratióval díjaztatnak. Az igazgatók e kategóriából 100 frt remuneratiót huznak a tanulmányi alapból. Végre a fizetés nélküli szerzetesek oly gymnasiumoknál, melyeknek ellátására az alapított kolostor helyén kötelezve vannak, díjul és kisebb szükségleteik fedezésére kisegítőül a jövő tanévtől kezdve, ha igazgatók 100 frtot, ha tanárok, (akár a hum., akár a gramm. osztályokban) 50 frtot kapnak a tanulmányi alapból. Ezen utolsó osztályba soroztattak a körmöczbányai gymnasium sz. ferenczrendi tanárai is; azonban az üresedésbe jött állomások csakhamar rendes pályázat útján töltettek be világi tanárokkal, részint mivel a rend elegendő számu tanerőket nem alkalmazhatott, részint mivel a meglevők sem tudtak az új viszonyokhoz alkalmazkodni.

III. A körmöczbányai kath. gymnasium 1789-ben V osztályu, 1806-ban VI osztályu nagy gymnasiummá lesz; 1850-ben IV osztályu algymnasiumra redukáltatik.

Az I. humanior osztály az 178⁹/₉₀. tanév kezdetével nyílt meg. A II. osztály megnyitása a következő évre halasztatott (mert az első évben egy tanuló sem jelentkezett) Első világi tanárává, ideiglenes minőségben lón kinevezve Schindler János a systemisált évi 450 frttal; az igazgatónak fizetése volt 500 frt, a három ferenczrendi tanáré 50 frt a tanulmányi alapból. Az utóbbiaknak abbeli kérelme, hogy részesíttessenek a más szerzetesrendi tanárok számára kivetett 200 frtnyi fizetésben, visszautasított; de a convent azon ígéretet vette, hogy a beszüntetett alamizsna gyűjtögetésért kárpótlást kap a vallásalapból. A helybeli tanárok fizetése és az igazgatói irodaköltségek 1793-ig a selmeczbányai sóhivatalnál, azután pedig, mivel a közalapítványi ügyek kezelése a kamarától különválasztatott, a znyióváralljai uradalmi közalapítványi pénztárnál utalványoztattak. Az új iskolapecsét, melyet a helybeli cs. k. fővéső 8 frtért készített, következő körülíráttal volt ellátva: Sigillum Regii Gymnasii Cremniciensis.

Már a körmöczbányai nagygymnasium fennállásának első évében a tanrendszerben nagy változás állott be. II. József újításai a tanügy terén is alkotójuk halála után eltöröltettek, mert erőszakos és sértő voltuk a fölébredt nemzeti közszellemmel nem volt összeegyeztethető. Az elkeseredettség legelőször a „didactrum” ellen irányult. Számos megye felszólalt az ellen s sok helyen — épen a nemesi osztály — a tanpénz fizetését egyenesen megtagadta. A helytartótanács javaslatára II. Lipót király a didactrumot 1790. márczius 1-től be is szüntette, de vele együtt megszűnt a didactrum-stipendium is.

A helytartótanácsnak 1790. ápril 20-án 13027. sz. a. kelt intézvénye publikálja II. Lipót királynak azon resolútióját, mely szerint, míg a megnyitandó országgyűlésen egy új tanulmányi rendszer kidolgozva nem

lesz, az 1777-ben kibocsátott „Ratio Educationis“ szabályzata mindenben érvényre emeltessék. A közügyekben visszaállíttatván a latin nyelv, megszűnik annak szükségessége, hogy csak németül tudó igazgatók és tanárok alkalmaztassanak; a kik pedig elmellőzendők voltak, megmaradhatnak állomásaikon. A latin nyelv megint oktatási nyelvvé emeltetett a poesis- és retorikában; az alsóbb osztályokban az anyanyelv, illetőleg a magyar hozatott be tannyelvvül. Az egy ideig szintén német nyelven írt kibocsátványokat, tanügyi rendeleteket és iskolai jegyzőkönyveket latin szövegűek válták fel. — Katholikus intézetekben csak katolikusok alkalmaztattak „mert a tanulmányi alapból tartatnak fenn.“ Ezen évi augusztus havában mentetett fel főigazgatói állásától a protestans b. Prónay Gábor; a főigazgatói teendőket egy ideig végezte Fleischhacker János mint „prodirector“; a következő évben gr. Szapáry József, Szeréms megye főispánja neveztetett ki a pozsonyi tanterület főigazgatójává.

Legnevezetesebb reform a tanügy terén, mely II. Lipót rövid uralkodása alatt feljegyezhető, a magyar nyelv kötelező erejűvé tétele az iskolákban. Még mielőtt az 1790—1791. országgyűlésen az új tanterv kidolgozásával megbízott országos választmány munkájához foghatott volna, a kegyes király az öntudatra ébredt nemzet méltányos jogait tekintetbe vévén, egy 1790. aug. 21-én 21489. sz. a. kelt mandatumában a magyar nyelv tanítását Magyarország összes tanintézeteiben kötelezőnek nyilvánítja ki s meghagyja, hogy azontúl csak magyarul tudó egyének alkalmazhatók tanári állomásokra, a kik pedig meg nem felelnek, 3 év alatt — elbocsátás terhe alatt — tanulják meg a magyar nyelvet. Az utasítás értelmében nemcsak a grammatikai osztályokban kellett magyar nyelvű gyakorlatokat végezni, hanem a humanior osztályokban is a classikus auctorok magyarázása s fordítása, azonkívül önálló értekezések és beszédek kidolgozása magyar nyelven volt előírva.

A körmöczbányai gymnasiumban nem lévén egy tanár sem, ki ezen rendelet követelményeinek eleget

tehetett volna, felsőbb intézkedés folytán Schindler János, az I. hum. osztály ideiglenes tanára, állomásától elmozdított s helyébe Barvér János, az egri gymnasium II. grammatikai osztályának tanára neveztetett ki, míg az ép akkor megnyílt II. hum. osztály tanszékét Beke Márton, a nógrádi tankerület népiskoláinak kiérdemesült visitatora nyerte el; a grammatikai osztályok tanárai pedig azon utasítást kapták, hogy a magyar nyelvben való fogyatozásaikat egy év alatt legalább annyira helyre pótolják, hogy a következő iskola-évben haszonnal taníthassák a magyar nyelv elemeit. Beke Márton ezalatt rendkívüli órákban, vasárnap 10—11, kedd 1—2 és csütörtök 10—11-ig a grammatikai osztályokban együttesen elvállalta a magyar nyelv tanítását „Farkas János grammatikája” szerint. Az 1791. január 25-én tartott tanári értekezleten olvastatott fel a főigazgató dicsérő levele, melyben a humanior osztályok tanárainak a magyar nyelv előmozdításában tanúsított ernyedetlen szorgalma kitüntető módon kiemeltetett. Az 1791. évben a magyar nyelv és irodalom tanítására a nem magyar ajkú vidék gymnasiumaiban külön tanszék rendszeresítettett; a magyar nyelv lelkiismeretes kezelése szigorúan megparancsoltatott; sőt egy későbbi rendelet meghagyja, hogy, kivéven a külföldieket, a magyar nyelv tanulása alól senki sem mentessék fel, a magyar nyelv tanítója pedig figyelmeztessék, hogy e nyelvben tett előmenetel felőli bizonyítványok kiállításában (a magyar nyelvre külön rovat volt) szigorú legyen. Az ezen tárgyban tett előhaladásról minden semester végén külön jelentéseket is kellett tenni. Első magyarnyelv-tanárrá a körmőczbányai gymnasiumra lőn kinevezve Soltész György, a sárospataki elemi iskola tanítója, évi 350 frt fizetéssel a tanulmányi alaphól. Soltész az új intézkedés szerint a magyar nyelvet heti 5 órában (naponként 4—5-ig) valamennyi osztálynak együttesen adta elé a nagyteremben; de már a következő iskolai évtől kezdve egy új rendelet értelmében a magyar nyelv két csoportban taníttatott, haladók és kezdők számára heti két-két órában. Soltész időközben a körmőczbányai gymnasium-

ban a grammatika tanárává neveztetvén ki, helyét elfoglalta Steer Ferencz, sárospataki elemi iskolai tanító. Ekkor a megüresedett grammatikai tanári állomások is már rendes pályázatok útján világiakkal kezdetek betölteni a systemisált rendes fizetéssel.

Az 1790—91-iki országgyűlésből kiküldött választmány tanügyi munkálata csak 1806-ban készült el. A közbejött világrendítő események hatása alatt hozott ideiglenes rendszabályok pedig, melyek az „új systema“ publikálásáig foganatosítandók voltak, világosan azon óvó intézkedések szükségességének érzetéből folytak, melyek hivatva valának az új eszmék (forradalmi métely) terjedését elnyomni és az általános rendet és nyugalmat biztosítani. A vallásferkőcsi érzet ápolása tűzetett ki főfeladatul.

Ezen rendszabályok egyes pontjai egy külön fejezetben fogván tárgyalatni, e helyütt csak annyit említünk, hogy az új tilalmakkal és meghagyásokkal bővült iskolai törvények a politikai hatóságokkal is közöltettek, azon czélból, hogy az ifjuság fegyelme az iskolán kívül is jobban ellenőriztessék s mihez tartás végett irányúl szolgáljanak a szülőknek és ezek helyetteseinek is, kik ellen, kötelességeik nem teljesítése esetében, vagy ha maguk rossz példát szolgáltatnának, a fiskális actiója indíttassék meg. A politikai hatóságoknak a természetes kötelességökről megfejtkezett szülőkről, az igazgatóknak a tanárokról, a főigazgatóknak pedig az igazgatókról és akadémiai tanárokról kellett beküldeniök semestrális jelentéseket (1802. márc. 17. 5050. sz. helyt. t. intézvénye). Sőt külön információkat kellett készíteni és havonként a havi értekezletekről szóló jegyzőkönyvekkel együtt a főigazgatónak felküldeni a nemes vagy politikai hivatallal bíró, vagy más előkelőbb szülők gyermekeiről — előmenetelükről és magukviseletéről.

A vallástan kedvéért küszöböltetett ki akkor a grammatikai osztályokból a természetrajz; a humanior osztályokban megmaradt ugyan ezen tárgy, de elrendeltetett, hogy azon 6 óra, mely a logikára, physikára, természetjogra (jus naturae) és mathesisre volt szánva,

úgy szoríttassék össze, hogy abból 2 óra hetenkint szintén a vallástanra fordíttassék. A nemzeti nyelv fejlesztése és lelkiismeretes kezelése azonban továbbra is parancsoltatott, meghagyatván, hogy oly férfiak, kik hasznavehetőbb tankönyveket irnak, remuneratoria tarthatnak számot az egyetemi nyomdaalapból.¹⁾

Ezen időre esik végre azon 1803. évi május 21-én 11690. sz. a. kelt helyt. t. intézvénynyel tett intézkedés, mely szerint a fentebb említett országos választmány által kidolgozott tanterv foganatba vétele tekintetéből a harmadik elemi osztálynak a gymnasiumhoz csatoltatása elrendeltetvén, a gymnasiumok 6 osztályú tanodákká váltak. A tárgyalások azonban, melyek e czélból a városi hatóságokkal a szükségelt helyiségek kiállítása s a költségek fedezése iránt folytak, e szabályozást 1806-ig késleltették. Ez évben lépett életbe az új tanrendszer is. A város már ekkor azon 300 forintot, melyet azelőtt a helybeli sz. ferenczrendi társháznak a gymnasiumnál szolgált egyénekért „tartásdíj” fejében fizetett, a tanulmányi alaphoz fizette. A kolostor most csak az exhortatorért (mert csak ez volt ferenczrendi) kapott 100 forintot a tanulmányi alapból.

Ferencz király némi módosításokkal elfogadta az országgyűlési választmány tanügyi munkálatát, mely az 1806. évben megjelent „Ratio Educationis publicae” czimű könyvbe foglaltatott. A történt megállapodáshoz képest az előirt tanrendszer s az új iskolai szervezet az 1806—7. tanévvel hatályba lépett. A gymnasiumok e szervezet szerint al- és nagy, vagy a főigazgatók székhelyén úgynevezett archigymnasiumokra osztatván fel, az al- vagy kisgymnasium négy nyelvészeti osztályból, a nagy- vagy főgymnasium pedig ezeken felül még két humanior s így 6 osztályból állott. Ekként a körmezbányai gymnasium is 6 osztályúvá vált és a két felső osztály felcseréltetett, t. i. a szónoklati tudományok (rhetorika) nem mint eddigelé az utolsó (hatodik),

¹⁾ Használható jó tankönyvek szerzői 100 arany jutalomdíjban részesíttettek. Csak az egyetemi privilegizált tankönyveit volt szabad használni. A tanároknak megtiltatott kéziratokból prelegálni.

hanem az ötödik osztályba, a költészetiek (poesis) pedig a hatodikba soroztattak. A 3. elemi osztály a grammatikához csatoltatván, elrendeltetett, hogy annak volt tanítója is, ha alkalmasnak találtatik, tétessék át az átváltozott első grammatikai osztály tanítására; fizetését most is a várostól kapja, de ez 300 frtra egészítették ki a tanulmányi alapból. Így a gymnasium első osztályába áthelyezett Gábor Mátyás a 208 forint rendes fizetéséhez, fűtőfán és szabad lakáson kívül, mit neki a város nyújtott, kiegészítésül még 55 frt 12 krt kapott a tanulmányi alapból. Ez időben Kőrmöczbánya városa, kedvezőtlen anyagi körülményei miatt, 4 osztályú elemi iskolájának trivialis iskolára való reductióját eszközölte ki — két tanítóval a helybeli plebános névleges igazgatása alatt.¹⁾ A praeparandok tanfolyama is megszűnt. Azonban már 3 év múlva, 1811-be az elemi iskola megint visszaállítatott három osztálylyal. A városi pénztár fogyatékosága miatt a 3. elemi osztály újból töröltetett, illetőleg egyesítettetett a 2. osztálylyal 1816-ban, midőn a nyugdíjazott Gábor Mátyás helyére a város kivánságára Szartorisz Ferencz helyeztetett át az első grammatikai osztályba.

Takarékossági szempontok, melyek a nagy devaluatio által mélyen megingatott tanulmányi alap szükséges rendezéséből folytak, követelték azt is, hogy sok helyen a megüresedett állomások betöltése újból szerzetesrendiek által történjék. Egy 1815. október 30-án 29285. sz. a. kelt rendelet tudatja, hogy a kőrmöczbányai gymnasiumnál üresedésbe jövő állomások mostantól fogva a ferenczrendi tanárok által fognak betölteni, miután a tanügyi kormány már előbb a rend főnökével tárgyalásokba bocsátkozott az egyházrendi tanároknak a tanulmányi alapból és a systemisált módzatok mellett történendő ellátása iránt. A ferenczrendi tanárok különbség nélkül egyenkint 250 frtot kaptak assignálva, miből 200 frt a társháznak jutott

¹⁾ Tulajdonképen csak a volt 4. osztály szüntettetett meg, mely, mióta a latin nyelv elemei a 3. osztályban tanítottak s a tanulók innét vették fel a grammatikába, saját külön feladatával birt.

és 50 frt maradt személyi kisebb szükségleteikre. Az igazgatói tisztt is Gallauner Ferencz halála után († 1819. decz. 24-én) ferenczrendi által tölletett be, évi 300 frt fizetéssel, miből „personal honorarium” czímen csak 100 frtot kapott.¹⁾

Ez időtől fogva a körmöczbányai, szerzetesek által ellátott gymnasiumban az igazgatót felsőbb megerősítés mellett a rendfőnök nevezé ki, ugyanaz alkalmazta a rendje ellátása alatti tanodákban a többi tanítókat is, kik az illető szerzet tanárképző tanfolyamában kellőleg kiképeztetvén, a tankerületi főigazgatótól jelenlétében letett vizsga alapján tanképességi bizonyítványt kaptak. A többi gymnasiumokban tanári állomás üresedése esetében a főkörmányszék a tankerületi főigazgató székhelyére pályázatot hirdetett, a hol a pályázók a főigazgató elnöklete alatt az akadémiai s a kerületbeli főgymnasium tanárai által megvizsgáltattak, s a vizsga eredményéhez képest hármaskijelölés a m. k. helytartótanács elé terjesztetett. A tanárok egy évi, 1826—27-től kezdve három évi próbaidőre, a helytartótanács által nevezettek ki. Ez utóbbi iskolai évben elrendeltetett, hogy a megüresedett tanszékekre a pályázat — nem szerzetesek számára — csak a pesti egyetemen tartassék meg.

Nem bocsátkozhatunk az 1806-ki tanterv részletes fejtegetésébe. Úgyis egész határozottsággal mondhatjuk, hogy ez utóbbi időszakban a gymnasiumi oktatás állapotában, melyben csakis aprólékos változtatások s módosítások történtek, semmi lényeges különbség nem mutatkozik az előbbi időszakétól. És így maradt ez 1850-ig, ámbár hiányainak, a kor és fejlődött tudományok igényeihez képest, orvoslása tekintetéből több kísérletek, javítások és újítások történtek.²⁾

¹⁾ A tanárok fizetésöket váltópénzben kapták, 50% drágasági pótlék élvezete mellett; csak 1836. november 1-től kezdve huzták a fizetést teljes conventióban.

²⁾ Megemlítjük itt, hogy 1802-ben az eddigi pécsi tankerület székhelye Győrre tétetett át, 1846-ban pedig visszaállított a hajdani budai tankerület.

Hazai viszonyainkra nézve legfontosabb vívmány volt, hogy a 40-es években a latin nyelv helyett a magyar hozatott be tannyelvül. A körmöczbányai gymnasiumban a magyar nyelv már az 1819—20. iskolai évtől kezdve mint rendes tantárgy heti két órával és rendes classificatióval minden osztályban az illető tanár által taníttatott. A külön magyar nyelvi tanárok alkalmazása megszűnt. (1819. szept. 5. 22240. sz. helyt. t. intézvény.) 1829. febr. 17-én 3630. sz. a. kibocsátott rendeletben a magyar nyelv tanulása kötelezővé tétetik nemcsak a nyilvános, hanem a magán és az idegen tanulóknak is; ez utóbbiak azonban későbbben mégis fel lettek mentve. A helytartótanács egy másik intézvénye 1833. június 18-áról közli Ő Felsége határozatát, mely szerint a magyar nyelv Dalmát-Horvát- és Szlavonországban is a rendes tantárgyak sorába felvétessék, daczára az illető rendek ellenvetéseinek: „hogy az 1792. országgyűlés 7. törvénycikkelye csak rendkívüli tantárgynak mondja a magyar nyelvet.“ Az országos karok és rendek azon óhaja, hogy az előadási nyelv a magyar legyen, az 1840-ki országgyűlésen nyilvánult erősebben. Egy 1841. február 23-án kibocsátott kir. decretummal felszólíttatnak a főigazgatók, hogy relatiót terjeszsenek fel arról, vajjon és mely intézetekben lehetne-e már a jövő iskolai évben a magyart tannyelvül behozni? Adamkovics Mihály, a pozsonyi tankerület főigazgatója tudatja ezt a körmöczbányai gymnasium igazgatójával is és felszólítja őt, hogy ezen rendelet vétele után consessust hívjon össze, melyben a tanárok a kérdéses ügyben nyilatkozzanak. Egyelőre azonban, a végleges határozat megérkezéséig mégis elrendeli, hogy az I. grammatikai osztályban a tanítás magyar nyelven történjék; a többi osztályokban pedig az 1832. okt. 20-án kibocsátott utasítások tartassanak meg: hogy t. i. a classikus autorok a latin nyelven kívül magyarul is magyaráztassanak, a hazai történelem és a bibliai történelem, és ha lehet a geographia és arithmetika magyarul adassanak elő. Az 1844. június 20-án 10433/363. sz. a. kelt udvari rendelettel — azon

évi 27215. sz. a. helytartótanácsi intézkedés szerint — az ország 44 gymnasiumában tannyelvül a magyar rendeltetett, minden tárgynál kivéve a syntaxis ornátát, retorikát, poésist, görög és római archeológiát (mithológiát), melyekre nézve a latin nyelv fentartatott. Ezen szabály alól továbbá, szinte az előbbi gyakorlat ideiglenes fentartása mellett, kivétetett 17 gymnasium, köztök a körmöczbányai is, s a m. k. helytartótanács felhívatott, hogy e tanodákra vonatkozólag a fentebbi intézkedés folytán szükségelt módosítások iránt javaslatot tegyen. 1845. január 14-én 2283. sz. intézkedésében a helytartótanács elrendeli, hogy az utolsó országgyűlésen alkotott törvények 2. cikkelye szerint mindenemű ügy belső, mint külső hivatalos ügyekben kizárólag csak a magyar nyelv használandó. A főigazgató tudatja, hogy ezentúl a hozzá felterjesztendő tudósításokat, jegyzőkönyveket és számadásokat is honi nyelven szerkesztve küldje fel az igazgató. Az értesítők és bizonyítványok is magyar nyelven szerkesztettek. A pályázati vizsgálatok mikénti tartásáról szól egy 1845. aug. 12-én kibocsátott rendelet; e szerint a szóbeli vizsga azon tárgyakból, melyek magyar nyelven taníttatnak, ezen nyelven tartassék meg, a pályázati munkák (írásbeli dolgozatok) azonban továbbra is latin nyelven szerkesztendők.

Egy 1845. július hó 16-án 25224. sz. a. körintézkedés az elemi tanodák újjárendezését rendeli el. A teljes elemi iskolák 4 osztályból állának, a 4. osztály két évi tanfolyammal főleg iparos célok előmozdítására. Ily „felsőbb elemi iskolák“ nagyobb iparos városokban voltak felállítandók s előkészítéséül szolgáltak azon ifjaknak, a kik a Pesten felállított s 1844. okt. 1-én megnyitott ipariskolába lépni akartak. Mindazon városok pedig, melyeknek kebelében gymnasium létezett, felhívatok, hogy elemi tanodájukat legalább a 3. osztályra kiegészítsék. Ezen osztály okvetlenül szükségesnek mondatott azon ifjakra nézve, kik vagy a gymnasiumba, vagy a két tanfolyamu 4. elemi osztályba lépni akarnának. A tehetősebb községek, mezővárosok két

osztályu „alsóbb elemi tanoda“ felállítására lettek szorítva, melyeknek szervezésére nézve a kerületi felügyelők vagyis esperesek utasításokat kaptak. A hol nehézségek mutatkoznának, ott aránylagos teherviselés mellett több község egyesüljön ily rendezett iskola fentartására; végszükségben pedig vándortanítókat kell alkalmazni. Ugyanezen köriratban az úgynevezett vásárnapi tanodák, vagyis a közoktatást pótló intézetek — ismétlő iskolák — tartására is köteleztetnek a városok és népesebb községek a kézműves inasok, legények és napszámosok oktatása végett. Ezek számára folyt a tanítás vásár- és ünnepnapokon 9–12 óráig; első órában tanítottak hittanban, a többi órákban olvasás, írás, számolás és a természettan és természetrajz elemeiben. Az elemi iskola hitoktatójának és egyik tanítójának e fáradságért rendes fizetésén felül még külön mérsékelt díj járt. — Kőrmöczbánya városa a 3-ik elemi osztályt 1846-ban állította fel, s felmentetett az I. grammatikai osztály tanítójának eltartásától. Mivelhogy a kormány most ahhoz ragaszkodott, hogy az I. nyelvészeti osztály tanítója is ferenczrendi legyen, a várost rábirta, hogy Szartoriszt eddigi illetményeivel fogadja vissza a 3-ik osztály tanítójának, kinek helyére egy ferenczrendi neveztetnék ki évi 250 pengő-forintnyi fizetéssel.

Ujabb és nevezetesebb reformokat a tanügy terén helyezett kilátásba az első magyar Vallás és Közoktatásügyi Ministerium 1848. ápril 24-én, és ugyanazon év július 18-án 2958. sz. a. két rendelete. Az elsőben a tanév korábbi berekesztése, a másokban az új tanév későbbi megnyitása hagyatik meg, okul hozván fel az iskolai ügynek tervezetbe vett korszerű mind anyagi, mind szellemi elrendezésével kapcsolatban lévő teendők halmazát s a tanférfiak a jövőendő tanrendszer előkészítésében — a mennyiben fel fognak szólíttatni — közremunkálhatását. De a képezdéekben, elemi- és népiskolákban az új tanév kezdete szept. 1-re tűzetik ki, hogy ezen intéze-

tekben — küldendő biztosok által szerzendő tapasztalatok nyomán — a szükséges reformok még az évi novemberben életbe léptethessenek (1848. július 29-én 1333. sz. a. min. r.). Ezen reformmunkálatokba vetett remények azonban meghiusultak, midőn az 1848—49. évi magyar szabadságharcz legyőzése után új viszonyok s új nézetek lettek uralkodókká. A tanügy ugyan egészen új átalakulásokon ment át, s az 1849-ben közzétett „Entwurf zur Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich“ sok tekintetben nagy haladást jelzett, de az is igaz, hogy a Thun Leoról címezett tanszervezetnek politikai háttére volt; sajátlagos célja vala: a germanisatio, illetőleg slavisatio.

Az „Organisations-Entwurf“ a classikus nyelvek mellett egyenlő tekintettel van a mennyiség s természettudományi oktatásra, és e kettős feladathoz képest a középtanodákat gymnasiumokra és reálisiskolákra osztja, az elsőknél célul a tudományegyetemre, az utóbbiaknál pedig a műegyetemre való képzést jelölve ki. — A középtanodáknál általán a szaktanítási rendszer hozatott be, de úgy, hogy e rendszer nyomán a tudományok rokonság szerint szakokra osztva kezeltettek a tanárok által az egyes osztályokban, mi által az osztály és szaktanárság közti helyes közélet is biztosítva lön. A gymnasiumokba beolvasztattak az elébb fenállott bölcséleti tanfolyamok, mi által a főgymnasium 8 osztályt nyert, melynek 4 alsó osztálya al- vagy kisgymnasiumnak, 4 felső osztálya pedig főgymnasiumnak neveztetett el. E tanszervezet életbeléptetésével az eddigelé működő ker főigazgatóságok megszűntek, a közoktatás igazgatása a katonai kerületekben a polgári ügyek vezetésével megbízott cs. k. miniszteri biztosokra ruháztatott át, kik a folyó iskolai- és tanulmányi ügyekben közvetlenül a bécsi cs. k. vallás- és közoktatási Miniszterium főhatósága alatt állottak. Melléjük kerületenkint iskolai tanácsosok állíttattak; a pozsonyi katonai kerület katolikus tanodáinak iskola-tanácsosává lön akkor kinevezve Kozacsek József, zólyomi plebános,

kinek bokros érdemeit többszörösen méltányolta az akkori absolutistikus kormány. A cs. kir. kerületi iskolahatóságok később megszüntetvén, a tanodák közvetett igazgatásával megbízott iskolai tanácsosok a cs. k. helytartóság, illetőleg helytartói osztályok mellé rendeltettek. Az igazgatási ügyeket közvetlenül a gymnasiumok és reáliskolák élére állított igazgató-tanárok kezelték.

Az új szervezet értelmében a körmöczbányai 6 osztályu gymnasium az 1851—52-ki tanév folyamára 4 osztályu algymnasiumra szoríttatott le. (1851. szept. 27. 1242. sz. az iskolatanácsostól). De mivelhogy így sem nyújthatott elég garantiát az új szabályzat értelmében való haladásra nézve, 1852-ben végképen be lett szüntetve. Az ezután következő négy évi időszakban Körmöczbánya városának nem volt középiskolája. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a város atyáinak nézete egy új középiskola felállítására nézve igen megoszlott. A régi iskolához oly nagyon ragaszkodó párt — bár a gymnasiumnak szervezkedését az „Organisations-Entwurf“ értelmében erélyesen és buzgalommal sürgette — a kormány által már akkor javallott reáliskolát nem akarta elfogadni; a kormány viszont elvi okoknál fogva sem volt hajlandó Körmöczbányán a gymnasiumot fentartani, vagyis visszaállítani. Végre négy évi vajudás után a városi közönség érdekközössége egy középiskola létrehozatala iránt különféle petitionálásokban erősebben nyilvánult, s így létesült a reáliskola, melynek 25 éves történetét a tavalyi, 1880/1. évi értesítőben találja a szives olvasó.*)

*) Schröder Károly: „A körmöczbányai reáliskola 1856—1881-ig terjedő 25 éves története.“ Pótjegyzet: mostani új kiadásában ki van egészítve 1895-ig.

IV. Vallás- és erkölcsi nevelés. Fegyelem.

Intézetünkön már a „Ratio Educationis“ kibocsátása előtt a nevelés-tanításnak egyik főczélja vala az ifjuság vallásos és erkölcsös érzetének ápolása és fejlesztése. Kiváló súlyt fektettek a vallástan tanítására és mindazon egyházi gyakorlatok végzésére, melyek az ifjuság lelkében tudatra ébreszszék azon aranymondást: „a bölcsesség kezdete az Istentől való félelem.“ Mindennap misét, ezen felül vásár- és ünnepnaponként exhortatiót kellett hallgatnia az ifjuságnak, a déleesti isteni tiszteletben és körmenetekben résztvenni, havonként gyónni, stb.

Az erény és tudomány szép összhangzatának lehető megvalósítása czéljából gymnasiumunkban avvai majdnem egyidejűleg alapíttatott a „Mária-társulat“ (Sodalitas Mariana), mely a szent szűznek „a bölcsesség széke“ kiváló tiszteletét tűzte ki feladatul. Kevés ugyan az, mit a poros iratokban e jámbor társulat alapításáról, működéséről, tisztviselői választásáról, a tyronok fölavattatásáról sikerült felfedeznünk, de mégis, mint a körmöczbányai gymnasium mellett fennállott „Sodalitas Mariana“-ra való megemlékezés elősegítésére, a következőket adhatjuk: — Már 1772 január 31-én a helybeli plebános mint az iskola condirectora és a ferenczrendi tanítók a belső tanács előtt óhajukat fejezték ki egy ily társulat létesítése iránt. A magistratus helyeselte a kérelmezők eme buzgalmát, és szükség esetében segéllyel is járulni ígérkezett a szent cél valósításához, mely a város díszére és az ifjuság épülésére szolgálandna. A sz. Ferencz rendjének Rómában székelő generalisa, kihez a kérelmezők fordultak, eszközölte ki a pápai engedélyt, s a társulat fő- és védünnepévé a boldogságos szűz Mária fogantatásának napja szemeltetett ki; particularis ünnepek voltak: Salesi sz. Ferencz, sz. József, sz. Nep. János, sz. István király napjai. E társulat tagjai előleges vizsgálat nyomán vétettek fel, s a tyronok (ujoncok) ünnepélyes fölavattatása sz. István király napjára tüzetett ki. Úgylátszik, hogy nálunk is a Mária-társulatnak más rendbeli tagjai is voltak, oly meglett-

koru hitbuzgó férfiak és hölgyek, kik minden vizsgálat nélkül iratkoztak be az egyletbe. A tagok általában tartoztak magukat alávetni a társulat szervezetének és kormányának és lelkiismeretesen végezni azon szent gyakorlatokat, melyek elő voltak írva. Az egyesületnek megvolt saját gyűlésterme (az ifjusági tagok számára?), külön isteni tisztelete, külön processiói és ünnepélyei. Ünnepélyeit, körmeneteit, tisztviselői évenként, választását és fölavatását minden telhető fénynyel és díszszel vitte véghez.

A „Ratio Educationis“ szabályzatai szerint a tanárok köteleztetnek kölcsönös s egyöntetű működés által az Isten tiszteletét, az erkölcsöknek művelését híven ápolni s a fegyelmet s rendet lelkiismeretesen fentartani. E meghagyásokkal szoros kapcsolatban állanak a fensőbb tanhatóság azon rendeletei, melyek az ifjakat óvják a rossz társaságtól, a tiltott könyvek olvasásától, a rossz helyek látogatásától és a meg nem bízható gazdáktól. A katecheta tisztjéhez tartozott, hogy főleg az idegen helyekről jött tanulók lakásait gyakrabban visitálja, meggyőződést szerzendő, vajjon a „Systema“ értelmében jól vannak-e elhelyezve a tanulók? A növendékek erkölcsi, tanulmányi és társadalmi kötelességeit és viszonyait az iskolai törvények szabályozták, melyek minden tanév úgy téli, mint nyári felének kezdetével az igazgató intó és buzdító szavainak kíséretében, ünnepélyesen felolvastattak; és a bennök foglalt parancsoló vagy tiltó szabályok föl-fölújítottak. A mi a fegyelem gyakorlását illeti, alig szükséges fejtegetnünk, hogy az országszerte alkalmazott sanyargató elem a mi intézetünkön is divott. A Ratio Educationis-ban elvileg ki volt ugyan mondva, hogy a tanárok ne pofozzák, cibálják vagy ütlegeljék a tanulókat, s a testi büntetéseket legfeljebb rendkívüli esetekben, a vétség-, egészségi állapot-, kor-, a szülők polgári állása- és a vétkes indulatához mérten az igazgató tudtával alkalmazzák; mindazáltal a tanodákban mindenütt és nálunk is mindennap használt fenyítő szer volt a pálcza, korbács, virgács stb. Nagyobb büntetéseket 15—20 virgács erejéig

kiszolgáltattak az összes ifjúság jelenlétében a nagy Marianum-teremben.

II. József felvilágosodott absolutismusa a nevelés-oktatás terén is érvényesítette magát. A legfontosabb változásoknak, melyek ezen fejedelem uralkodása alatt történtek, egyike volt a vallásos irány eltörlése, a világiasítás. Az államhatalom központosítása az államtest egyes részeinek autonómiáját, s így az egyházét is önmagába mint öncélba beolvasztani kívánta. Onnan eredtek azon parancsok, melyek hivatva valának az egyház befolyását az államéletre megtörni s melyek első sorban a szerzetes rendek és jámbor társulatok eltörlését, egyházi szokások és ájtatosságok beszüntetését s az egyházi vagyonnak világi célokra való fordítását stb. elrendelték. Így töröltetett el a körmöczi paedagogium mellett fenállott Mária társulat is egy 1784-ben kibocsátott rendelettel; az egylet vagyonáról számadás készített s a meglevő 50 frt a kincstári hivatalnak adatott át. Az iskolai védszentek napjain tartatni szokott ünnepélyességeknek, melyek sokszor nem csekély költségekbe kerültek, szintén meg kellett szűnniök. Ugyanazon évben egy legfelsőbb körirat nem kötelezőnek mondja az iskolai ifjúságnak vásár- és ünnepnapokon a délutáni isteni tiszteletben való részvétét; eltörli a körmeneteket,¹⁾ a nagy hét első három napján tartatni szokott exercitiumokat s a havonkinti gyónás kötelezettségét. Mind ezen vallási gyakorlatok a házi nevelés attributumainak tekintetvén, a rendkívüli templomlátogatás és gyónás elvégzése a szülők belátására bízatik. Azt azonban mégis meghagyja az érintett rendelet, hogy az exhortatorok adott alkalommal — évenként vagy háromszor — az ifjúságot kiméletesen és mérséklettel intsek, miszerint a bűnbánati szentség ereje által az Istennel való kiegészztelődés áldásaiban részesüljön. Vasárnapokon és ünnepeken reggel az ifjúság a tanári kar jelenlétében misét hallgatott, azután pedig két külön tanteremben a felső- és alsó osztályok növendékei fél órai hiterkölcsi

¹⁾ Csak az „Ur-napi“ körmenetben kötelessége volt résztvenni az iskolának azontul is.

oktatásban részesültek, hétköznapiakon pedig a délelőtti előadások után tanáraik felügyelete alatt mentek a templomba. A vallástán nem taníttatott rendes előadási órákban, hanem a vásár- és ünnepnap i exhortatiokra szoríttatott; az előadások előtt és után mondatni szokott imák olyanokkal cseréltettek fel, melyek minden válásfelekezethez illettek. Szigoruan meg volt tiltva oly tanokat vagy elveket terjeszteni az iskolákban, melyek bármely felekezet ellen gyűlöletet támaszthatnának; még valóságos visszaéléseket is csak gyengéden és mérsekletesen volt szabad érinteni. Az exhortatorok 6 arany-, később 25 frtnyi remuneratióban részesíttettek, de Kőrmőczön a ferenczrendi tanárok felváltva kötelesek voltak e tisztet díjtalanul teljesíteni.

A nagy trónbölcsész liberalismusa a „szabad gondolkodás“ terén abban is nyilatkozott, hogy a színházak, táncztermek s egyéb mulatóhelyek látogatása iránti tilalmat megszüntette — azon czélból, hogy az ifjúság a világgal, melyben élnie s működnie kell, gyakorlatilag megismerkedjék. Azonban a szabadabb szárnyakra bocsátott, tapasztalatlan ifjak a nagy életiskolában mi jót sem tanulhattak; a laza fegyelemtartásnak romboló hatása nem maradt ki. Tény az, hogy az éretlen ifjúságnak túlliberalis szellemben neveltetése nem szolgált a tanügy javára. Nem is találunk a tanári értekezletek jegyzőkönyveiben annyi panaszt az ifjúság erkölcsisége ellen, mint e pár év alatt, nem is szólva az előmenetel nehézségeiről. A kihágások oly kirívó példáit jegyezhetnők fel, melyenek sem azelőtt, sem azután nem voltak észlelhetők. Éjjeli kóborlások, korcsmák és gyanus helyek látogatása, idegen jószágok pajkos megkárosítása, békés polgárok megtámadása, verekedések hajdukkal, feleselések a tanárokkal szemben, engedetlenség, iskolakerülések, stb. stb. mindennapi tüneményei valának a káros rendszernek, melyen csak a főigazgató közbenjárása folytán megint gyakorlatba hozott carcer, korbács és virgács, a részleges kizáratások és a városi rendőrség támogatása segíthettek egy ideig.

Nevezetes, mert a visszahatás kezdete gyanánt tekintendő, II. Józsefnek 1789. aug. 19-én kibocsátott azon rendelete, mely szerint a vallástan tanítása a vásár- és ünnepnapokon kívül szerdán- és szombatonként a rendes előadások után fél-félórára terjesztetik ki.

Mindazon újítások, melyeket a valláserkölcsei nevelés ügyében imént érintettünk, a nagy reformator halálával megszűntek. A vallástan visszanyerte régi tekintélyét, és elrendeltetett, hogy az — a vásár- és ünnepnap délelőtti és délutáni szent beszédeken és keresztény-katholikus tanok magyarázatain kívül — a kitűzött heti két félórában lelkiismeretesen kezeltesék.

A két humanior és a 3. grammatikai osztály számára egy külön latin hitszónok neveztetik ki évi 100 frt díjazás mellett, míg az alsóbb grammatikai osztályoknak egy külön teremben a vásár- és ünnepnap hitelemzést évenként felváltva a grammatika tanárai adták anyanyelven és katechizáló alakban. Hétköznapokon az illető tanárok adták elé az előírt s 5 fejezetre osztott nagy kátét saját osztályaikban, és pedig 1802-től kezdve heti két-két órában. A vallástanítás 1823-tól kezdve a püspöki ordinariatus felügyelete alatt állott; a megyés püspök vagy a megbízott helyettese ellenőrizte a tanmenetet és megjelent a vizsgálatokra. — Vásár- és ünnepnapokon a déleesti istenítisztelettel egybekapcsoltattak a visszaállított „Mária-gyakorlatok“ is, de a tyrónok beiktatása és a költséges ünnepélyességek elmaradtak; a társulat — mert semmiféle társulat nem türetett, — mint ilyen megmaradt szüntetve.

A fegyelmi ügy szigorú kezelését szintén több rendbeli kibocsátványok szabják meg. Ezek szerint az iskolai törvények az esztendő kezdetén felolvastattak. A felolvasás alkalmával lelkes beszéddel adatott értésőkre a növendékeknek a törvény szükséges volta, üdvös eredménye a megszegéséből következő károkkal együtt. Azután tisztán leírva, csinos keretben, szembeötlő helyen a falra függesztettek, hogy azokat az ifjak olvashassák. Színház, táncz és nyilvános mulatóhelyek látogatása még a szülők jelenlétében sem engedtetett meg; a lakás változtatása,

zsebpénz szintén erős ellenőrzés alá helyezettetett. A városi hatóság, melynek felügyelése alatt voltak a deáktartó családok, oly családok kijelölésére utasított, melyek tanulókat lakásba befogadni és élelmezni alkalmasak volnának. Ezek azután, ha a reájuk bízott tanulókat elveszteni nem akarták, azoknak jó magaviseletéről gondoskodni kötelesek voltak. A lakások gyakori visitálása az exhortator tisztjéhez tartozott. A rend és fegyelem iskolán kívül való ellenőrzésére a rendőrség figyelme is hivatott fel;¹⁾ magában az iskolában a nyugalom felett őrködött a „curator“ és az osztályonkint felállított „custosok“ vagy „censorok.“

V. Az iskolai év kezdete. Szünetek. Vizsgálatok. Az iskolai év berekesztése.

Az iskolai élet nevezetesebb mozzanatai mindig bizonyos ünnepélyszerűséggel ültettek meg, mintegy a külsőségekben is jelezni akarván a nagy napok jelentőségét, melyek a tanulói pályán igazán fordulópontot képezni hivatják. Intézetünkön, annak fennállása óta mindvégig, az iskolai év megnyitása 3 nappal előbb jelezttetett az iskola nagy harangjának ismételt megkongatása által. Az ünnepélyes „Veni Sancte — —“ után az ifjúság az intézet nagytermébe vezettetett, hol az igazgató buzdító beszédje után még egyszer felolvasztatott a classificatio, (első alkalommal a zárünnepélyen), az osztálytanárok megneveztettek, kik azután tanítványaikkal az illető osztályokba elszéledtek, az összeírást végezték, melyet az igazgatónak átadtak. Idegen tanulók bizonyítványaik alapján vétettek fel, esetlegesen felvételi vizsgát kellett kiállniok. A félévi vizsgálatok osztályonkint külön-külön napokon tartattak meg; az 1806-ban kiadott „Ratio Educationis“ utasításai szerint tárgycsoportokra osztva, 10—15 napig is elhúzódtak.

¹⁾ Az intéző példavétel egy sajtóságos nemét följegyezhetjük: A város bírása 1815. decz. 21-re invitálja az összes tanulóifjúságot egy lóköti nyilvános megkorbácsoltatásához.

Külön napokon tartattak meg a szavalati vizsgálatok, melyek a közönségre még legnagyobb vonzerővel bírtak. A magistratus, mint az iskola patronusa, hivatalosan hivatott meg. Divatban voltak a kisebb havi vizsgálatok is, mely alkalommal a gyenge, vagy épen semmi előmenetelt fel nem mutató tanulók az alsóbb osztályba voltak küldhetők. A ki a havi vizsgálatoktól fontos ok nélkül elmaradt, nem bocsáttatott a nagy vizsgálatokhoz.

Az iskolai év záróünnepélye a „theatrum“-má átalakított nagyteremben eleinte színi-előadással, később valami alkalmas „dialog“ vagy egyszerű szavallatok produkálásával ment végbe. Ilyenkor az ifjúság saját költségén zenészeket is fogadott az ünnepély emelésére.¹⁾ Évkönyveink még némely „dialog“ címét is feljegyzik. Így tudjuk, hogy a körmöczy gymnasiumban előadattak: „De Cyro Cambysis et Ducis Persarum Filio“, „De Sz. Joanne Nepom. et Venceslaus Rege Boh.“ „Idea Eremitica.“ Nagyobb mutatóványkísérletek nem is az iskolában, hanem évkönyveink szerint egy, a plebánia-templom fölött lévő világi (magán-) házban tartattak meg, hol a polgárok rendszeren „komikai gyakorlataikat“ végezték. (!) Egy 1793-ban kiadott rendelettel a színi előadások eltiltattak azon okadatolással, hogy azok zavarják a tanulmányi előhaladást, a szülőknek hiábavaló költségeket okoznak és kihágásokra alkalmat nyújtanak. De a nyilvános declamatiók — ha azok nem politikai i ányuak, — a „Ratio Educationis“ 157. §-a értelmében meghagyatnak. Az iskolai év utolsó napja „Te Deum“-mal ünnepeltetett meg; az ifjúság az istenitisztelet után az intézetbe vezettetett, hol a díjak kiosztása és a classificatio nyilvános felolvasása és kiosztogatása után az igazgató lelkes beszédben figyelmezteté az ifjúságot a vacatióban is megkövetendő kötelességeire. Erre a tanulóifjak hazabocsáttattak.

¹⁾ A zárvizsgálatok is rendszeren „cum tubis et tympanis“ nyitattak meg. Sz. Alajos napja pedig különös fényvel ünnepeltetett az ifjúság által. Az iskola „patronusa“-nak ünnepelésére a tehetősebb tanulók összesen 3 frtot adakoztak.

A szorgalmi időnek tanév közben megszakítását és a heti szüneteket többféle rendelet szabályozza. Így ismerjük a helytartótanácsnak 1787. márcz. 26-án kibocsátott intézvényét, mely az egész csütörtököt és a kedd délutánját heti szünetnek rendeli el azon záradékkal, hogy ha e két nap közé (szerdán) ünnepnap esnék, akkor az engedélyezett szünnap péntekre tétessek át, a kedd és csütörtök pedig iskolanapok legyenek. Szintúgy iskolanapok lesznek a nagy hét első három napja, sz. Márk napja és a keresztjáró-napok. A „Ratio Educationis“ 242. §-a, mely szerint az ifjúságnak tiltatja nagyobb ünnepek alkalmával — fontos ok nélkül — az intézet helyét elhagyni, azontul is érvényben marad. — Szünnapok voltak még: a király születésének — és nevenapja és az úgynevezett majalesi napok. Az utóbbiak 4—6 napig is tartottak; minő szórakozás nyújtott ezen napokon az ifjúságnak? — nem tudjuk. A majalesi feriák 1785-ben 3 napra szorítottak meg, 1791-ben pedig be lettek szüntetve. Ezen, a rendes szünnapokra vonatkozó rendeletek némi változást szenvedtek 1790, 1818, és 1824-ben. A csütörtöki és kedd délutáni szünet megmaradt, de ha a hétbe ünnepnap esett, a kedd délutánján előadások tartattak. Egy 1818. decz. 22-én 34621. sz. a. kelt rendelettel a nagy hét (három napi exercitiumokkal), sz. Márk napja, a keresztjáró napok (a szokásos körmenetekkel), a karácsonyi napok december 24-től január 2-ig és utolsó farsang három napja szünidőnek vétettek. A helyi viszonyokat tekintve véve, a körmozgymnasiumban mint szünnapok engedélyeztettek: sz. Katalin, a város patronusának és Portiunkula napja. Az 1824. júl. 27-én 16503. sz. a. rendelettel a karácsonyi szünidő a két ünnepnapra és Silvester napjára szorított; a közbeeső napokon előadásokat kellett tartani. — Az utasítások szigorúan meghagyták a szorgalmi idő pontos megtartását az iskolában. Az előadásokat a fent idézett rendeletek szerint óraütéssel kellett megkezdeni és befejezni. Óraközöknek már a felügyelet gyakorlása miatt sem volt helye. A tanári kar egyező ítéletére volt azonban bizva, az előadási idő kezdetét

az évszak és más körülmények követelése szerint előbbre vagy későbbre megállapítani.

A nagy szünidő, mely kezdetben szeptember és október hónapokban tartatott meg, 1786-ban július és augusztus hónapokra tétetett át, de már rövid idő múlva (1790) ismét szeptember és október hónapok képezték a nagy szünidőt, egész 1831-ig, midőn az augusztus és szeptemberre tétetett át.

VI. A tanárok személyi viszonyait érintő ügyek.

Azok után, a miket már az eddigi fejezetekben a tanárok személyi viszonyairól alkalmilag és szórvánnyosan elmondottunk, álljanak itt még a következők.

Az igazgatók 1790-től kezdve egyszersmind helyi könyvrevízorok, censorok voltak, kiknek kötelességök volt arra ügyelni, hogy a meg nem engedélyezett (prohibeált) vagy tiltott könyvek és iratok a vidéken ki ne terjedjenek. E czélból a localis könyvrevízorok a kerületekben levő könyvtárak számához képest az engedélyezett és meg nem engedélyezett könyvekről kettős jegyzéket kaptak, egy-egy példányban az illető könyvtáraktól láttatva és aláírva a maguk számára és a könyvtárak számára. Kőrmöczön ez időben 4 könyvtár (könyvkötő?) volt. A könyvrevízoroknak kötelessége volt a könyvtári boltokat s rakhelyeket évenként többször meglepve megmotozni és kutatásaiknak eredményéről pontos jelentéseket tenni. A talált tiltott könyveket elkobozták s a helytartótanácsnak felküldték; a renitens könyvtár vagy nyomdász ellen az illető törvényhatóság segítségét is igénybe vehették. Mint censorok a kisebb terjedelmű kéziratoktól és röpiratoktól megtagadhatták a nyomtatást is. Főleg a forradalmi eszméket lehelő vagy „deismus“-hoz és „indifferentismus“-hoz vezető könyvek és iratok ki voltak tiltva. A külföldi szellemi termékek behozatala is eltiltatott. A nyilvános hatóságok fel lettek szólítva, hogy árverezéseknél az eladandó könyvek jegyzékét állítsák össze és szol-

gáltassák át a legközelebbi revisornak, ki a prohibeált könyveket kiválaszsa, sequestrálja és a helytartó-tanácsnak küldje fel. Egy 1797-ben kibocsátott rendelet kötelességévé teszi a tanároknak, hogy a tanulók lakásait „ex improviso“ visitálják, kutassák ki könyveiket, s ha az iskolakönyveken kívül más könyveket találnak, ezeket kobozzák el és nyomozzák ki: honnan vették? A könyvtárak és olvasótermek egy ideig épen — mint ártalmasak — be voltak zárva. 1819. aug. 29-én adatott ki egy rendelet, mely idegen nevelők és nevelő-nők alkalmazását eltiltja és meghagyja, hogy a már szolgálatban levők őrszemmel kísértessenek.

Mindézeknél fogva kimondhatjuk, hogy a kényuralom eme korában a tanároknak nemcsak a titkos kémkedés és feljelentés, hanem a szellemi butítás szolgálatába is kelle állniok.

Nem állhatunk meg e helyütt anélkül, hogy a tanárok s különösen a körmöczbányai gymnasium tanárainak anyagi helyzetét a „devaluatio“ idejében meg ne világítanók. — A papírpénz-műveletek által megrendített hitelnek következménye volt, hogy ezen század első tizedében mindennek ára igen felszökkent. A körmöczi tanárok már 1808-ban rendkívüli segélyért folyamodtak, de hasztalanul. 1810-ben kérelmüket megújítják és a királyhoz, valamint a nádorhoz intézett kérvényükben szárandó és küzdelemteljes életök lehetőleg legsötétebb képét nyujtják. Kijelentik, hogy fizetéseket papírpénzben kapják (névleges értékében) és pedig: az igazgató 500 forint, a hum. osztályok tanárai 450, a grammatikai osztályok seniora és proseniora 400 és az ifjabb grammatikai tanár és a magyar nyelv tanára 350 frtot.¹⁾ Ezen fizetés sehogysem áll arányban az élelmiszerek és egyéb szükségletek nagy árához, mert — példaképen kozzák fel — egy pozsonyi mérő buza 12 frt, rozs 10 frt, egy font marhahus 22 kr, vaj 40 garas, egy itcze bor (media vini) 12 garas, egy

¹⁾ A legalsóbb osztály tanítója fizetését a városi pénztárból kapta.

pár csizma 24 frt, egy nemez kalap 24 frt, a finomabb vászon rőfe 3 frt, és ez mind pengő pénzben, az ezüst huszast 30 garasban számítva. Hivatkoznak a bányász- és kamarahivatalnokok sokkal jobb ellátására, mert ezeknek a fizetése megkettőztetett, azonkívül természetben és napidíjakban is huznak segélyt és mellékjövedelmeket. Csak a tanárok vannak pusztán sovány fizetésükre utalva, mert ezen gymnasiumban még a „priváták“ általi szerzésre is az alkalom és lehetőség hiányzik.)

Magyarországon 1811. márczius 15-én hirdettetett ki azon királyi rendelet, mely a forgalomban levő papírpénz értékét egy ötödrészére szállította le, úgy hogy 1812. január 31-ikéig a régi papírpénzek újakkal (váltópénzekkel), amazok értékének egy ötödrésze erejéig, voltak beváltandók. Az államhivatalnokok, és így a kir. tanárok is, ez időben már az új értékben kapták fizetésüket, de egy később kibocsátott rendelet értelmében a tanároknak 1811. márczius 15-től 1812. január 31-ig huzott „ötszörös“ fizetésök (quintuplum) két ötödét 1813. január 31-ig, a körmöczy tanároknak pedig 1814. jan. 31-ig vissza kellett fizetniök, mert — mint a rendelet mondja — „a tanulmányi alap még nem birta meg az új „Valutát.“ Ezen intézkedést nagy sajnálattal fogadta a tanárvilág.

De az új váltópénz, a pengőpénzhez viszonyítva, ennek csak egy harmadrész értékét képviselte. Egy ezüst forint egyenlő értékű volt 3 váltó forinttal.

A tanárok szorult helyzetén segített némileg az 1811. márcz. 19-én 1812. sz. a. kelt intézkedés, mely

¹⁾ A privát correpetitíókon kívül — melyek azonban meg lehetett szorítva, sőt többször meg is tiltva — a tanároknak némiképen jövedelmeztek még a sűrű és állandó helyettesítések. De ezek a tanulmányi alaphoz is jelentékeny megtakarításokat okoztak. A helyettesítési díjak többször lettek szabályozva. Általános mértékül a középfizetés vétetett és a fizetéssel bíró helyettesítő tanár a helyettesítési időhöz viszonyítva ezen normalfizetés felét kapta. A körmöczybányai gymnasiumban 1800—1815 minden tanévben 2, sőt többször 3 állomás üres maradt. Ilyenkor, és főleg a grammatikai tanároknak két-két osztályt kellett vezetniök, mi természetesen a tanítás hátrányával járhatott csak.

a tanároknak segély fejében már 1808. november 1-től számítva (tehát visszahatólag) évi 50 frtnyi pótlékot utalványoz. Ezen segély ideiglenesnek nyilvánítottik, melyet majd más, procentualis segély fel fog váltani.¹⁾ A tanárok csakugyan nemsokára 50%-os drágasági pótlékot kaptak, mely megszüntetett, midőn 1836. november 1-től pengő pénzben történt a fizetés.

Jelentékeny segélyben részesültek mind azon hivatalnokok és más állami szolgálatban levők, valamint a pensionisták is, kik fizetéseiket, illetőleg nyugdíjaikat nem pengőpénzben (conventionali moneta) kapták, 1814-ben. Ez évi június 15-én 8076. sz. és aug. 26 s szeptember 2-án 11092. 11494. és 11678. számok alatt kelt királyi rendelvényekben (helytartótanácsnak 1814. okt. 4-én 26287. sz. a. intézvénnye) a nyilvános állami szolgálatban levő vagy nyugdíjazott egyéneknek, a végett hogy a helyreállott béke örömeiben részesíttessenek és házi ügyeiket annyi szenvedés után rendezhessék, fizetésök-, nyugdíjok- és provisiojukhoz képest bizonyos fokú „gratificatio” engedélyeztetik olyaténképen hogy: kik évi 1000 forintig érő fizetéssel bírnak 4 havi, 1001—2000 forinttal bírók 3 havi, 2001—10.000 frt évi fizetést húzók két havi részletet kapjanak gratifikatio czimén. Ezen segély — úgy látszik — egy új határozat értelmében megnyúlt; legalább a tanároknál 8 havi gratifikációról is tétetik említés. Ezen kegyirat nagy örömmel fogadtatott különösen a tanárok által.²⁾

És most végül adjuk a körmöczbányai kir. kath. gymnasiumnál alkalmazásban volt tanerők névsorát, a főigazgatókkal kezdvén meg az időrendi átnézetet.

¹⁾ Az 50 forintnyi segély tulajdonképen 1809. július 28-án engedélyeztetett.

²⁾ Az „actuarii” következő szavakkal kíséri ezen rendelet beigtatását: „Clementissima haec Suae Majestatis Sacerrimae Officialibus publicis Gratificationis resolutio publicata, summa cum laetitia et aeterna gratitudine percepta fuit. Altissima haec clementissimi Patris Patriae Gratia, nunquam ex gratis Subditorum Cordibus eliminanda, posteros etiam edocebit: quam Paterno animo, vulnera Patriae bello Gallico causata, nunc gloriose regnans Princeps, sanare contenderit Deus illi retribuatur!!”

Főigazgatók voltak a besztercebányai tankerületben: Gróf Berchtoldt Ferencz püspök 1776—1785. A pozsonyi tankerületben: B. Prónay Gábor 1785—1791. Gr. Szapáry József 1791—1822. Orgler József kanonok 1823—1830. Adamkovics Mihály kanonok 1830—1846. Cherrier Miklós kanonok 1846—1850. — Iskolatanácsos: Kozacsek József zólyomi plébános és később kanonok 1850—1858.

Igazgatók voltak:¹⁾ 1768—1776. Balogh László és Zareczky József senatorok mint helyettesítői a birónak (Seifferth József, Freiseisen Ignác). Condirector: Ocsovszky György plebános. 1777-ben Pater Kollár. 1778. Pater Karly Solanus. 1779. Schulz János bíró és senator. 1788. Zurbrucken Mihály orvostudor. 1800. Kaszner György. 1805. Pater Osztraticzky Jeromos. 1809. Mészáros Antal. 1813. Gallauner Ferencz. 1820. Pater Neuschl Miksa. 1821. P. Tamáskovits Szaniszló. 1824. P. Rothlechner Frigyes. 1826. P. Adamecz Gyula. 1827. P. Mikuschovszky Timotaeus. 1831. P. Királyi József. 1833. P. Repka Kázián. 1837. P. Benda Protáz. 1838. P. Madva Nikáz. 1841. P. Palko Raimond. 1844. P. Vittendorfer Cyrill és 1851. P. Toman Caesar.

A tanárok időrendben:

Sorszám	A tanár neve	Tanárkodásának tartama	Egyházi, illetve szerzetes	Világi
1	Schwelmer Szilárd	1768—?	Frendi	—
2	Osztraticzky Jeromos	1768—?	"	—
3	Delpéni Berard	?	"	—
4	Ollborth Coelestin	1768—1781	"	—
5	Brajda Endre	?—1782	"	—
6	Schischka Antal	?—1778	"	—
7	Fogl Sándor	?—1781	"	—

¹⁾ Az igazgatók és tanárok névsorát 1768—1776 csak hozzátvetőleg és hiányosan adhatjuk, mert a gymnasiumi protocollum-ok csak 1776. évvel kezdődnek.

Sorszám	A tanár neve	Tartozkodásának tartama	Egyházi, illetve szerzetes	Világi
8	Jurkovics Anselm	1778—1779	Freudi	—
9	Prosztióvszky Adolf	1779—1782	"	—
10	Neuschl Miksa	1779	"	—
11	Bayer Donulus	1781—1789	"	—
12	Czeisel Benedict	1781—1782	"	—
13	Köller Christofo	1782	"	—
14	Scsypa Justus	1782—1784	"	—
15	Olbricht Agapit	1781—1792	"	—
16	Bartsch Victorin	1783—1787	"	—
17	Olleram Cletus	1786	"	—
18	Zobl Dezső	1788—1798	"	—
19	Schindler János	1789—90	—	világi
20	Vilkovits János	1789—90	—	"
21	Beke Márton	1790—1794	—	"
22	Barvér János	1790—1801	—	"
23	Delpényi Berard	1792—1801	Freudi	—
24	Soltész György	1792—1796	—	világi
25	Steer Ferencz	1794—1795	—	"
26	Gábor Ferencz	1795—1798	—	"
27	Veszélka János	1795 ^{5/6}	—	"
28	Balázsovits János	1796—1798	egyházm.	—
29	Nagy Béla (ügyvéd is)	1796—1803	—	világi
30	Kováts József	1798 ^{8/9}	—	"
31	Beke Farkas	1798—1804	—	"
32	Gallauner Ferencz (mint tanár)	1799—1813	—	"
33	Hoffmann Ignác jogtudor	1799—1801	—	"
34	Kolatsikovits Samu	1801—1802	Freudi	—
35	Schimeg Patritius	1801—1805	"	—
36	Répásy Jakab	1802 ^{2/3}	—	világi
37	Ambrózy János	1802—1805	—	"
38	Geisz János	1802—1805	—	"
39	Janusek József	1803—1806	—	"
40	Selley János	1803—1812	—	"
41	Gábor Mátyás	1806—1816	—	"
42	Nagy Béla (újból)	1806—1811	—	"
43	Pongratz János	1807 ^{1/8}	—	"
44	Krajtsovich Ádám	1807—1814	—	"
45	Sztankovits Vitalis	1811 ^{1/2}	Freudi	—
46	Barts Victorin	1812 ^{2/3}	"	—
47	Molnár János	1812—1834	—	világi

Sorszám	A tanár neve	Tanárkodá- sának tartama	Egyházi illetve szerzetes	Világi
48	Kátsor Mihály	1812 – 1835	—	világi
49	Fekete Mihály	1812 – 1816	—	—
50	Schimeg Patritius	181 ³ / ₄	Freudi	—
51	Szablák Ferencz	1813 – 1823	—	világi
52	Chnoretz Lipót	1814 – 1816	Freudi	—
53	Steffurka Kelemen	1815 – 1818	—	—
54	Szelveker Kajetán	1815 – 1818	—	—
55	Adametz Gyula	1816 – 1822	—	—
56	Kranczl Nep. János	181 ⁶ / ₇	—	—
57	Szartorisz Ferencz	1816 – 1848	—	világi
58	Valovits Marianus	1817 – 1819	Freudi	—
59	Vittendorfer Cyrill	1818 – 1837	—	—
60	Kovachich Elek	1818 – 1819	—	—
61	Kruppa Teodosius	1819 – 20	—	—
62	Papes Lucian	1819 – 20	—	—
63	Susztrik Péter	1820 – 1822	—	—
64	Benda Protáz	1820 – 21	—	—
65	Fegyveres Athanas	182 ¹ / ₂	—	—
66	Kolatsikovits Samu	1822 – 1824	—	—
67	Polacsek Bazil	1822 – 1827	—	—
68	Steffurka Kelemen	1823 – 1830	—	—
69	Horeczky Bálint	1824 – 1838	—	—
70	Adamecz Gyula	182 ⁷ / ₈	—	—
71	Cziriahy Donát	1827 – 1846	—	—
72	Habala Kelemen	1830 – 1835	—	—
73	Cserny Lipót	1832 – 34	—	—
74	Fridl Regalatus	1834 – 1836	—	—
75	Holi Pacifik	1835 – 1838	—	—
76	Zachar Krizosztom	1835 – 1837	—	—
77	Kianitska Humilis	1836 – 1840	—	—
78	Banary Dezső	1837 – 1840	—	—
79	Pecha Ernő	1837 – 1846	—	—
80	Hubács Tamás	1838 – 1842	—	—
81	Habala Kelemen	1838 – 1841	—	—
82	Fridl Regalatus	1840 – 1843	—	—
83	Jurik Anasztáz	1840 – 1843	—	—
84	Kozma Alajos	1841 – 1845	—	—
85	Sztanyák Károly	1841 – 1851	—	—
86	Horeczky Bálint	1842 – 1847	—	—
87	Toman Caesar	1843 – 1852	—	—
88	Szignarovics Jakab	1845 – 1851	—	—

Sorszám	A tanár neve	Tanárkodá- sának tartama	Egyházi, illetve szerzetes	Világi
89	Berner Kálmán	1846 – 1847 és 1850 – 1852	Freudi	—
90	Lovász Ágoston	1846 – 1852	"	—
91	Javorszky Folkos	1847 ¹ / ₈	"	—
92	Jurik Anasztász	1847 – 1852	"	—
93	Netherda Venczel	1848 – 1850	"	—
94	Friedl Regalatus	1851 ¹ / ₂	"	—
95	Mülle László	1851 ¹ / ₂	"	—

VII. A tanulók száma egyes tanévekben a meglevő adatok nyomán osztályonként feltüntetve.

T a n é v	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Összesen
178 ¹ / ₂	?	?	?	—	—	—	133
178 ⁹ / ₉₀	12	8	7	3	—	—	30
179 ⁹⁰ / ₉₁	17	7	6	9	3	—	42
179 ¹ / ₂	20	18	7	4	8	—	57
179 ² / ₃	20	18	17	4	5	—	64
179 ³ / ₄	21	21	21	11	8	—	82
179 ⁴ / ₅	17	16	16	14	12	—	75
179 ⁵ / ₆	25	14	22	14	9	—	84
179 ⁶ / ₇	26	16	19	19	14	—	94
179 ⁷ / ₈	23	24	17	17	14	—	95
179 ⁸ / ₉	30	20	21	18	13	—	102
179 ⁹ / ₈₀₀	37	35	15	17	15	—	119
180 ⁹ / ₁	30	42	22	16	23	—	133
180 ¹ / ₂	27	19	31	22	12	—	111
180 ² / ₃	28	18	28	16	25	—	115
180 ³ / ₄	48	7	22	27	22	—	126
180 ⁴ / ₅	36	30	14	13	18	—	111
180 ⁵ / ₆	28	22	23	9	15	—	97
180 ⁶ / ₇	24	34	30	20	20	19	147
180 ⁷ / ₈	35	25	26	28	15	15	144
180 ⁸ / ₁₀	18	20	23	17	16	18	112
181 ¹⁰ / ₁₁	34	20	16	20	14	17	121
181 ¹¹ / ₁₂	35	32	20	20	13	14	134
181 ² / ₃	36	23	24	18	12	10	123

T a n é v	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Összesen
181 ^{3/4}	24	32	20	25	13	10	124
181 ^{4/5}	34	25	20	13	16	18	126
181 ^{5/6}	34	30	21	13	12	16	126
181 ^{6/7}	58	34	25	15	15	13	160
181 ^{7/8}	39	39	17	16	14	16	141
181 ^{8/9}	39	32	32	14	9	11	137
181 ^{9/10}	38	40	28	34	9	13	162
182 ^{1/2}	39	40	28	31	19	20	177
183 ^{5/6}	32	30	31	24	22	23	162
183 ^{8/9}	34	20	32	27	23	23	159
184 ^{1/2}	29	25	42	25	19	21	161
184 ^{2/3}	37	27	24	25	21	21	155
184 ^{3/4}	40	31	25	14	21	13	144
184 ^{4/5}	38	29	29	21	20	15	152

Utószó: Ezen dolgozat egészen eredeti források után készült, melyeket szerző részint a városi tanácsulések jegyzőkönyveiből, részint a helybeli sz. ferenczrendi társ-háznál fenmaradt s magas tanügyi rendeleteket s tanári tanácskozmányok határozatait magukban foglaló gymnasiumi évkönyvekből merített. Igen természetes, hogy a szerző az e tárgyba vágó szakmunkákat sem hagyhatta figyelmén kívül. Kalauzolásául szolgáltak: Molnár Aladár: „A magyar közoktatásügy története a XVIII. században.” Mészáros Ferencz: „A magyarországi kath. gymnasiumok története.” Dr. Csósz Imre: „A kegyes tanító-rendiek Nyitrán.” Marczali Henrik: „Magyarország II. József korában.”

III.

A KÖRMÖCZBÁNYAI RÉALISKOLA

1856—1895-ig terjedő

TÖRTÉNETE.

IRTA

SCHRÓDER KÁROLY.

A körmöczbányai reáliskola 1856–95-ig terjedő története.

A társadalom már rég érezte felsőbb iskoláinak egyoldaluságát; a régi gymnasium csak egyes kiváltságos osztályoknak szolgált: papokat, ügyvédeket, orvosokat és hivatalnokokat nevelt. Az ipart és kereskedést űző polgári osztálynak, nem volt iskolája. Az iparos osztály oktatása az elemi iskolák elvégzésével nyerte befejezését. Ezen, az ipar fejlődését gátló és az egyik legfontosabb társadalmi osztály iránti méltánytalan, sőt igazságtalan állapot, már a mult század elején éles megrovás alá esett; és a vagyonos polgárok, kik fiaik számára szintén magasabb míveltséget követeltek anélkül, hogy ezek a régi classicusok tanulásával fárasztatnának, elégedetlenek voltak az akkor fenálló iskolákkal. E hangulat hatása alatt, mint mondám még a mult század elején, Németországban több tudományos és pädagogiai celebritás összeállt és kidolgozta ily czimű javaslatát: „Reform des gesammten Bildungswesens im realistischen Geiste.“ Minthogy azonban a javaslat túlságokban mozgott és az ó-classicai tanulmányokat általában a tanulás minden ágából teljesen kiszorítani akarta, nem nagy pártolásra talált. Egyesek azonban mégis állítottak e szellemben iskolákat. Az első olyféle iskolát, — Semmler Kristóf hallei plébános 1706-ban állította fel a porosz kormány engedélyével saját házában. És elnevezte intézetét: „Mathematische und mechanische Realschule“. — Ez iskola különösen kézmívesekre való figyelemmel volt szervezve és csak 2½ évig állt fenn. De nem sokára keletkeztek Kassel-ben és Braunschweigban hasonló isko-

lák. 1747-ben nyitotta meg Hecker János Gyula „Ökonomische-mathematische Realschule“ című iskoláját Berlinben. Az Osztrák-Magyar monarchiában az e nemű első iskolát Wolf György badeni rector alapította Bécsben 1770-ben ily cím alatt: „Realhandlungs-Akademie.“ Már e három példából látjuk, hogy a reáliskolák régenten géptani, gazdasági, kereskedelmi stb. szakiskolák voltak. Az utolsó helyen említetten kívül, az osztrák kormány később mind Bécsben, mind a birodalom egyéb városaiban számos oly intézetet alapított, mely a polgári osztály igényeinek törekedett megfelelni. Legjobban mozdította elő azonban az 1815 november 3-án megnyílt bécsi Polytechnikum a reáliskolák ügyét. E század elején jött létre a brünni (1811), a triesti (1815), a lemergi (1817), a reichenbergi (1837), a gráci (1841) és hazánkban az első reáliskola Pozsonyban 1846-ban. Mind ezen iskoláknak még is főleg gyakorlati céljaik voltak és különösen az ipar fejlesztésére irányultak és így ezen 1847 előtt keletkezett reáliskolák még mindig nem elégitették ki a magasabb műveltség után törekvő polgárságot. A mai, tehát a tulajdonképeni reáliskolának aerája az 1849 szeptember 14-én kelt „Organisations-Entwurf“-al veszi kezdetét, mely azon alap gondolatból indult ki, hogy az eddig divott alsó rangú szakiskolát egy a gymnasiummal egy szinten álló, oly magasabb tanintézeté, fogja fokoztatni, mely a modern culturából meritené növendékei számára a szellemi tápanyagot és a mely tanintézet művelője és képviselője volna egy oly iránynak, — mely egyedül a modern cultura alapján akarja felépíteni a magasabb általános műveltséget. Az „Organisations-Entwurf“ tehát hozta meg nekünk azon intézetet, melyet mi ma reáliskolának nevezünk.*) Az Organisations-Entwurf emberei: Thun és elvtársai után hazánkban nem rajong senki, intézményeiken rajta tapad

*) Főleg Feuchtersleben Ernő államtitkár tekintendő a reáliskolák szellemi atyjának. A fent közölt történeti adatok Warhanek „Landstrasser Oberrealschule“ etc. című dolgozatából merítették.

a nemzeti nyelv és a nemzeti érzület elnyomásának odiuma; de azért ki tagadhatja alaposan hazai tanférfaink közül azt, hogy a Thun rendszer ne adott volna hatalmas lendületet hazai oktatás ügyünknek is? A reáliskola is egyike e rendszer, jó intézményeinek; a nemzet az alkotmány visszaállítása után is nagy pártolásban részesíté, és különösen a középosztály tömegesen küldé és küldi még ma is fiait ez intézetekbe. Hazánkban, különösen a polgárok lakta városok buzgólkodtak a reáliskolák ápolása körül. Mindenekelőtt Pozsony, Pest, Buda, Kassa, stb. és a mi bennünket leginkább érdekel Kőrmöczbánya városa is az elsők közé tartoztak, kik reáliskolák elnyeréseért fáradoztak. Már 1855-ben tisztelegtek kőrmöczi városi küldöttségek Ő Felségénél kérvén őt, hogy reáliskolát engedélyezni kegyeskedjék. Volt is sikere petitionálásuknak, a kőrmöczi reáliskola létesült! Lássuk hogyan történt az és különösen mi történt azóta.

Az alreáliskola.

Azok között, kik alapítására befolytak első helyen felemlitem Első Ferencz József apostoli királyunk Ő Felségét, mert senki más mint a ma is — és engedje a Mindenható még sokáig — dicsőn uralkodó Felséges Urunk és Királyunk volt az, ki tanintézetünk alapítását 1856-ik évi február 4-én kelt legfelsőbb elhatározásával megengedni kegyeskedett.

Ezen legfelsőbb engedélyt megelőzőleg még 1855 július hó 2-án kelt azon okirat, melylyel Kőrmöczbánya városa azon feltételek teljesítésére kötelezte magát, melyek alatt egy három osztályu önálló alreáliskola életbeléptetése függővé tétetett, ez okirat aláírói közül ma még csak egy személy van életben, s ez Burkart György úr akkori városi tiszteletbeli jegyző. Az Isten éltesse még sokáig őtet. A többi: Dr. Kozáczek József akkori cs. k. iskolai tanácsos, Hartmann Szilárd akkori apát-plébános, Havas András akkori polgármester, Reme-

nár Máté, Ludwigh Ignác és Kuzma János városi tanácsosok, Ruzicska József erdőmester, valamint Mayer József, Moesz Vilmos, Seltzam Samuel, Groszmann Samuel, Perczel Mihály, és Hanák János városi képviselők azóta átköltöztek egy jobb életbe. A feltételek, melyek alatt az alreáliskola engedélyezettett röviden ezek; Kőrmöczbánya városa kötelezte magát iskolai épület adására és annak jó karban való tartására, bebutorozására fűtésére és világítására; kötelezte magát továbbá arra, hogy a tanítók díjazására évenként 1500 frtot, a tanszerek első beszerzésére 3000—4000 frtot azonnal és minden évben ez utóbbi czélra évenként legfeljebb 400 frtot ad; továbbá még arra, hogy az intézet számára egy szolgát tart, kiuek évenként 150 frt bért fizet és a kit lakással és fűtéssel lát el. Az intézet egyéb költségeit az állam viseli. A felvételi díjak egészen, a tandíjak felerészben illetik a várost. A tanári létszám 6 rendes tanárban állapittatott meg, kik közt betudatik az igazgató és katechéta is; fizetésök 600 pengő frtban lett megállapítva, 800 és 1000 pengő frtba való előléptetési joggal 10 illetőleg 20 szolgálati év után; az igazgató számára ezen fölül még 200 pengő forintnyi pótlék szabotott ki.

Bővebb ismertetés végett álljon itt a kőrmöczbányai alreáliskola 185⁶/₇-iki „Programmjaból“ vett következő tudósítás, melyben az első szerződés szövege is benfoglaltatik:

Als geschichtliche Dokumente, möge folgender am Rathhause vollzogener Akt, und ein Erlass der hohen k. k. Statthaltereii-Abtheilung an die Barser k. k. Comitats-Behörde ddto Pressburg am 24. Februar 1856 Z. 4895, hier im wörtlich getreuen Abdruck folgen:

Anno 1855 den 2. Juli ist auf dem Rathhause der k. fr. Hauptbergstadt Kremnitz unter Vorsitz des Hochwürdigsten Abten k. k. Schulrathes und Districtual-Schulen-Directors v. Kozacsek, im Beisein des H. Abten und Normal-Schulen-Directors Constantin Hartmann, so wie des Quardians des hiesigen Franciscaner Convents Cyrillus Wittendorfer, als gewesenen hiesigen Gymnasial-Directors, ferner des H. Bürgermeisters Andreas v. Havas, wie nicht minder Matheus Remenár, Ignatz Ludvigh, Johann Kuzma, Magistrats-Räthen; Georg Burghardt h. Notär, und der Gemeinderäthen Joseph Mayer, Jos. Ruzsicska, Michael Perczl, Johann Hanák, Samuel Seltzam, Samuel Groszmann und Wilhelm v. Moesz, eine Berathung abgehalten worden, wobei:

1. Der H. k. k. Schulrath und Districtual-Schulen-Director v. Kozasek den Verlauf der bisherigen Verhandlungen über den abermaligen Recurs dieser Stadt-Commune wegen Errichtung einer Real-Schule darstellend, theilt mit den hohen k. k. Statthalterei-Erlass ddto 21. Juni 1855 Nr. 13288/2238, folgenden Inhaltes: „Laut eines hohen Erlasses vom 14. d. M. Z. 4967, hat Seine Excellenz der H. Unterrichts-Minister mit Befriedigung die Opferwilligkeit ersehen, mit welcher sich der Magistrat und die Commune von Kremnitz zur Errichtung einer Real-Schule in letztgenannter Stadt mitzuwirken bereit erklärt haben.“

Nach erfolgter Verlesung dieses hohen Erlasses erörterte der obbelobte H. k. k. Schulrath den Zweck und die Erfordernisse der beabsichtigten dreiklassigen Real-Schule mit 6 Professoren, und forderte somit Behufs der Scinerseits je eher zu erstattenden gutachtlichen Äusserung diesen Magistrat und Gemeinderath auf — sich bei genauer Erwägung dieser so wichtigen Frage hierüber rechtsgenüßlich äussern zu wollen.

Worauf in Erwägung der Bedingungsweise in Aussicht gestellten Gewährung einer dreiklassigen Real-Schule allhier in Würdigung der angeführten Vortheile — sowie des tiefgefühlten Bedürfnisses der fraglichen Bildungsanstalt, — ohne welche nach bereits erfolgter Aufhebung des bestandenen Gymnasiums diese königliche freie, ob ihrer Treue und Opferwilligkeit auch mit dem Titel Haupt-Bergstadt beehrten Stadt Kremnitz in die Reihe eines bedeutungslosen Land-Fleckens herabsinken würde; — während eben Ursach der in weiter Umgebung bloß hier herrschenden deutschen Sprache das Heranströmen der Schuljugend, weil ein doppelter Zweck erreichbar, und somit das Emporblühen der beabsichtigten Lehranstalt mit Zuversicht gewärtigt werden kann; — erklärt der Magistrat und Gemeinderath dieser Stadt, dass nebst der vermög Widmungs-Urkunde ddto 13. Dec. 1854 Nr. 2111 bereits zugesagten jährlichen Dotation von 1500 fl so wie Herbeischaffung und Instandhaltung des Schulgebäudes sammt Beheizung und Beleuchtung desselben — diese Stadt-Commune nach der angedeuteten Art, auch noch zur Beischaffung der erforderlichen Lehrmittel im Gesammbetrage von 3—4000 fl. C. Mze dieser Real-Schule beizustellen sich anheischig mache.

Ferner diese Stadt-Commune auch erböthig sei zur Erhaltung der Lehrmitteln nach bereits erfolgter vollkommener Errichtung der Schule den höchstens auf 400 Gulden jährlich anlaufen mögenden Betrag in der Art zu leisten, dass zur Hintanhaltung einer etwaigen Willkühr in beizuschaffenden oder umzumodelnden und nur zweckdienlich zu gebrauchenden Lehrmitteln einer aus 3 Mitgliedern bestehenden Schul-Commission städtischerseits, der gleichfalls aus 3 Mitgliedern der Lehrkörper-Commission beigegeben werde, über deren Antrag und in wichtigeren Fällen gegen vorläufige Genehmigung der H. Unterrichts-Behörde, die Beistellung derselben jedoch nicht mit Überschreitung der besagten Summe erfolge.

Endlich ist diese Stadt auch erböthig, den Schuldiener nebst Quartier und Beheizung mit jährlichen 150 fl. jedoch unter Vorbehalt der Ernennung desselben gegen Antragstellung der obbesagten Schul-Commission zu dotiren.

Belangend die Ausmass der an dieser Unter-Real-Schule einzuführenden Aufnahm-Taxe und Schulgelder, sowie den Zeitpunkt der Einführung des letzteren, erachtet man, die Aufnahm-Taxe vor der Hand auf 2 fl. das Schulgeld aber in Rücksicht der neuen Anstalt, welche erst einen Zuspruch gewärtiget, und dass man die ärmeren jedoch fähigen Schüler

hievon nicht ausschliessen will, eine halbjährige Gebühr von 2 fl. zu beantragen, welch letztere jedoch erst nach Verlauf des ersten Schuljahres abzunehmen wäre.

Übrigens indem dieser Magistrat und Gemeinderath den tiefgefühlten innigsten Dank dieser Stadt-Commune ob der huldvoll enGewährung der Real-Schule allhier im Wege der vorwortlichen Vorstellung zu den Stufen des Allerhöchsten Thrones gelangen zu lassen ehrfurchtsvoll bittet — erlaubt sich derselbe noch den sehnlichsten Wunsch auszusprechen, womit wenn thunlich — schon mit Beginn des nächsten Schuljahres diese Unterrichts-Anstalt ins Leben treten könnte.

Dr. Joseph Kozacsek, Abt k. k. wirkl. Schulrath m. p., Constantin Hartmann, Abt Kremnitzer Stadtpfarrer m. p., Havas, Bürgermeister; Remenár, Ignatz Ludvig und Johann Kuzma, Magistrats-Räthe; Joseph Mayer, Jos. Ruzsicska, Wilhelm Moesz, Samuel Seltzam, Sam. Groszmann, I. Mich. Perczel und Johann Hanák m. p., Gemeinde-Räthe.

Erllass der hohen k. k. Statthalterei-Abtheilung an die Barser k. k. Comitats-Behörde.

Zahl 4895. Laut des h. Unt. Min. Erlasses vom 13. Feber l. J. Z. 1807, haben Se. k. k. ap. Majestät mit a. h. Entschliessung vom 4. Feber l. J. die Errichtung einer vollständigen Unterrealschule in Kremnitz in der Art allergnädigst zu bewilligen geruht, dass unter genauer Einhaltung der von der Commune Kremnitz zur Activirung und Erhaltung dieser Schule eingegangenen Verpflichtungen, und nach Abschlag der — von der genannten Commune übernommenen jährlichen Eintausendfünfhundert (1500) Gulden, und des — von dem ungarischen Studienfonde für das bestandene Gymnasium in Kremnitz jährlich geleisteten Betrages von Zweitausendsechs (2006) Gulden, der verbleibende Kostenbetrag für Lehrergehälte und Pensionen auf den Staatsschatz übernommen werden dürfe. — Zugleich haben Se. k. k. apost. Majestät das h. Ministerium huldreichst ermächtigt, dem Bürgermeister von Kremnitz Andreas v. Havas, dem dortigen Stadtpfarrer und Abten Constantin Hartmann, und den Vertretern der genannten Commune das a. h. Wohlgefallen über die an den Tag gelegten patriotischen Gesinnungen bekannt zu geben. — Indem man hinsichtlich des Stadtpfarrers das Geeignete im Wege des betreffenden Ordinariates veranlasst, wird die k. k. — beauftragt, diese a. h. Entschliessung dem obgenannten Bürgermeister, und den Vertretern der Commune Kremnitz zu eröffnen, und in Betreff der von der Gemeinde bezüglich der fraglichen Schule eingegangenen Verpflichtungen die Ausfertigung einer rechtsgiltigen Urkunde zu veranlassen, und dieselbe anher vorzulegen.

Laut der Communicate, welche in der Beilage zurückfolgen, verpflichtet sich die Commune Kremnitz:

1. Zur Beischaffung und Instandhaltung des Schulgebäudes.
2. Zur vollständigen Einrichtung, Beheizung und Beleuchtung der Lehrlocalitäten.
3. Zu einem jährlichen Beitrage von 1500 fl. für Besoldungen der Lehrer.
4. Zur ersten Anschaffung der erforderlichen Lehrmittel im Gesamtbetrage von 3000—4000 fl.

5. Zu einem jährl. Beitrage von höchstens 400 fl. zur Erhaltung und Vermehrung der Lehrmittel nach bereits erfolgter vollkommenen Einrichtung der Schulen.

6. Zur Beischaffung eines Schuldieners mit einem Bezuge von jährlich 150 fl. sammt Naturalquartier und Beheizung.

Es ist dafür zu sorgen, dass alle diese Verpflichtungen in der zu errichtenden Urkunde vollständig angeführt werden.

Was den von der Commune ausgesprochenen Wunsch betrifft, dass um bei der Wahl der jährlich anzuschaffenden Lehrmittel alle Willkür hintanzuhalten, eine Schul-Commission bestehend aus 3 städtischen und 3 Mitgliedern des Lehrkörpers bestellt werden, über deren Antrag und in wichtigeren Fällen gegen vorläufige Genehmigung der Unterrichtsbehörde, die Bestellung derselben, jedoch nicht mit Ueberschreitung der sub §. 5 genannten Summe erfolge, — so wird derselbe mit dem Beisatze genehmigt: dass sich der Director der Lehranstalt ein für allemal als Vorsitzendes-Mitglied dieser Commission zu befinden, und bei abweichenden Ansichten der Commissions-Glieder mit seinem Votum zu entscheiden habe.

Ebenso wird das beantragte Ausmass der Aufnahme-Taxe auf 2 fl. und das Schulgeld im Betrage von 2 fl. für den Semester bewilliget, und zugleich gestattet, dass das letztere erst nach Ablauf des 1-ten Jahres des Bestehens dieser Real-Schule eingeführt werde. Die Aufnahme-Taxe ist von jedem Schüler nur einmal, nämlich bei seinem Eintritte in die Lehranstalt zu bezahlen. — Was die Befreiung vom Schulgelde, und ihren Verlust betrifft, so sind bis auf weitere Verfügungen, die für Gymnasien erlassenen Vorschriften (R. G. Bl. vom 1852 pag. 49) einzuhalten. — Nach denen mit a. h. Entschliessung vom 2. März 1852 (R. G. Bl. vom 1851 pag. 231) sanctionirten Normen, hat die Stadt-Gemeinde Kremnitz die Aufnahme-Taxe, und das halbe Schulgeld zu beziehen, die 2-te Hälfte aber in den Staatsschatz zu fliessen. — Da bei diesen Bezügen die Commune zunächst theilhaftig ist, so sind die von dem Lehrkörper beantragten Befreiungen an die Commune zur Beifügung ihres Antrages zu leiten, und schliesslich anher zur definitiven Entscheidung vorzulegen.

Durch die Eingangs erwähnte a. h. Entschliessung ist der Stand der Lehrer an der Kremnitzer Unter-Real-Schule auf 6 ordentliche Lehrer, den Director und Katecheten eingegriffen, und bei sich ergebenden Bedürfnissen auf einen Hilfslehrer festgestellt. — Als Gehalt haben Se. k. k. apost. Majestät durch dieselbe a. h. Entschliessung für die ordentlichen Lehrer einen jährlichen Bezug von sechshundert (600) Gulden, und die Vorrückung in 800 und 1000 fl. nach je zehn und zwanzig in dieser Anstellung zurückgelegten Dienstjahren, dem Director ferner als Functions-Zulage den jährlichen Betrag von zweihundert Gulden, und dem etwaigen Hilfslehrer eine jährliche Renumeration von 100 Gulden allergnädigst bewilligt.

Schliesslich hat die k. k. — der Commune zu bedeuten, dass im kommenden Schuljahre der erste Jahrgang der selbstständigen Real-Schule eröffnet werden wird. Pressburg, am 24. Feber 1856, für den Herrn k. k. Vicepräsidenten der k. k. Hofrath Schlosser m. p., für die Richtigkeit der Abschrift Ar.-Maroth am 17. September 1856 der k. k. Comitats-Secretair Bellosics m. p.

Von der Barser k. k. Comitats-Behörde.

Nro 980. Wird dem Kremnitzer Stadtmagistrate in Erledigung des Berichtes vom 17. Juli v. J. Z. 1100 mit dem Auftrage zugestellt, dem gewesenen Herrn Bürgermeister das Allerhöchste Wohlgefallen aus dem Senate schriftlich auszudrücken und darnach zu trachten, dass die mit dem mitfolgenden k. k. Statthalterei-Erlasse geforderten Daten mit aller Beschleunigung angefertigt, rechtskräftig ausgestellt, und hieher in Vorlage gebracht werden.

Die Beilagen des Berichtes folgen zurück.

Ar.-Maroth, am 17. September 1856.

Mednyánszky m. p.

Az iskola tényleg megnyílt 1856 octóber 4-én Felséges Urunk és Királyunk nevenapján nagyszámu közönség jelenlétében. Az állam részéről a megnyitáshoz megjelent a már említett Dr. Kozácsek József iskolai tanácsos a város részéről az akkori ideiglenes polgármester Campione Sándor volt jelen, ki megható beszédben adta át az intézetet a már kinevezett tanítói testületnek és meleg szavakkal buzdította szorgalomra, tanítóik iránti engedelmességre a már beirt és megjelent első csemetéit az intézetnek. Az intézet első tanítói voltak: Petrovitz János egyúttal ideigl. igazgató, továbbá Richter István egyúttal kath. hittanár és Donhoffer Mihály rajztanár. Az evang. tanulókat hittanban Burray és Kossányi lelkészek oktatták. Az izr. tanulóknak nem volt hittanáruk, ők az év végén bizonyítványt hoztak egy szomszéd városbeli rabbtól. Csak 1867-ben alkalmaztatott Blitz Mór izr. hittanár, ki most is működik.

Intézeti épületül szolgált az úgynevezett „kis kapuhoz“ épített régi gymnasialis épület. Tanszerek beszerzését javasló vegyes bizottság is képeztetett, melybe a város részéről 3 tag (Remenár, Ploy és Aschner) az iskola részéről az igazgató és két tanító küldetett ki; elnöke ezen bizottságnak volt az intézeti igazgató, ki a szavazatok egyenlősége esetén döntött. Első évben csak egy, a másodikban kettő, a harmadikban három osztály volt.

Tantervül szolgált az „Organisations-Entwurf“-ban körülírt reáliskolai tanterv; melyben a mi viszo-

nyainkra nézve jellemző az, hogy a német mint oktatási nyelv mellett „als zweite lebende Landes-Sprache“-t a szláv, voltaképp cseh nyelvet tanították, mely minden tanulóra nézve kötelező volt. A magyar nyelvnek az első évben nyomát sem találjuk. Összesen 32 órát adtak hetenkint a szigorú szaktanítás rendszerének alkalmazása mellett, mely órákból a hittanra 2, a német nyelvre 5, a szláv nyelvre 2, a földrajz és történelemre 3, számtanra 4, mértan és mértani rajzra 10, természetrajzra 2, természettanra 2, szépírássra 2 óra esett. Szünet vasárnapon kívül úgy mint mai napig is szerda és szombat délutánjain tartatott. A beírt tanulók száma az első évben 44 volt, kik között 13 körmöczi a többi vidéki. Az első évi tanítás eredménye nem nevezhető kedvezőnek vagy tán csak túlszigorúan bíráltak a tanárok, mert a 44 tanuló közt csak 19 képesítettet a feljebb lépésre, 13 megbukott és 12 (!) kimaradt év közben.

A második évben a tan-ze-mélyzet két személy-lyel szaporítottatott Roboch Lorincz és Klement János által, első mértanra, a második számtan és természettanra alkalmaztatott. A tanulók száma már a második évben apadni kezdett, ugyanis csak 31 iratkozott be az elsőbe a múlt évi jól végzett 19 tanuló közül is csak 17 jött el folytatni tanulmányait a másodikban, úgy hogy a két osztályban csak 48 iratkozott be; tehát a két osztályban csak 4 tanulóval több, mint a múlt évi egy osztályban. A tanítási eredmény kedvezőbb az első évinél, vagy tán alább hagytak a tanárok kezdetleges szigorukkal; tény az, hogy a 48 közül átment 31, megbukott 11 és kilépett 6. A második osztály tanterve ez: hittan 2, német nyelv 5, szláv nyelv 2, földrajz és történelem 3, számtan 4, mértan 4, természetrajz az első félévben 2 óra, mely a második félévben a természettan 2 órájához csatoltatott, úgy hogy e tárgy az első félévben 2, a második félévben 4 órával tanított; szabadkézi rajz 6 és szépírás 2, az összes heti órák száma, úgy mint az első osztályban. Egy nevezetes mozzanatról már a második évben kell megemlé-

kezmem: Az 5 tagból álló tanári testületben ugyanis csak egy magyarországi születésű volt t. i. Richter István hittanár, a többi az osztrák-szláv tartományokból származtak ide; magyarul természetesen csak a nevezett hittanár tudott, kit különben az egész város, mint magyar érzelmű hazafit ismert; ezen Richter István már az 1857 november 21-én tartott tanári tanácskozási ülésein indítványozta, hogy a szláv nyelv ne legyen kötelező minden tanulóra nézve, indítványozta továbbá, hogy a magas kormány kéreessék meg, hogy a magyar nyelv tanítását legalább mint nem kötelező tárgyat megengedni kegyeskedjék. Az igazgató felterjesztésében e két rendbeli indítvánnyal szemben semleges állást foglalt el, amennyiben felterjesztésében csakis Richter indokait ismétli, különben pedig a helytartó-tanács pozsonyi osztályától, mint ez iskola ügyeiben intézkedő hatóságtól, egyszerűen utasításokat kér. S volt hatása Richter indítványának, mert a cs. kir. Ministerium, melyhez a helytartó-tanács pozsonyi osztályából az ügyet felvitte, 1858 május 1-én elrendelte, hogy 1858/9-ik tanévtől kezdve a szláv nyelv megszűnt kötelező lenni minden tanulóra nézve és csak a szláv anyanyelvű tanulók köteleztetnek annak tanulására. Megengedett e rendeletben az is, hogy a magyar anyanyelvű tanulók a magyar nyelv tanulására szoríttathassanak, a német ajkuaknak pedig szabadságukban állt a szláv vagy magyar nyelv tanulását választani.

A harmadik évben teljessé lett az önálló alreáliskola a harmadik osztály megnyitásával és a hatodik tanár Berger József vegytanár alkalmazása által. A harmadik osztály tanterve ez: hittan 2, német nyelv 3, magyar vagy szláv nyelv 2, földrajz és történelem 3, számtan 3, építészet és rajza 4, vegytan 6, szabadkézi rajz 6, szépirás 2. A magyar nyelvet Richter tanította kezdők és haladók két csoportjában. Mindjárt az első évben a tanulók fele abba hagyta a szláv nyelv tanulását és a magyarhoz fogott. Dicséretére válik Kőrmöczbánya városa polgárainak, hogy fiait kivé-

tel nélkül a magyar osztályba iratta be. Ez iskolai évben a tanulók száma mind a három osztályban 51 volt, kik közül 40 jó sikerrel végezte el az osztályt; 5 megbukott, 6 kilépett. Az eredmény kedvezőnek mondható. E tanév tavaszán Petrovitz ideigl. igazgató betegsége miatt hosszabb szabadságra ment, és nem is tért többé vissza; rongált egészsége miatt állomása alól felmentetett. Az igazgatóságot Berger, az új vegytanár, ki főreáliskolai képesítéssel bírt, vette át.

A negyedik évben csak annyiban történt változás, hogy Petrovitz helye mint tanár Nieper Keresztély brünni gymn. hely. tanár által töltetett be. A tanulók száma 60 volt. A négy első év képezik intézetünk történetének első szakaszát, melyben tisztán német-szláv jelleget hordozott magán a pozsonyi cs. k. helytartósági osztálynak volt alárendelve, tanítói a hittanítón kívül — kinek természetszerűen megyebeli papnak kellett lenni — mind idegenek, többnyire csehek voltak; az 50-es évek rendszerének hibái: a bizalmatlanság, titkos jelentések stb. jelenségei e kis hivatal-testületben is mutatkoztak.

Az ötödik és hatodik évben (1860/1 és 1861/2) nem jelent meg iskolai értesítő — legalább nem találtam sehol az irattárban. A milyen csöndes volt — külsőleg — a negyedik iskolai év, oly mozgalmasak voltak a reá következők. Az octoberi diploma hazánkra bekövetkező jobb napok első derengéseként mindenüvé elküldé reményt gerjesztő sugarait, iskolánkra nézve is gyökeres változások előjeleül mutatkozott. És „Ifj. Majláth György“ Tárnok 1860 nov. 24-én 35.409. sz. a. kelt magyar nyelven kiadott rendelete, melyszerint: A magyar királyi udvari kanczellár, Báró Vay Miklós úr Ó Excellentiája, Bécsben 1860. Mindszent-hava 22-én kelt kegyes leiratában hivatkozva Ő cs. kir. apostoli Felsége az idézett napon kelt, és már országszerite közzétett legfelsőbb elhatározásaira, miszerint a magyar nyelv Magyarország minden közigazgatási és törvénykezési hatóságainál, mint ügykezelési nyelv, mind belső szolgálatban, mind a kölcsönös érintkezésben ismét

visszaállíttatván, egyszersmind a nyilvános iskolák tannyelvére nézve az illető községek és vidékek kívánalmaikhoz képest teendő intézkedések megparancsoltatnak...!! „Ifj. Majláth György“ ezen rendelete villámként csaphatott le a cseh-német tanítótestületek közé. Ifja, vénéje, apraja, nagyja sietett magyarul tanulni. A körmöczi reáliskola ideigl. igazgatója: Berger dicséretes szorgalmat fejtett ki a magyar nyelv tanulásában és annyira vitte, hogy nem csak türethően foglalkozott, de maga taníthatta már az első osztálynak a magyart; mindazonáltal többi társaival nagyon természetesen mindenfelé folyamodott, hogy Magyarországból kiszabaduljon. A cseh születésű Roboch Lőrincz — a mértan tanára — lett az új kor első áldozata; azon oknál fogva, mivel főreáliskolákra vizsgát nem tett (pedig csak alreáliskolánál volt alkalmazva) egyszerűen elmozdították és helyébe a bekövetkező új viszonyok első embereként Kuppiss Leo mérnököt nevezték ki tanárrá 1860 november 30-án. A még most is nyugdíját élvező kartársunk tehát intézetünk magyarosodásának első előhírnöke volt. A reáliskolai igazgatóság a város hatóságához fordult azon kérelemmel: jelentse ki véleményét aziránt, valjon kívánatosnak tartja-e a tanintézetben a magyar nyelvet, mint oktatási nyelvet alkalmazni: ebbeli iratában azonban saját véleményeként „lehetetlenségnek“ mondja Körmöczbányán magyar tannyelvű iskolának létezését(!). Nem is tették meg a magyar nyelvet tannyelvnek, de igenis kötelezővé tették minden tanulóra nézve; a túlságos nagy óraszámmal ellátott német nyelvből elvettek órákat és a magyar nyelvre fordították; a szláv nyelv pedig egyszerre letűnt a láthatárról; a tanulók közül 1860/1-ben már senki sem tanulta azt. Ez év mozgalmasságát fokozta az is, hogy a városi képviselő testület az alreáliskola helyett egy algymnasiumot óhajtott s ezért folyamodott is. De a magos kormány, tekintve, hogy a közvetlen környéken Selmeczen (kettő), Besztercebányán (kettő), Privigyén már amugyis gymnasiumok vannak,

a városi közönség ebbeli kérelmét nem teljesíthette. 1860 augusztusban a tanintézet egyik tanítója, Klement meghalt; ennek helyét májusig az intézet három tanára helyettesítette. 1861. Május 1-én pedig ideigl. helyettesként belépett Muzsik János kath. káplán. Még 1860 nov. 23-án lépett be Kitzinger Ignác elemi tanodai igazgató, mint a szépírás melléktanítója. A beírt tanulók száma ez évben 67 volt. A tanterv a fent említett nyelvi változásokon kívül megmaradt. Az 1861/2-ik tanév ismét változásokat hozott a tanári testületben. Kuppis Leo helyettes tanár ugyanis rövid egy évi működés után a kassai főreáltanodához a matematika rendes tanárává neveztetett ki, de egyúttal megválasztatott a bajai főgymnasiumhoz is a matematika és physika rendes tanárává; ő az első állomást elfogadván Kassára ment; helyébe pedig 1862 január 20-án Martin Lajos Buda főváros első mérnöke és a magyar tudományos akadémia tagja (jelenleg a kolozsvári egyetem jeles tanára) lett kinevezve a mértan rendes tanárává; vele a tanintézet egy új magyar elemet nyert.

1862. „Szent Iván hava“ 11-én kelt csász. és apost. királyi Felségének legfelsőbb elhatározásával a „Ratio Educationis“-ben alapuló tanulmányi főigazgatókat m. p. a budapesti kerületbe Festl Károlyt, a pozsonyiba Barton Józsefet, a kassaiba Marovits Mártont, a nagyváradiiba Kümmer Jánost, a győribe pedig Kádas Rudolfot — kegyeskedett kinevezni. Tanintézetünk ez időtől fogva Nagyságos Barton József királyi tanácsos és pozsonyi tankerületi főigazgató úr felügyelése alá került. Ez épen 1861/2 végére esett, A tanulók száma ez évben 67 volt.

Tanintézetünk hetedik iskolai éve (1862/3) anynyiban nevezetes, hogy Berger József, ki 1862 october hóban rendes igazgató lett, már 1863 márcziusban helyeztetett át Steyer városban levő cs. k. alreáliskolához igazgatónak. Az intézetünkön megfordult idegen ajkuak közt kétségen kívül Berger volt a legképzettebb és legrokonszenvesebb alak és ha e sorok eljut-

nának hozzá, tekintse azokat üdvözlletnek azon tanintézet részéről, mely neki közel hat évi sikerdús működése által sokat köszön. Helyébe ideigl. igazgató lett; Richter István hittanár; a vegytan tanításával pedig megbízott kisegítő póttanárként: Hauptmann Nándor pénzverdei segédtiszt. E tanév elején Muzsik áthelyeztetvén Besztercebányára káplánynak, szükségből Pírhoda Antal elemi iskolai tanító alkalmaztatott, de ez nem tudván magyarul, helyébe 1863 junius 1-én Jankovszky Demeter lépett. Ezen tanévben a tanterv nem változott meg, de a földrajz tanításánál megkísérlették a magyar nyelvet, mint tannyelvet alkalmazni. A tanulók összes száma 64 volt.

A nyolczadik iskolai évtől egész bezárólag a tizenharmadikig az iskolában követett rendszeren semmi említésre méltó változás nem történt, ha csak nem érdemel megjegyzést, hogy ez években kezdték el tanítani Magyarország rövid történetét. E hat évben a tanoda története csak a tömeges személy változtatásokkal foglalkozik, melyek előidéztettek egy részt az által, hogy az egész országban lassan-lassan kiszorultak az idegen elemek és pótolattak belföldi erők által, másrészt azért, hogy a mi tanodánk azon időben nagyon kisszerű intézet volt és azért sokan a tanárok közül jobb állomás elnyerése után törekedtek; azután a halál is elragadott három egyént a tanárok köréből. A nyolczadik tanév kezdetén mint rendes vegytanár belépett Salamin Kelemen, és minthogy Nieper Keresztély is számos, de számos pályázati folyamódványa után végre az akkor ujonnan szervezett rakováczi főreáliskolánál nyert alkalmazást, a vegytant ideiglenesen helyettesítő Hauptmann ez évre is megtartatott; de más tárgyak tanítása mellett, mert a vegytant az arra kinevezett rendes tanár: Salamin vette át. 1864 február végével Martin Lajos is elhagyta tanintézetünket és Pozsonyba ment az ottani főreáliskolába a matematika rendes tanárának. Helyébe jött Ammer János pozsonyi reáliskolai assistens, de ez épen csak az év végeig maradván összesen 5 hóna-

pot töltött a tanintézetben; a magyar-óvári gazdasági akadémián titkár lett. Ennek helyébe jött 1864 október 19-én Schröder Károly építész-mérnök — e sorok írója — szintén helyettesi minőségben. Néhány nappal előbb mint Schröder érkezett ide Brezanóczy Béla, selmeczi gymnasiumi helyettes tanár, ki a most már fölöslegessé vált Hauptmann-t váltotta fel; Brezanóczy volt az első, ki egyenesen a magyar nyelvi tanszékre neveztetett ki. Az így egybeállított testület: (Richter, Donhoffer, Salamin, Jankovszky, Brezanóczy, Schröder) — két teljes éven át 1864/65 és 1865/66 változatlanul együtt működött. E két évre édesen emlékszem vissza. A nagyobbára egészen fiatal tanárokat barátság fűzte össze. Perpatvar nem volt köztük; de igen is számos egyszerű bár, de annál kedélyesebb, mulatságosabb összejövetel. De már az 1866-ik év nagy változásokat hozott. Az osztrák-porosz háború, a poroszok ijesztő közelsége a tanuló ifjúság idő előtti szétriasztását okozta. Egy főigazgatósági rendelet folytán még júniusban hamarosan összeültünk, megcsináltuk a classificatiót minden hosszú vizsgáltatás nélkül csak az eddig nyert feleletek alapján és küldtük hamar haza az ifjakat szüleik biztosabb karjaiba! A háborút nyomban követte a cholera és elragadta igazgatónkat: Richter Istvánt 1866 october 7-én és Donhoffer Mihály collegánkat 1866 szeptember 28-án. E sorok írója Richter igazgatóval a stubnyai fürdőbe menekült a járvány elől, mely az utóbbira nézve oly végzetessé vált, hogy Stubnyán esett annak áldozatául. Salamin, ki ugyanez időben megnősült, szintén elmenekült Kőrmöczről, őt is utólérte Budapesten a baj: de szerencsésen kigyógyult belőle. E veszedelmes járvány, mely ez alkalommal Kőrmöczbányán nagy pusztításokat vitt véghez, okozta azt is, hogy az 1866/7-iki tanév csak november hóban vette kezdetét. Donhoffer tanszéke: a szabadkézi rajz és építészettan összeköttetvén az igazgatói állomással pályázat alá bocsátatott, minek folytán Löschinger Hugó selmeczi gymnasiumi helyettes tanár, ki főreáliskolai tanképesítéssel birt, lett kine-

vezve; elején helyettes, de rövid idő múlva rendes tanárrá és ideigl. igazgatóvá. Richter István hittanári állomásának betöltése iránt pedig megtétettek a besztercze egyházmegyei püspöknél a szükséges lépések, mely eljárásnak azon eredménye volt, hogy rendes hittanárul Stubna Ferencz sz. kereszti káplány néveztetett ki. Mind ezen dolgok körüli hivatalos teendőket e sorok írója végezte, ki Löschinger megérkezéseig (novemberig) az igazgatói teendők vezetésével volt megbizva. A halál azonban nem elégedett meg a tanév elején elrabolt két kartársunkkal, hanem ismét körünkbe lépett, magának új áldozatot kiszemelendő. 1867-ik évi május 27-én halt meg 28 éves korában Löschinger Hugó, kinek tanári állomását Miskovszky Viktor bártfai városi rajztanár nyerte el november hóban; az igazgatói hivatal pedig az időközben (ápril 9-én) rendes tanárrá lett és főreáliskolai tanári képesítéssel bíró Schröder Károlyra ruháztatott még május végével. Az 1867/8-iki tanév kezdetén Brezanóczy Béla helyettes tanár a beszterczebányai kir. tanítóképezdéhez ment mint rendes képezdei tanár; ennek állomását rendes betöltésig Szofa Szaniszló, Szent-Ferencz-rendi áldozár látta el; de már e tanév ápril havában nyerte el pályázat útján Brezel-mayer József végzett joghallgató a Brezanóczy által ellátott magyar nyelvi tanszéket helyettes tanári minőségben. Ez év végén rendeltetett el, a tanári testület kezdeményezése folytán az, hogy három tantárgy: magyar nyelv, földrajz és történelem magyar nyelven taníttassék.

Az 1868/9-ik iskolai év ismét nagy változásokat hozott; ugyanis már 1868 october közepén neveztettek ki Schröder a budai, ugyan-e hó végén Miskovszky a kassai főreáliskolákhoz rendes tanárokká. Az igazgatói teendőkkel megbízott Salamin; a tanórák ellátására sürgősen kiküldetett Dohnányi Frigyes tanárjelölt, ki a matematikából és physicából főgymnasiumokra képesítve és a rajzban is jártas volt; de ez utóbbi csak 3 hónapig működött az intézetnél, ő is át lett helyezve m. p. a beszterczebányai főgymnasiumhoz.

A tanórák e rövid félévben már három féleképen voltak felosztva a tanárok között; a főigazgató attól tartván, hogy a sok változás kárára lehet a tanintézetre, rövid uton kirendelte Fleischberger Vilmos pozsonyvárosi mérnöksegédet és Szofa Szaniszló a már ezelőtt is alkalmazva volt Sz. Ferencz-rendi áldozárt helyettesekül. Az így kiegészített testület a tanév végeig együtt maradt.

A még 1867 tavaszán kinevezett magyar Ministerium serényen hozzá látott az ország tanügyi viszonyainak rendezéséhez. Az országgyűlés népnevelési czélokra egy milliót bocsátott a Minister rendelkezésére; meg lett alkotva az új népnevelési törvény, a műegyetemen számos új tanszék lett életbeléptetve és a szakrendszer behozatala által az eddig csak magasabb ipariskola jellegével birt intézet egyetemi rangra emelve; az egyetem maga szintén nagyobb fejlődésnek nézett eléje; hisz az egyetemre vonatkozólag mondá a költő lelkű közoktatási Minister a nála tisztelgő egyetemi tanári testületnek: Valamint a nap felkeltekor legelőbb a hegyek csúcsait világítja meg, úgy az ország visszanyert önrendelkezési jogában gyökerező magyar közoktatási Ministerium is a tanintézetek legfelsőbbjét: az egyetemet részesítendi legelső gondozásaiban. Ugy is lett! De a középiskolák emelését is buzgóan karolta fel Ministerünk: Az egyetemen leendő középiskolai tanárok számára számos és igen tekintélyes ösztöndíjakat (300 frtosokat) alapított azért, hogy a középiskolai tanárságra mennél több egyént édesgessen; a középiskolai tanárok fizetését közel megkétszerezte. Külföldre tömérdek embert küldött, hogy hazánk közoktatásának hasznára fordítsák a külföldön tanultakat. Szóval dicső kor marad az a tanügy történetében, mikor Br. Eötvös József volt Magyarország közoktatási Ministere! Még 1869 ápril 4-én adta ki a „gymnasiumi rendtartást“, melynek foganatosítása által a középiskolai kormányzatban a rég nélkülözött rendszeresség és egyöntetűség lett megállapítva. Br. Eötvös József meleg barátja volt a reáliskolának is. Mert ő

ugy fogta fel azok lényegét és rendeltetését, a mint kell, oly iskolának tekintette, melynek kettős célja van: egyrészt az, hogy a felsőbb polgári osztálynak szolgáljon iskolául és másrészt, hogy a magasabb technikai tanulmányokra előkészítsen. *) Ki is adott 1869 július 31-én 13085. sz. a. egy javaslatot, melylyel e kettős cél elérésére meg lett volna kísérlendő. E terv szerint a reáliskolának 7 osztálya lett volna; melyek közül az alsó négy egy magában egészet képezett volna; a három felső osztályba az Eötvös által életbehívott 4 osztályu „reálgymnasiumból” is lehetett volna jutni. De ez csak javaslat maradt. Eötvös, közdiszkusszió alá bocsátá ebbeli tervét, ugyszintén a reálgymnasiumok és felső gymnasiumokra alkalmazni szándékoltt bifurcationális rendszerét, mind ezek az akkor gombaként felburjánzó, tudákos szónok és hirlapíró által alaposabb megfontolás nélkül kedvezőtlenül íteltettek meg. Innét jött, hogy a reáliskola tanterve Eötvös alatt lényegben megtartotta Thuntól nyert alakját és 6 osztályát. Eötvös sok új főreáliskolát hívott életbe: Szegeden, Temesvároton, Pécsen, N.-Váradon, Győrön, Lőcsén, N.-Kállón stb. és Kőrmöczbányán is. Kőrmöczbánya városának közönsége ugyanis 1869-ik évi szeptember hó 21-én kelt folyamodásával egy állami főreáltanoda felállításáért esedezik s egyuttal azt is kéri, hogy már az 1869/70-ik tanévben a IV-ik reálosztály megnyittassék. Erre a közoktatási Ministerium már szeptember 28-án 17769. sz. a. kelt intézvényével kijelentette, hogy a IV-ik reálosztálynak azonnal való megnyitását illetőleg, elvileg észrevétel fen nem forog. A főreáliskolára vonatkozó kérelem tehát még függőben tartatott, de a 4-ik osztály megnyitása engedélyeztetett azzal, hogy a fent említett 7 osztályra szóló tervezet 4 alsó osztályra vonatkozó tanrendje vétessék alapul; mi az átmeneti intézkedések tekintetbe vétele mellett, megis történt. A város a 4-ik osztályt ellátó tanároknak egy rendes tanári fizetést 630 frtot biztosított és így volt a kör-

*) A reáliskola ellenfelei éppen e kettős célú tartották az iskolák főhibájának.

mőczi reáliskolának 1869/70-ben négy osztálya. Ez évben személy változás is fordult elő, mert Szofa Sz. Ferencz-rendi áldozár világi pappá levén Besztercebányára küldetett káplánynak, helyébe 1869 october hóban Pszotk a Ferencz besztercebányai gymnasiumi próba-éves tanár jött. Fleischberger Vilmos pedig még az utolsó két hónapban mondott le állomásáról. Ez évben a beírt tanulók száma 78 volt; kik közül csak 5 esett a 4-ik osztályra; e csekély látogatottság abban találja magyarázatát, hogy a 4-ik osztályt csak october hó végével lehetett megnyitni. Ez évvel fejeződött be tanintézetünk fejlődésének második korszaka, melyet átmeneti küzdelmek, sokszoros változások a tanító- és vezető személyzetben és a lassan haladó magyarosodás jellemzik.

A főreáliskola.

1870/1-ben nyílt meg Kőrmőcbányán a főreáliskola. Még 1870. május 2-án fogadta el a város közgyűlése a főreáliskola alapítására vonatkozó szerződést, melyhez a nagymélt. Ministerium nevében b. Eötvös József is július hó 2-án aláírásával hozzájárult. E szerződés, mely a főreáliskola első évi értesítőjében egész terjedelmében van közölve, főbb pontjai ezek: a város kötelezi magát egy a nmlgu Ministerium által jóváhagyandó terv szerint új épületet felállítani, azt jó karban fentartani, fűteni, világítani és tisztán tartani; a tanszerek beszerzésére évenként 400 frttal járulni és az eddigi alreáliskola összes felszerelését a főreáliskolának átengedni. Az intézet minden egyéb költségeit a magyar királyi állam viseli.

S z e r z ő d é s.

Mely a kőrmőcbányai kir. önálló alreáltanodának főreáltanodává való kiegészítése iránt egyrészt a magyar királyi vallás és közoktatási miniszterium, másrészt pedig Kőrmőcz szab. kir. főbányaváros közönsége részéről a következő feltételek alatt kötött meg:

1-ször. Kőrmöczbánya város közönsége kötelezi magát a kebelében életbeléptetendő főreáltanoda és a mellett felállítandó szakiskola számára a közoktatásügyi miniszterium által jóváhagyandó terv szerint, a törvényes tanügyi szervezetnek megfelelő alkalmas épületet felállítani, ezt saját költségén jó karban fenntartani, butorokkal ellátni, tisztán tartani, annak világítását és fűtését saját fájával, saját szolgája által eszközteni; a téli és nyári testgyakordát felállítani, felszerelni és jó karban tartani.

Ezen épület telkével együtt a főreáltanodáé — alapítványkép marad — és annak nevére telekkönyvileg a város költségén — azon záradékkal bejegyeztetni fog, hogy ha bármikor a város törvényes képviselőjének beleegyezése nélkül ezen épület fenntebbi rendeltetése céljától elvonatnék — az a város tulajdonába és szabad rendelkezése alá visszaessék.

2-szor. A város a jelenlegi alreáltanodánál meglevő összes tanszereket — fentebb érintett főreáltanodának használatkép átengedi s a tanszerek beszerzésére eddig évenként fizetett 400 frtot (azaz négyszáz forintot) jövőre is minden fennakadás nélkül előre félévi részletekben megadja azon világos kikötéssel, miszerint az összes — ezennel a főreáltanodának általengedett tanszerek és butorok, úgy, nemkülönben az ezentul a város által évenként fizetendő 400 frt segélypénzen szerzendő tanszerek, butorzat (ideértve a testgyakordai felszerelést is) leltárilag felvételvén, ezen szerződés első pontjának zárpontjában érintett esetben — hasonlóképen a város kizárólagos és teljes tulajdona és birtokába visszaháromoljanak.

3-szor. A felvételi és minden egyéb tanpénz egészben a magyar királyi államkincstárt illeti.

4-szer. A tanoda helyiségeinek fűtésére szükségelt tüzi fának mennyisége a tanoda helyiségeihez képest fog meghatároztatni évenként; és a város által természetben a fuvarral együtt kiszolgáltatni.

5-ször. Minthogy a főreáltanoda mielőbbi életbeléptetése — a városi közönség és a vidék érdekében

fekszik — kötelezi magát a város, hogy az első pontban körülírt épületet az ott felemlített módozatok mellett — a helyi körülmények által engedte minél rövidebb idő alatt felépítteti. Minthogy pedig a tanoda fokozatonként már a legközelebbi 187°/₁ tanévtől kezdve, fog életbeléptettetni, kötelezi magát Kőrmöczbánya város közönsége, hogy addig is, míg az állandó épület felállíttatik, a tanoda számára szükségelt helyiségekről s ezek ideiglenes felszeléséről gondoskodni s ezek költségét is sajátjából fedezni fogja.

6-szor. A város ezen hozzájárulása mellett a magyar királyi állam és főreáltanoda s ehhez kapcsolandó szakiskola felállítási, illetőleg átalakítási és fenntartási mindennemű egyéb költségeit, a magyar királyi állam viseli, s ezen magyar királyi államtanodákat, önállóság szervezi és berendezi.

7-szer. Az igazgatót és a tanárokat a magyar királyi miniszterium nevezi ki.

8-szor. A főreáltanoda az 187°/₁ tanév kezdetén fog életbeléptetni úgy, hogy ezen tanévben az 5-ik osztály nyitvatván meg, minden következő évben egy főreáltanodai osztály fokozatonként léptettetik életbe, míg ilykép a főreáltanoda teljesen ki nem egészítettetik.

9-szer. Minthogy pedig a közoktatásügyi miniszterium ez évi költségvetésében a kérdésben forgó főreáltanoda számára mi sincs felvéve s ennél fogva az 187°/₁ tanévben életbeléptetendő 5-ik osztály számára az 1870. évre eső költség fedezve nincs — kötelezi magát Kőrmöcz város közönsége, hogy ezen költségből, az 1870. október 1-től u. a. évi december 31-i időszakra bezárólag eső részletet sajátjából fedezendi.

10-szer. Ezen szerződés mindaddig érvényben áll, míg a két szerződő fél közmegegyezése által meg nem szüntettetik.

11-szer. Jelen szerződésből támadható minden néven nevezendő perek tekintetében Kőrmöcz város közönsége magát a közalapítványi királyi ügyigazgatóság által tetszés szerint választandó bármely bíróságnak aláveti; egyuttal e szerződésből származó minden perekre

nézve, nem tekintve a követelés mennyiségét — az 1868. 54. t.-cz. 114. és következő szakaszaiban szabályzott, vagy e helyett netán a törvényhozás által ezután meghatározandó más ily rövid utu eljárásba beleegyeznek; ha pedig Kőrmöczbánya város közönsége, az államkincstár ellen bármi czímen pert indítana, keresetét csak az általános birói illetékességi törvényszakaszok megtartásával és csak azon bíróságok előtt nyújthatja be — hol — vagy a közalapítványi királyi ügyigazgatóság vagy pedig azon közalapítványi rendes ügyész hivataloskodik, kinek kerületében Kőrmöcz városa fekszik.

Ezen ekkép létrejött s három egyenlő példányban kiállított szerződés egyrészről a magyar királyi közoktatási ügyér, másrészről Kőrmöcz városa részéről — aláíratott és a város pecsétjével elláttatott.

Kelt Kőrmöczön, 1870. évi május hó 2-án tartott rendes közgyűlésből.

(L. S.)

Ludvigh Ignác s. k.
helyettes polgármester.

Chabada József s. k.
főjegyző.

12137. szám.

Jelen szerződést a törvényhozás helybenhagyásának főtartásával jóváhagyom s megerősitem.

Budán, 1870. július hó 2-án.

B. Eötvös József s. k.

(L. S.)

A másolat hitelél.

Kőrmöczön, 1870. évi november hó 14-én.

Ifj. Schindler József
tiszt. aljegyző.

E szerződés megkötése után Ő Felsége 1870 október 3-án kelt legfelsőbb elhatározásával az intézet rendes igazgatójává: Schröder Károly budai főreáliskolai tanárt kegyeskedett kinevezni. Egyuttal elrendeltetett, hogy az intézet igazgatója, úgy mint a többi állami főreáliskolák igazgatói a magas Ministeriummal közvetlenül levelezzen, a pozsonyi tanterület főigazgatójának csakis a tanoda inspiciálása tartatván fen. Nemkülönben kinevezte még a nmlgu Ministerium Hell Sándort és Csernik Jánost új tanárokká.

E tanintézetben, mint fentebb említve volt, a 4-ik osztályban az új 7 osztályu terv alkalmaztatott; mint-hogy azonban e terv az országban sehol sem vétetett gyakorlati alkalmazásba, a leendő 7 osztályu főreáliskola Körmöcbányán az ország egyéb csak 6 osztályu tanodáival szemben hátrányban lett volna; ezért az új igazgató a város hozzájárulása mellett engedélyt kért a nmlgu Ministeriumtól, hogy a 4 alsó osztály vonassék össze megint 3 osztályra és lépjen életbe ez évben az első félreáltanodai osztály 4-ik osztály czimén. Ez meg lett engedve; az országosan alkalmazásban levő 6 osztály tanterv itt is alkalmaztatott és így belezök-kent a tanítás menete a rendes kerékvágásba. A tan-nyelv a két alsó osztályban vegyes; német magyar tót. A felső osztályokban pedig magyar, még segítve a német és tót által. E tanévben már 115 volt a tanulók száma, kik között 80-an jó sikerrel végezték. A tan-személyzetben azon változás történt, hogy Csernik János helyébe Réthy Mór műegyetemi tanársegéd nevez-tetett ki rendes tanárrá. Még az alreáliskolánál alkal-mazásban volt Janetsek Ferencz helyébe, ki bete-geskedése miatt visszalépett, az ének- és zenetanítással megbízott: Bella János városi karmester. Brezel-mayer magyar nyelv tanár pedig márczius hóban ügy-védnek telepedvén le, elhagyta intézetünket. Így történt, hogy 1871/2-ben megnyilván az 5-ik osztály, két új és egy a magyar nyelvi tanszékre alkalmazandó tanárra volt szükség. Ki is lett nevezve Grimm Rudolf festő

és a kecskeméti gymnasium rajztanára a szabadkézi rajzra, Valkovszky Miklós munkácsi gymnasiumi tanár földrajz-történelme és Wibirál Gyula tanárjelölt a magyar nyelvre. Az első kettő rendes, utóbbi helyettesi minőségben. Az így kiegészített testület zavartalanul tanított a tanév végéig. E tanév 1871 szeptember hónapban volt itt Skálniczky Antal budapesti műépítész, kit a város az új épület tervének elkészítésével megbízott; el is készült a tervekkel, de nagyon díszes homlokzatot és igen költséges belső berendezést tervezett. Ez évben kezdődtek meg a tápintézetre való gyűjtések és a felnőttek oktatása is. Az 1872/3-ik tanévvel a főreáliskola teljes hatosztályúvá lett. Az új osztály életbeléptetése új tanerőket igényelvén a nmlgu Ministerium Dr. Brozik Károlyt rendes tanárrá, Karay Lászlót ellenben helyettes tanárrá nevezte ki. Mivel pedig Réthy Mór mennyiségtani tanár tanulmányainak kibővítésére a magas Ministerium által külföldre küldetett, helyébe helyettes tanárrá Lapsánszky János neveztetett ki. Az egész éven át sem a tanári karban, sem a tantárgyak felosztásában, sem az órarendben változás nem történt. Ez évben már 269 tanuló volt, tehát 2 év óta a létszám majdnem 200-al szaporodott. Oly szám, mely Körmöczbányán eddig hallatlan volt. Ez évben alakult meg Wibirál Gyula kezdeményezése és vezetése mellett a tanuló ifjuság kebelében az önképző kör, melyet a haza érdemdus tudósa iránti tisztelet- és kegyeletből „Toldy kör“-nek neveztek el. Az első alakulási gyűlés 1872. deczember 1-én volt. Az új tanépületet még 1872. őszén kezdték meg az alapok lerakásával; e tanév befejezéséig már az első emelet falait építették és a tél beálltaig fedél alá is hozták. Az építéshez Skálniczkynek az intézet igazgatója és a városi mérnök Gerstner József ur által módosított és egyszerűsített terve használtatott; az építkezésre egy városi építő bizottság ügyelt fel, melynek elnöke tek. Pehátsek Alajos bányaigazgató ur, tagjai: ngos Campione Sándor polgármester, Ruzsitska József erdőmester, Plank Ká-

rolly pénzverdei pénztárnok és városi képviselő, Salamin Kelemen tanár és Gerstner József városi mérnök urak voltak; jegyzője e bizottságnak az intézet igazgatója volt. A vállalkozót Vogl Károlynak hívták.

Az 1873/74-ki tanév a tanári testületben nagyobb-mérvű változásokat hozott; Dr. Brózik Károly rendes tanár a budai, Grimm Rezső rendes tanár a pécsi és Valkovszky Miklós rendes tanár a nagyváradi állami főreáltanodákhoz helyeztettek át saját kérelmükre. Az így üresedésbe jött tanszékek idejekorán betöltetvén, tanintézetünk a következő új tanerőket nyerte. Dr. Brózik helyébe: Kelemen Vincze vall. és közoktatási ministeri számvevősegi tiszt és vizsgált tanárjelölt; Grimm helyébe: Angyal Béla kecskeméti állami alreáltanodai rendes tanár; Valkovszky helyébe pedig Csáka Károly nagyszombati érseki főgymnásiumi rendes tanár és esztergommegyei áldozár neveztettek ki. Hlatky József végzett bölcsész ez iskolai évben kezdte meg működését mind próbaéves tanár. 1874. május vége felé meghalt Stubna Ferencz róm. kath. hittanár Gleichenbergben tüdőtorvadásban; állomása ez évben nem töltetett be; hittani óráit Csáka Károly tanár helyettesítette. A kath. hittanári állomás Stubna halála után megszűnt rendes tanszék lenni. Közadókból tartatván fen az intézet, nem viselhet felekezeti jelleget s ezért az állam mint olyan egyes felekezet számára hittanárt nem tarthat. A jövőre nézve a kath. hittanítás a kath. plébános tisztévé tétetett, kinek kezéhez a nmlgu Ministerium a kath. vallás alapból évi 400 frtot utalványozott. A helybeli kath. apát-plébános ngos Belházy Imre ur önmaga nem tartja a hittani oktatást, hanem eddig még mindig egyik káplánját bizta meg azzal. Így jutottak hozzánk 1874/5-ben dr. Gonda György és 1875/6-tól kezdve Hajla Mátyás kath. hittanár urak. Az 1873/4-iki tanévben veti maga elé árnyékát a nyolcz osztályra szóló új tanterv. Az első osztály már az új terv szellemében vezetett, sőt még a franczia nyelv is felvétetett ez osztály tárgyai közé. A harmadikban

építészetten helyett: mértani rajz, váltó- és vámisme helyett: alkalmazott számtan, a hatodikban géptan helyett: árny- és távlattan rendeltetett el. Az új tanterv előkészítésére vonatkozó rendelet kelt 1873. július hó 9-én 18325. sz. a. Ez iskolai évben történt a tanári fizetések felemelése is; m. p. 1873. május 6-án 11991. sz. alatti rendelettel, mely szerint az állami reáltanodák igazgatóinak 1500 frt fizetés és 300 frt lakpénz, tanárainak 1200 frt fizetés és 200 frt szálláspénz lett 1873. január 1-től kezdve kiutalványozva; s ezenfelül még a 100 frt ötöd éves pótlékok is teljes épségükben meghagyattak. Ily változatos és eseménydús iskolai év után következett még egy iskolánkra nézve nevezetes év, 1874/5. évben ugyanis elfoglaltuk az új tanépületet, melynek leírását a következőkben adjuk:

A mint az idecsatolt tervrajzokból látható, tanépületünk hosszukás négyszöget alkot, melynek hossziránya, délről északnak terjed: a tantermek ablakai nyugatnak a folyosó-éi keletnek néznek; a két rövid oldal közül az északin vannak a rajztermek a délin pedig az igazgató lakása és fölötte a physikai előadási és experimentáló terem.

A telek nagysága: 4082 m², ebből esik 1612 m². magára az épületre és 2470 m² szabad terület, mely négy részre aprózódik fel, u. m. a 775 m²-nyi nyári torna helyre, a ház mögött levő 818 m²-nyi területet elfoglaló két kis udvarra és a déli oldalon elterülő 877 m²-nyi kertre.

Az épület teljes hossza délről északra: 82 m. Az épület felosztható 5 traktusra: a középső, kimagasított traktusra, mely 19 m. hosszú és 22·7 m. mély, továbbá a déli- és északi oldalszárnnyakra, melyek 26·5 m. hosszúak és 13 m. mélyek, végre az e három részt összekapcsoló két hosszanti traktusra, melyek mindegyike 18 m. hosszú és 13 m. mély.

A földszint padlója 1 m.-nyire van az utca kövezete felett. A földszinti helyiségek belső magassága: 4·43 m., az első emeletéi 4·11 m., a második emeletéi pedig 3·79 m. A középtraktus magasabb a többi épület-

résznél, azért az annak 2-ik emeletén levő diszterem belső magassága is nagyobb a többi helyiségek magasságánál t. i. 5.07 m. Az egész épület magassága az utcza kövezetétől egész a főparkányzat felső éléig 15 m, a középtraktusnál pedig 16.3 m.

A folyosók szélessége 3 m. a fölépcső-é 2.70. m. A tantermek belső mélysége általában 7.5 m., hosszúságuk többnyire 9 m., egy tanterem átlag 68 m^2 területtel és 280 m^3 köbtartalommal bir; ha egy tanteremre 60 tanulót számítunk, akkor egy-egy tanulóra 4.6 m^3 levegő esik. Az ablakok területe középszámban véve 3 m^2 tesz; a legtöbb része a tantermeknek 3 ablakkal bir: s így egy-egy tanteremre 9 m^2 egy-egy tanulóra 1500 cm^2 és egy-egy méter szoba területre 1324 cm^2 üveg esik, a mi a világítás igen kedvező voltáról tesz tanuságot.

A földszinten van balról jobbra haladva: a tornaterem (130 m^2) mellette kis ruhatár (22 m^2), vegytani előadási terem (86 m^2), vegyműhely (68 m^2), tanulók vegyműhelye (68 m^2), vegytani mérleg szoba (36 m^2); a laboráns lakása, mely egy szobából (40 m^2) és konyhából (18 m^2) áll, a házmester lakása, mely szintén egy szobából (36 m^2) és konyhából (18 m^2) áll. Az épület közepén van a 4 m. széles főbemenet, melylyel szemben fekszik a fölépcsőzet. A jobb oldalon van továbbá még az ipartanoda két tanteremmel (egy-egy 68 m^2) két műhelylyel (egy-egy 79 m^2) és kis ruhatárral (18 m^2). Az ipartanoda mindedig felállítva nincs, de az állam szerződésileg kötelezte magát ilyet annak idején felállítani és fentartani. Jelenleg a két ipariskolai tanterem, valamint az udvar felőli munkásterem a tanoncziskola esti oktatásánál szolgál; az utcza felőli munkás teremben pedig a tápintézet étterme van elhelyezve. A jobb, vagyis a déli szárnyban még mellék-bemenet is van, melléklépcsővel, mely az igazgató lakásához vezet. A földszinten összesen 15 helyiség van.

Az első emeleten van ugyanazon irányban haladva: a mértani rajzterem (133 m^2) egy kis cabinettel (22 m^2) a tanár számára; továbbá egy tanterem 90,

kettő 68 és a főlépcső mellett 40 négyszög méterrel; továbbá a könyvtár 64 m^2 , a tanári olvasószoba 36 m^2 , a konferencia szoba 64 m^2 , az igazgatói iroda 68 m^2 és az igazgató lakása, mely 3 nagy és egy kis szobából, konyhából, kamrából és cselédszobából áll. Az igazgató lakása üvegfalak által teljesen el van zárva az épület közfolyosóitól; az utcáról külön bemeneti kapuja is van. Az első emelet helyiségeinek száma: 17.

A második emeleten van: a szabadkézi rajzterem (136 m^2) ebbe nyíló mintázó teremmel (90 m^2) és kis kabinettel (22 m^2) a tanár számára, továbbá két tanterem (68 m^2), egy (40 m^2), mely utóbbi jelenleg zoológiai múzeumnak szolgál; a diszterem 180 m^2 , ismét két tanterem (68 m^2), a meteorológiai észlelő szoba (22 m^2), a fizikai szertár (75 m^2), a fizikai előadási terem (75 m^2), a természetrajzi, most földrajz-történelmi múzeum (75 m^2 .) A második emeleten összesen van: 13 helyiség.

Az egész épületben levő helyiségek száma: 45.

A szellőztetés tekintetében a termekben nem alkalmaztatott semmi külön előkészület, csupán az árnyékszékeknél emeltetett minden cső fölé szelelő-canalis, mely a ház födele fölött ömlik ki. A termekbe a friss levegőt csak az ajtókon és ablakokon lehet bebocsátani. A vegytani tanteremben azonban az ártalmas gázok gyors eltávolítása céljából több a falakban elhelyezett és szintén a háztető fölött kiömlő cső van elhelyezve.

A fűtés fával történik, kívülről fűtő agyag-kályhákban. A tüzfűtés elhelyezésére a telek északi végén van az iskola tágas fatartója, a délin pedig az igazgatóé.

A világítás egészen megfelelő módon eszközöltetik, a mennyeiben többnyire a tantermek csak egy falán át bocsátatik be a világosság és így meg van a lehetőség arra, hogy a padok akként helyeztessenek el, hogy a világosság balról essék be. Este petroleum lámpákkal világíttatnak ki a termek, mert városunkban mindeddig sem gáz — sem villamos világítás nincsen.

Az árnyékszék a lépcsőház mellett fekszenek ugyan, de egy kis előcsarnok által el vannak választva a közfolyosóktól; azonkívül két nagy ablaka van egy-egy emeletbeli árnyékszéknek, mely ablakok ha kinyitattak eléggé szellőztetik a helyiségeket; ezen elővigyázatokon kívül van még minden egyes levezető-cső fölött egy-egy szelelő csatorna is, mely fölvezet a tető fölé.

Az épület rendes vízvezetékekkel van ellátva, mely nemcsak a ház szükségleteit elégíti ki és az épület tűzbiztonságát emeli, hanem az árnyékszék és a földalatti csatornák kikotrására is szolgál.

Az új épület átadása 1874. évi október 12-én történt meg nagy ünnepélyességgel, mely a tanintézet disztermében folyt le. A város részéről átadó Campione Sándor polgármester, átvevő az állam részéről Schröder Károly igazgató volt. Az átadási ünnepély részletes leírása 187 $\frac{4}{5}$ -ik évi Értesítőben foglaltatik.

Az új épületbe való beköltözködésünk tanévében érte el tanodánk népességének legnagyobb számát: 307; elannyira, hogy az I-ső osztály mellé párhuzamos osztályt kelle nyitnunk. E tanévben is történt nagyobb-mérvű változás a tanári testületben; mindenekelőtt is a párhuzamos osztály ellátása végett alkalmaztatott Bock Arthur tanár-jelölt helyettesi minőségben: továbbá Kelemen Vincze tanár helyébe, ki a nagyváradi főreáliskolához tétetett át, ki lett nevezve Kosztka György lőcsei főreáliskolai rendes tanár; továbbá helyet cseréltek egymással Kuppis Leo kassai főreáltanodai rendes tanár Lapsánszkyval, végre Wibirál Gyula rendes tanár ez évben szolgálván le egy évi hadi kötelezettségét, helyettesül Hlatky József tanárjelölt alkalmaztatott, ki a megelőző évben (1873/4.) intézetünkön a földrajz és történelmi tanszék mellett próbaéves volt. Boldogult Stubna Ferencz kath. hittanár helyébe jött dr. Gonda Bélával együtt, ez év elején 5 új tanerő lépett szolgálatba.

Az 1875/6-diki tanév nemcsak a körmöczbányai,

de valamennyi hazai reáltanodára nézve fölötte emlékezetes év, mert:

a) ez évben rendeltetett el és vétetett foganatosításba a reáliskolák nyolcz osztályra való kibővítése,

b) ez évben tartattak első ízben érettségi vizsgák a reáliskolákban.

Továbbá még azért is emlékezetes ez év, mert a nagy szünidők július augusztusra helyeztetek át, továbbá mert a tandíj 12 frtra emeltetett fel, és végre azért, mivel ez évtől kezdve az állami reáltanodák és állami gymnasiumok a Ministerium közvetlen felügyelése alól kivétettek és ismét a tankerületi főigazgatóságok alá rendeltettek.

Ezek folytán e tanévben az 1875. jun. 5-én 12383. sz. a. kelt nmlgu miniszteri intézkedéssel elrendelt új tanterv értelmében, tanintézetünkön megnyílt a 7-ik osztály. Ugyane rendelettel hagyatott meg az érettségi vizsga megtartása, mely tényleg meg is tartatott, dr. Klamarik János elnöklete alatt, ki akkor a besztercebányai főgymnasium igazgatója volt és a beteg tankerületi főigazgató helyébe kiküldetett és Szily Kálmán műegyetemi tanár ministeri biztosi minőségben való közreműködése mellett. Az első évet tekintve az érettségi vizsga eredménye kedvező volt; mert 30 vizsgajelölt között 6 állotta ki kitüntetéssel a vizsgát, 18 találtatott egyszerűen érettnnek, a többi részben visszalépett vagy megbukott. Érdekes tényként felemlitendő, hogy Barton József tankerületi főigazgató úr hivatalos látogatása alkalmával örömmel volt kénytelen constatalni, hogy tanintézetünk az évben — úgy mint ma — már tökéletesen magyar volt s ez alkalommal kijelenté azt is, hogy a körmöczbányai főreáliskola tanártestülete bebizonyította azt, miszerint nem magyar ajku vidéken sikerrel állhat fön és érheti el czélját magyar iskola is.*)

Mivel a nagy szünidők már július 1-én vették

*) Körmöczbányai főreáliskolai „Értesítő“ 1875, 6-ról 22. lap.

kezdetöket, azért ezen tanév csak 9 hónapig tartott, miért is a tananyagot kissé össze kellett szorítanunk és az évközbe eső szünidők nagyobb részéről lemondanunk.

A tanári karban a tanév elején a következő változások történtek: Wibirál Gyula rendes tanár hadi kötelezettségének eleget tévén, állomását visszafoglalta, minek folytán Bock Arthur helyettes tanár állomását elvesztette. A 7-ik osztály életbeléptetése folytán szükségessé vált két új tanszékre: Víz Ferencz a csurgói állami tanítóképezde segédtanára intézetünkhöz rendes tanárrá, D'Ouvenou Gyula magánnevelő pedig a francia nyelv helyettes tanárává neveztetett ki. Csáka Károly a trsztenai algymnasiumhoz ideiglenes igazgatóvá neveztetvén ki, helyébe Gasparik János nyakállói helyettes igazgató, tanintézetünkhöz rendes tanári minőségben helyeztetett át. A 2-ik osztályba ez évben igen számosan jelentkezvén, párhuzamos osztály állítatott, minek folytán Hlatky József póttanár év évben is megtartatott. Végre dr. Gonda György kath. hittanár elhagyván intézetünket helyébe Hajla Mátyás segédlelkészt bizta meg a helybeli apát-plébános a kath. hittan tanításával. Az evang. hitoktatásnak egy részét pedig átvette Pauliny Vilmos evang. káplán.

E tanévre esik nagy hazánkfia Deák Ferencz halála (január 28.). A tanintézet gyász-ünnepélylyel és a nagy államférfiú több mint életnagyságu arczképének beszerzése által óhajtotta emlékezetessé tenni e férfiú halála napját. Ugyszinte beszereztetett a diszterem számára Toldy Ferencz olajfestményü arczképe is.

Tanítványaink száma ez évben már fogyni kezd, minek egyedüli okául a reáliskola 8 osztályra való kibővítése tekintendő. Beiratkozott ez évben 292 tanuló, a fogyatkozás 12.

Az 1876/7-ik tanévet megelőző szünidőkben Barton József a pozsonyi tankerület főigazgatója súlyos betegsége folytán leköszönt állásáról; (1877. márczius hóban meg is halt.) kerülete két részre osztatott, melynek egyik részében a pozsonyi főgymnásiumi igazgató Widermann Károly ur, másik részében pedig a

besztercebányai főgymnásiumi igazgató Dr. K l a m a r i k J á n o s ur lettek ideiglenes főigazgatókká. A mi tanodánk ez utóbbi kerület részébe esett.

A tanári kar változása e tanévben a következő: Megnyilván ez évben a 8. osztály, még egy tanerőre volt szükség, melyre Hlatky József intézetünkbeli helyettes tanár neveztetett ki. Kosztka György áthelyeztetvén a pécsi főreáliskolába, helyébe Kracsméry Athanáz Szilveszter nagykállói állami reáltanodai rendes tanár jött ide. Wibirál Gyula pedig áthelyeztetvén a győri főreáliskolához, helyébe dr. Versényi György lőcsei főgymnásiumi helyettes tanár lett intézetünkön rendes tanár. A 3-ik osztály két párhuzamos osztálylyá szétválasztatván, a megszorozott tanári teendők ellátására helyettesül: Bellaagh Aladár tanárjelölt alkalmaztatott. Végre meghalt ez év közepén Hell Sándor rendes tanár, kinek helyébe Dr. Annai József gyakorló orvos alkalmaztatott helyettes tanári minőségben.

Ez évben adatott ki a nmlgu ministerium által az új „Rendtartás“ is, melynek pontos keresztülvitele a tanügyi állapotot tetemesen emelte.

1877-ik évi márczius 18-án alakult meg a tápintézeti egylet is, mely már alakuló gyűlésében elhatározá, hogy a jövő évben a tápintézetet tényleg életbe lépteti.

Az érettségi vizsgákhoz mint ministeri biztos kiküldetett Fölser István müegyetemi tanár.

Elkövetkeztén az 1877/8-ik iskolai év, már október 7-én halottunk volt; t. i. Kracsméry Szilveszter tanár Rózsahegyen szüleinél meghalt. Ennek helyébe küldetett egyelőre próbaévesi minőségben kíségitőül: Lenner Emil, ki azonban ez állomásban végleg megmaradt, és egy évvel később rendes tanárrá is lett. A még tavaly elhalálozott Hell Sándor helyébe jött rendes tanári minőségben: Teschler György müegyetemi tanársegéd, kinek alkalmaztatása folytán Dr. Annai József a tanári testülettől elvált. Ez évben már párhuzamos osztályra sem levén szükség (a tanulók száma

már csak 233 volt) Bellaagh Aladár is megvált tanintézetünköt. E tanévben a tanintézetben egy próbaéves tanár is volt, m. p. Varga Ferencz. Az érettségi vizsgánál mint ministeri biztos Dr. Krenner József műegyetemi tanár működött.

A tanítás menetében és rendszerében sem ez évben, sem a megelőzőben változás nem történt.

Tanintézetünkre nézve nagyfontosságú eseményként azonban fel kell említenem, hogy a tápintézet ez évben tényleg megnyílt és első igazgatója: Salamin Kelemen tanár vezetése alatt emberbaráti működését megkezdette.

Az 1878/9-ik tanévben, melyben sem a tanári testületben, sem a tanszervezetben semminemű változás nem történt, tápintézetünknek a szegedi árvíz által szétzúllott tanulói irányában mindjárt volt alkalma emberbaráti czéljainak, valami rendkívüli módon megfelelni. A tápintézet aegise alatt ugyanis 32 szegedi tanulót látott el az intézet és több városi lakos ingyenes élelmezéssel és lakással, april elejétől junius végeig. Érettségi vizsga biztos ez évben Hunyady Jenő műegyetemi tanár volt.

A 24-ik év t. i. 1879/80. tanodai eseményekben szintén szegény, mert ugyanazon személyek, ugyanazon rendszer mellett működtek. Ministeri biztos volt: Nagy Dezső műegyetemi tanár ur. Próbaéves tanárjelölteként állottak alkalmazásban Mittelmann Nándor és Némethy Károly. Városunkban adta elő magát ez évben (deczember 28-án kezdődván) oly esemény, mely alkalmas volt az összes lakosságot nagy ijedelembe ejteni. Ugyanis a plébánia templom és körülötte néhány ház talajmozgás folytán annyira megrepedezett, hogy a templomot magát le kelle bontani, két-három házat pedig kiüríteni.

És így elérkeztünk a 25-ik év az 1880/1-ik évhez. Ez évben az Eszékre kivándorolt és tanintézetünk fenállása óta mint evang. hittanár működő agg lelkész és esperes: Kossányi József helyébe lépett az új evang. plébános: Raab Károly ur. Bella János zenetanító

szintén elköltöztén Kőrmöczbányáról állása üresedésbe jutott. Különben ezenkívül ez év is ugymint három-négy megelőzője a stabilis évek közé sorolható; semmi más oly nevezetes dolog nem adta elő magát, mely a jelen történeti áttekintésben megemlítésre méltó volna. Legfeljebb constatálhatom azt, hogy tanítványaink száma ismét leapadt és most már csak 183 volt beírva. Ministeri biztosunk dr. König Gyula volt. Ez évben mint próbaéves Némethy Károly tanárjelölt működött.

Az 1880/1-ik tanévvel fejezte be tanintézetünk 25 éves működését, mely nevezetes évfordulót 1881. évi június hó 19-én ünnepelte meg az intézet. Szász Károly (akkor) ministeri tanácsos, Klamarik János (akkor) főigazgató, Burkart György városi kapitány és Burda Imre városi tanácsos urak, mint Kőrmöczbánya városa képviselői, továbbá Gyurgyik Gyula országgyűlési képviselő ur, Dr. Langfelder Adolf városi főorvos, Havas András ur, Száva Alajos ur pénzverdei főtiszt, Bakhmann Gyula kohó főnök ur, az evang. lelkész: főtiszt. Raab Károly ur és a nyugalmazott evang. lelkész és volt kartársunk: főtisztelendő Kossányi József ur, több városi képviselő, közhivatalnok, számos közönség, e között több hölgy, valamint az egész tanárikar és tanuló ifjuság jelenlétében. Az ünnepélyt az ifjusági négyes kar által énekelt „Hymnusz“ nyitotta meg, ezt követte az intézeti igazgató üdvözlő beszéde és a tanintézet 25 éves történetét tárgyaló előadása, mire Miskolczy János a 8-ik osztályt elvégzett tanuló dr. Versényi György tanár ez alkalomra irt „Odáját“ szavalta el, erre kivonatolva olvasta fel Hlatky József tanár „A kőrmöczbányai XVI. és XVII-ik századbéli, városi vagyis protestáns gymnasium története“ czimű értekezését, továbbá elszavalta még Tichy Kálmán 7-ik osztálybeli tanuló Dr. Versényi György: „Bányászrege“ czimű költeményét, végül elénekelt az ifjuság a „Szózatot“, mire főigazgató ur megköszönte a közönség szives érdeklődését és éltette az intézet alapítóját a királyt és az intézet fentartóit: a

hazát és Kőrmöczbánya város közönségét, az igazgatót és a tanári kart; e beszédre az összes jelenlevők harásány „éljenekkel“ feleltek, mire az ünnepély végét érte.

Az intézet 25 éves fenállásának emlékére egybeállították e sorok írója és Hlatky József tanár a Kőrmöczbányán negyedfélszázéven tul főnálló középiskolák történetét. Első a reáliskolára vonatkozó részt utóbbi a protestáns és katolikus gymnasium történetének megírását vállalta el.

Az 1881/2-ik tanévben hagyták el tanintézetünket Mittelman Nándor és Némethy Károly próbaéves tanárjelöltek; első rendes tanári minőségben nyert alkalmazást az ujvidéki kereskedelmi és ipariskolán, utóbbi pedig a selmeczi kir. kath. gymnasiumban helyettes tanári minőségben. Bella János ének- és zenetanár még a mult tanév folytában hagyta el intézetünket, a melyen ő egy évtizeden át jeles sikerrel vezette ifjuságunk zenei oktatását. Helyét Antos Károly, a város új karmestere foglalta el. Az érettségi vizsgán ez évben dr. Sztoczek József műegyetemi tanár volt a ministeri biztos. Említésre méltó a tanév történetében, hogy Szász Károly ministeri tanácsos úr intézetünk látogatásáról tett jelentését Trefort minister úr örömmel vette tudomásul és könyvtárunk számára 400 frtnyi rendkívüli segélyt engedélyezett.

Az 1882/3-ik tanévben sűlyedt le a legmélyebben a tanulók létszáma: 176-ra, innét ismét emelkedik. A tanszemélyzetben semmi változás nem volt, érettségi vizsgálati biztos ismét Sztoczek József volt; általában véve külsőleg semmi említésre méltó esemény fel nem hozható, de az iskolákon kívül, a törvényhozó termekben mélyreható dolgok készültek, meghozta a magyar törvényhozás az 1883. évi XXX-ik törvény-czikket: „a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről.“

E törvény életbelépte már 1883/4-ben többrendbeli változást idézett elő tanintézetünkön. Dr. Klamarik János főigazgató behívatott szolgálattételre a vallás- és közoktatási ministeriumba és helyébe a besztercze-

bányai tankerület főigazgatójává Nuber Sándor neveztetett ki.

Megtétettek ez évben az átmeneti intézkedések az új tanterv behozatalára nézve.

Kiadatott az új érettségi vizsgálati szabályzat, mely a gymnasiumokéval azonos eljárást rendelt el.

A tanszemélyzetben csak azon változás állt be, hogy Kitzinger Ignác szépírást tanító nyugalomba vonult.

Érettségi vizsga biztos König Gyula műegyetemi tanár volt.

Az 1884/5 tanévben lépett vissza Szász Károly a cultusministeri tanácsosi állásból, s elfoglalta a dunamelléki ev. ref. egyházkerület püspökségét.

Intézetünkől pedig még az előző szünidők alatt vált meg Lenner Emil tanár s elfoglalta a kaposvári állami főgymnasiumi igazgatói állomást, helyébe jött hozzánk Közményi Ferencz fiúmei állami gymnasiumi helyettes tanár, szintén helyettesi minőségben.

Intézetünk részt vett az 1885-iki országos kiállításon is, a melyen az intézet igazgatója közreműködői érmet nyert.

1885/6-ban intézetünket két súlyos csapás érte; meghalt ugyanis Nuber Sándor főigazgató 1885. december 22-én; és Hajla Mátyás r. kath. hittanárunk 1886. április 21-én. Új főigazgatónk Szieber Ede lett az unghvári főgymnasium igazgatója. Hajla Mátyás hittanárt betegsége alatt Bielek Cletus sz. ferenczrendi áldozár helyettesítette, Hajla halála után pedig Briestyánszky József neveztetett ki kath. hittanárrá. A megelőző szünidők alatt Közményi Ferencz helyettes tanár helyet cserélt Bellaagh Aladár trencsényi főgymn. tanárral.

Ez évben tartotta meg a tanári kar és tanulóifjuság Kuppis Leo tanár 25 éves szolgálati jubiläumát.

Ez évben a 2 frtnyi felvételi díjnak minden tanulótól minden évben való beszédése rendeltetett el és tanszerátalányunk felemeltetett 900 frtról 1100 frtra.

Az 1886/7-ik tanév május havában Szieber főigazgató átment a kassai tankerületbe és helyébe jött Dunay Ferencz volt győri jogakadémiai tanár. 1887. febr. 13-án halt meg Gasparik János tanár, kinek állomása nem tölthetett be, mert intézetünkön az 1883. évi XXX. t.-cz. folytán reducált tanterv mellett egy tanárt nélkülözhattünk. A tanári létszám ezen haláleset folytán ugyanis leszállt 13-ra, mely számban az igazgató is befoglaltatik. Az érettségi vizsgán mint ministeri biztos jelen volt Klein Gyula műegyetemi tanár.

Az 1887/8-ik tanévben történeti tekintetben csak az jegyzendő fel, hogy az azt megelőző szünetidőkben megnézték iskolánkat és annak gyűjteményeit Bende Imre püspök és Berzeviczy Albert államtitkár. Ez évben ünnepeltük Jankovszky Demeter tanár 25 éves szolgálati jubileumát.

Annál eseménydúsabb az 1888/9-iki tanév, mert ekkor dolgoztuk ki a részletes tanmenetet, mely azóta zsinórmértékül szolgál az oktatásnál. Ez évben halt meg Rudolf trónörökös és Trefort minister. Briestyánszky József kath. hittanár jánosréti plébánosnak választatván meg, helyébe Richter Antalt nevezte ki a püspök. A latin nyelv rendkívüli tanárául pedig Strauch Béla alkalmaztatott. Ez évben ünnepeltük Salamin Kelemen tanár 25 éves jubileumát.

Az 1889/90. tanévben Dunay Ferencz főigazgató a budapesti Ferencz József-intézet internátusának volt az igazgatója, kit ez évben a beszterczebányai tankerületi főigazgatói álláson Spitzkó Lajos beszterczebányai főgymnasiumi igazgató helyettesített. Ez évben ünnepelte a tanári kar és ifjuság Schröder Károly igazgató 25 éves tanári jubileumát és tette le alapját a tanári kar a jubiláló tanférfiu nevét viselő ösztöndíj-alapnak, mely azóta a kétezer forintot már meghaladta. 1889. október 2-án halt meg Campione Sándor polgármester, azon férfiu, aki tanintézetünk díszes épületét építteté.

Az 1890/1-ik tanévben Kuppis Leo nyugalomba vonult, helyébe Kassáról a tüdőbeteg Lapsánszky

János helyezettetett át, ki azonban e tanévben betegsége miatt nem taníthatott, úgy hogy a nyugalomba vonult Kuppisnak kellett folytatni az év végeig a tanítást. Ez évben halt meg Pauliny Vilmos evang. hittanár (1891. ápril 26.) kit az év végeig Mikólik Árpád ev. kántor helyettesített.

Az 1891/2. tanévben Strauch Béla latin nyelv tanár áthelyezettetett a nagyszebeni állami főgymnasiumhoz helyettes tanári minőségben; helyébe rendkívüli latin nyelv tanárrá Kende Ferencz neveztetett ki. Kuppis tanár véglegesen visszavonult és Lapsánszky János megkezdé tanítását. Karay László ábrázoló mértani tanárt betegsége miatt szintén helyettesíteni kellett ez évben. Új evang. hittanárul nyertük bold. Pauliny helyébe: Dedinszky Jánost. Richter Antal kath. hittanár e tanév végével Besztercebányára helyezettetvén át theolog. tanárnak, helyébe Policsek Károlyt nyertük. Ez év elején nevezett ki iskola orvossá és az egészségtan tanárává Dr. Terray Lajos m. k. bányorvos. Ez évben ünnepeltük meg Ő Felségeik megkoronáztatásának 25. évfordulóját.

Az 1892/3. tanévben Lapsánszky János helyébe, ki betegsége miatt nyugdíjaztatott és már 1893. február hó 28-án meghalt, Dr. Fail Attila nyugalmazott állami főgymn. igazgató rendeltetett ki tanári szolgálat teljesítésére. Kende Ferencz latin-nyelv tanár pedig hasonló minőségben a soproni főreáliskolához helyezettetvén át, helyébe Maurer Mihály neveztetett ki rendkívüli latin nyelv tanárává. Karay tanár egész éven át betegeskedvén, Soltész Arnold helyb. polgári iskolai tanár és az igazgató által helyettesítettetett. Ez évben távozott el Dedinszky János evang. hittanár is.

Az 1893/4. tanévet megelőző szünetidőkben Karay László tanár tartós betegsége miatt nyugalomba vonult és már 1894. január hó 7-én meg is halt; helyébe a szolnoki állami főgymnasiumból áthelyezettetett, Imrei János rendes tanár. Salamin Kelemen tanár 1893. évi december végével vonult nyugalomba, de mint hogy állomását évközben betölteni nem lehetett ő maga és

még két tanártársunk helyettesekként töltötték be a tanszéket. Policsek Károly, r. kath. hittanár püspöki dispositió folytán más állomásra helyeztetvén át, intézetünkhöz r. kath. hittanárul Höltszky Károlyt nyerte. Új evang. hittanár pedig Paulinyi Dániel lett. Iskola orvosunk és az intézet egészségtan tanára: Dr. Terray Lajos m. k. bányarvos a tanév elején Breznóbányára. helyeztetvén át, a tanintézetünkön viselt tisztéről lemond. E tanév május hó 9-én ünnepelte a tanári kar és ifjúság Angyal Béla tanár 25 éves szolgálati jubileumát.

E tanévre esik a tanárok fizetésrendezése is. Az 1893. évi 4. t.-cz. szabványai szerint Schröder Károly igazgató a VII., Salamin, Jankovszky, Angyal, Fail, Pszotka, Imrei, Vizy, Hlatky a VIII., a többi a IX. fizetési osztályba soroztatott.

Az 1894/5. tanévben ismét nagyobb mérvű személyváltozás történt, amennyiben a véglegesen nyugalomba vonult Salamin Kelemen helyébe Haitzsch Samu a selmeczi evang. lyceum rendes tanárát nyertük; Dr. Versényi György pedig a kolozsvári felsőbb leányiskolához helyeztetvén át, helyébe Tokaji Nagy Kálmán belügyministeri irodatisztet és képesített középiskolai tanárjelöltet nyerte meg az intézet. Paulinyi Dániel evang. hittanár Beszterczebányára helyeztetvén át, helyére Hajsó Gusztáv evang. káplán alkalmaztatott. E tanév október 15-én ünnepelte a tanári kar és tanulóifjúság Pszotka Ferencz tanár 25 éves szolgálati jubileumát.

Érettségi vizsgánknál pedig mint biztos dr. Kármán Mór egyetemi magántanár és a budapesti gyakorló gymnasium tanára működött.

Ezekben vázoltuk volna a körmőczbányai-reáliskola immár 39 évi történetét, melynek kiegészítéseül az igazgatók, a tanárok és a tanulók táblás kimutatását csatoljuk.

A körmöczbányai reáliskola 1856-tól 1895-ig működő tanárainak névjegyzéke időrendben egybeállítva.

a) Igazgatók, rendes és helyettes tanárok.

Sorszám	N e v e	Születése	Szakmája	A körmöczi reáliskolán töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg	Megjegyzés
1	<i>Petrowitz</i> János, vil. róm. kath.	Csehország Whinitz 1797 máj. 3.	Természetrajz és német nyelv.	1856 octoberétől 1859 májusig rendes tanár és ideigl. igazgató. Az intézetben töltött: $2\frac{3}{4}$ évet.	Meghalt.	1837-től idejöveteleig szakadatlanul a bécsi Polytechnikum ásványtani kabinettjében segéd-őr volt.
2	<i>Richter</i> István, kath. pap.	M. O. Nyitra vm. Német Próna 1827 decz. 8.	Hittan. Tanított szláv és magyar nyelvet is.	1856 octoberétől 1863 márciusig rendes hittanár; innét haláláig egyuttal ideigl. igazgató is. Az intézetben töltött: 10 évet.	Meghalt 1866 oct. 7-én.	Idejövetele előtt zsarnóczai káplány volt.
3	<i>Donhoffner</i> Mihály, vil. róm. kath.	Alsó-Ausztria Bécs 1803 máj. 12.	Szabad kézi rajz és építészettan.	1856 octoberétől 1858 január 21-ig helyettes ez időtől fogva haláláig rendes tanár. Az intézetben töltött: 10 évet.	Meghalt 1866 szeptember 28-án.	Itteni alkalmazása előtt helyben „bányarajzmester” volt vagy 30 éven keresztül.
4	<i>Klement</i> János, vil. róm. kath.	Csehország. Alsó-Woźnicz 1825 aug. 11.	Számítan és physika.	1857 octoberétől haláláig helyettes tanár. Az intézetben töltött: 3 évet.	Meghalt 1860 aug. hóban.	Alkalmazása előtt hivatalát nem viselt.
5	<i>Roboch</i> Lőrincz, vil. róm. kath.	Csehország. Přestitz 1829 szept. 28.	Mértan és mértani rajz.	1857 octoberétől felmentéseig: 1860 nov. 30-ig helyettes tanár. Az intézetben töltött: $3\frac{1}{2}$ évet.	Nem tudni.	Ezelőtt Brűx-ben Csehországban alreáliskolai helyettes tanár volt.

Sorszám	N e v e	Születése	Szakmája	A körmöczi reáliskolán töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg.	Megjegyzés
6	<i>Berger</i> József, vil. róm. kath.	Felső-Ausztria, Weyer 1836 márcz. 11-én.	Vegyten, természetrajz.	1858 dec. 1-jétől egész 1859 máj. 1-ig rendes tanár, azóta 1862 octoberig ideiglenes és 1863 márciusig rendes igazgató. Az intézeten töltött: $5\frac{3}{4}$ évet.	Prágában országos iskolai tanácsos. (Landeschulrath).	Alkalmazása előtt hivatalt nem viselt. Innét Steyerbe ment reáliskolai igazgatónak, onnét Linzbe tanítóképezdei igazgatónak, míg — végre iskola-tanácsossá lett.
7	<i>Nieper</i> Keresztély, vil. róm. kath.	Braunschweig 1819. máj. 17-én osztr. honpolgár lett.	Német nyelv, földrajz, történelem.	1859 december havától kezdve egész 1863 octoberéig helyettes tanár. Az intézeten töltött: 4 évet.	Itt nem tudatik.	Itteni alkalmazása előtt a brünni gymnasiumon helyettes tanár volt. Innét a Rákováci cs. k. reáliskolához ment.
8	<i>Kuppis</i> Leo, vil. róm. kath.	M. O. Puszta Jásztelek 1822 január 7.	Mértanirajz és matematika, később tisztán matematika.	1860 nov. 30-tól 1861 decz. 20-áig helyettes; 1874 octobertől 1892 jun. végeig rendes tan., azóta nyug. Az intézeten töltött: 22 évet.	Nyugdíját élvezi.	Itteni alkalmaztatása előtt m. k. mérnök volt. 1861—74-ig a kassai főreáliskolán volt a matematika rendes tanára.
9	<i>Muzsik</i> János, kath. pap.	M. O. Zólyom vármegyében 1836.	Számítan, földrajz, magyar nyelv.	1861 május 1-jétől egész 1862 szeptemberéig ideiglenesen kisegítő pót-tanár. Az intézeten töltött: $1\frac{1}{4}$ évet.	Meghalt 1879. márczius 27-kén Breznóbányán mint érdem. beryusi plébános.	Mint körmöcsi segéd-lelkész lett ideiglenesen alkalmazva s azután püspöke által Besztercebányára áthelyeztetvén, tanári tisztéről lemondani kénytelenített.
10	<i>Martin</i> Lajos, tud. acad. tag. vil. ág. evang.	M. O. Budán 1827 aug. 30.	Ábrázoló mértan és matematika.	1862 január 20-ától 1864 februárig rendes tanár. Az intézeten töltött: 2 évet.	Kolozsvári egyetemi rend. tanár.	Kineveztetése előtt Buda városának főmérnöke volt. Innét a pozsonyi főreáliskolához ment, később Kolozsvárra távirati igazgató lett, most ugyanott egyetemi tanár.

Sorszám	N e v e	Születése	Szakmája	A körmöczi reáliskolán töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg	Megjegyzés
11	<i>Prihoda</i> Antal, vil. róm. kath.	Csehorsz. Sedletin 1832.	Számтан, földrajz, német nyelv.	1862 október elejétől 1863 május hó végeig ideiglenesen kiegészítő póttanár. Az intézetben töltött: 8 hónapot.	Meghalt 1869-ben	Mint körmöczi elemi tanító lett ideiglenesen alkalmazva. Később Gödingbe (Morvaország) elemiiskolai igazgatónak ment, hol meg is halt.
12	<i>Hauptmann</i> Nándor, vil. róm. kath.	Csehorsz. Zasmuk 1832.	Vegyтан, természetrajz és földrajz.	1863 márczius végén lépett be és mint kiegészítő póttanár működött 1864 július végéig. Az intézetben töltött 1½ évet.	Meghalt.	Pénzverdei tiszt volt, később Bécsbe lett áthelyezve az ottani pénzverdébe.
13	<i>Jankovszky</i> Demeter, vil. róm. kath.	M. O. Kis-utca, Ujhely, Trencs. vm. 1842 ápr. 8.	Számтан és főképen német nyelv.	1863 június 1-étől 1869 novemberig helyettes, azóta rendes tanár. Az intézetben eddig szolgált 32 évet.	Itt működik.	Alkalmaztatása előtt nem volt szolgálatban.
14	<i>Salamin</i> Kelemen, vil. róm. kath.	Svájcz, Chippis helységben 1833 szept. 15.	Vegyтан és physika.	1863 octobertől 1893 decz. végeig rendes tanár, azóta nyugalomban. Az 1863/4 és 1869/70 tanéveken keresztül helyettesi minőségben az igazgatói teendőket is vezette. Az intézetben töltött 31 évet.	Nyugdíját élvezi.	Alkalmaztatása előtt több rendbeli tanintézetben a fővárosban és Pécsen francia nyelv-tanár volt.
15	<i>Ammer</i> János, vil. róm. kath.	M. O. Pozsony 1835 okt. 11.	Mértan és mértani rajz.	1862. február végétől egész 1864. július végéig, helyettes tanár volt. Az intézetben 5 hónapot töltött.	Meghalt.	Itteni alkalmaztatása előtt a pozsonyi főreáliskolán assitens volt. Körmöczi a Magyar-Óvári gazdasági intézethez ment titkárnak.
16	<i>Brezanóczy</i> Béla. vil. róm. kath.	M. O. Jolsva, Gömör vm. 1829. márc. 10.	Magyar nyelv és földrajz.	1864. októbertől egész 1867. okt.-ig. Az intézetben 3 évet töltött.	Meghalt mint s.-a.-ujhelyi polg. isk. tanár 1894 okt. 27.	Itteni alkalmaztatása előtt a selmeci gymnasium volt hely. tanár. Körmöczi közvetlenül Besztercebányára ment a tanítóképzőhöz vezető tanárnak.

Sorszám	N e v e	Születése	Szaktárgya	A körmöci reáliskolán töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg	Megjegyzés
17	Schröder Károly, vil. róm. kath.	M. O. Tolna 1840 october 5.	Ábrázoló mértan és matematika.	1864. októbertől 1867. áprilisig helyettes, innét rendes tanár és ideiglenes igazgató 1868 októberig. — Továbbá 1870. okt. 3-ik kelt királyi legfelsőbb elhatározás folytán főreáliskolai rendes igazgató. Az intézetben 29 évet töltött.	Itt működik.	Itteni alkalmaztatása előtt nem volt szolgálatban. Az 1868/9. és 1869/70-iki tanévek alatt a budai főreáliskolánál volt alkalmazva mint rendes tanár.
18	Löschinger Hugó, vil. róm. kath.	M. O. Budán 1839.	Matematika és physika.	1866. novembertől 18. májusig, kezdetben helyettes, később rendes tanár és ideigl. igazgató. Az intézetben 7 hónapot töltött.	Meghalt 1867 május 27.	Itteni alkalmazása előtt a selmeczi kath. gymnasiumon helyettes tanár volt.
19	Stubna Ferencz, kath. pap.	M. O. Ó-hegy Zólyom vm. 1840 január 16.	Hittan.	1866. novembertől 1874. májusig rendes tanár. Az intézetben 7 $\frac{3}{4}$ évet töltött.	Meghalt 1874 május 20	Itteni alkalmazása előtt sz. kereszti káplán volt.
20	Miskovszky Victor, tud. académiataagja, vil. róm. kath.	M. O. Bártfa 1838 május 14.	Ábrázoló mértan és szabadkézi rajz.	1867. novembertől 1868. novemberig rendes tanár. Az intézetben 1 évet töltött.	Kassai főreáliskolán rendes tanár	Ezelőtt bártfai városi rajztanár volt.
21	Szoja Szaniszló, sz. Ferencrendi áldozár.	Morvaország Kremsier 1835.	Német nyelv, számítan, földrajz.	1867. októbertől egész 1868. áprilisig első ízben; és 1869. februártól egész októberig második ízben ideigl. helyettes tanár. Az intézetben két fél-évet töltött.	Sz. Mihályi plébános thuróczi főesperes	Asz. Ferencrendből pápai engedéllyel kilépve világi pappá lett.
22	Brezelmayer József, vil. róm. kath.	M. O. Tolna 1844 márc. 28.	Magyar nyelv.	1868. március hótól 1871. márciusig helyettes tanár volt. Az intézetben 3 évet töltött.	Tolna városában ügyvéd	Itteni alkalmaztatása előtt hivaltalt nem viselt.

Sorszám	N e v e	Születése	Szakmája	A köröczi reáliskolán töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg	Megjegyzés
23	<i>Dohmányi</i> Frigyes, vil.róm.kath.	M. O. Szobotist 1843.	Mathe- matika, physica.	1869. novembertől 1870. februárig he- lyettes tanár. Az intézeten 3 hó- napot töltött.	Pozsony- ban a kir. kath. fő- gymná- siumnál rendes tanár.	Alkalmaztatása előtt hivatalt nem viselt. Kör- mőcbányáról Besztercére és onnét Pozsonyba ment.
24	<i>Fleischberger</i> Vilmos, vil.róm.kath.	M. O. Pozsony 1843. oct. 28.	Mértani és szabad- kézi rajz.	1869/70-ben helyettes tanár volt. 1 évet töltött az in- tézeten.	Jelenleg mérnök (hol?)	Ezelőtt mérnök- segéd volt a po- zsonyvárosi mér- nökhivatalban.
25	<i>Pszotka</i> Ferenc, vil.róm.kath.	M. O. Beszter- cebánya 1846. nov. 28.	Physika és mathe- matika.	1869/70 helyettes, 1870/1-től mostanig a physika rendes tanára. Az intézeten 26 évet töltött.	Itt műkö- dik.	Itteni alkalma- zása előtt egy- két hétig próba- éves volt a besz- tercebányai fő- gymnasiumnál.
26	<i>Hell</i> Sándor, vil.róm.kath.	M. O. Selmec- bánya 1847. febr. 24.	Termé- szetrajz és termé- szettan.	1870/1-ik tanév már- cius haváig helyet- tes, azóta haláláig rendes tanár. Az intézeten 6 1/2 évet töltött.	Meghalt 1877. február hó 15-én.	Itteni alkalma- zása előtt a tren- cséni főgymná- siumnál volt al- kalmazva mint helyettes tanár.
27	<i>Csernik</i> János, vil.róm.kath.	Morvaor- szág Boikovitz 1848. ápril 12.	Szabad- kézi rajz.	1870/1-ik tanév első felében volt helyet- tes tanár. 1/2 évet töltött az intézetben.	Jelenleg kir. mér- nök Er- délyben.	Itteni alkalma- ztatása előtt nem volt hivatala.
28	<i>Réthy</i> Mór, t. acad. tagja, vil. izr.	M. O. Nagy- Kőrösön 1846.	Mathe- matika és ábrázoló mértan.	1870/1-ik tanév má- sodik felétől kezdve 1871/2 végeig rendes tanár. Ezután még két éven át szerepel a létszámban, de kül- földön tartózkodott. Az intézeten 1 1/2 illetőleg 3 1/2 évet töltött.	Jelenleg műgye- temi ta- nár Buda- pesten.	Itteni alkalma- ztatása előtt a mű- egyetemen assis- tens volt. Kör- mőcbányáról két évre külföldre küldetett. Vissza- jővén kolozsvári egyetemi tanár lett.

Sorszám	Neve	Születése	Szakmája	A körmeői reáliskolán töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg	Megjegyzés
29	Grimm Rudolf, vil. róm. kath.	M. O. Budapest 1832. dec. 13.	Szabad- kézi rajz.	187 $\frac{1}{2}$ és 7 $\frac{2}{3}$ -ban rendes tanár. Az intézetben két évet töltött.	Meghalt	Ezelőtt a kecskeméti két gymnasiumnál rajztanár volt. Körmeőbányáról Pécsre ment.
30	Valkovszky Miklós, gör. kath. áldozár.	M. O. Júsa Ung- vm. 1840. december 18.	Történe- lem, föld- rajz.	187 $\frac{1}{2}$ és 7 $\frac{2}{3}$ -ban rendes tanár. Az intézetben két évet töltött.	Jelenleg a munkácsi főgymn.-nál tanári szolgálót tesz.	Előbb a munkácsi reálgymnasiumnál volt tanár. Körmeőbányáról közvetlenül N.-Váradra ment tanárnak, hol később igazgató is lett.
31	Hollós (Wibíral) Gyula, vil. róm. kath.	Gácsor- szág San- dec 1849. július 8.	Magyar nyelv és irodalom.	187 $\frac{1}{2}$ kezdetétől 1873. májusig helyettes, innét egész 187 $\frac{5}{6}$ végeig rendes tanár. (Egy iskolai évet: 187 $\frac{1}{6}$ hadikötelezettségének teljesíthetése végett Budán töltött.) A tanintézetben 4 illetőleg 5 évet töltött.	Jelenleg a győri főreáliskolán rendes tanár	Itteni alkalmazása előtt hivalt nem viselt.
32	Dr. Brózik Károly, vil. róm. kath.	M. O. Mármaros-Sziget 1849. január 9.	Földrajz, történelem.	187 $\frac{2}{3}$ -ban rendes tanár. Az intézetben 1 évet töltött.	A budapesti II-ik kerületi reáliskolánál rendes tanár.	Ezelőtt a budapesti II-ik kerületi reáliskolánál helyettes tanár volt.
33	Karay László, vil. róm. kath.	M. O. Budán 1847. április 8.	Abrázoló mérten és szabad- kézi rajz.	187 $\frac{2}{3}$ —7 $\frac{4}{5}$ -ig helyettes 187 $\frac{5}{6}$ óta mostanig rendes tanár. Az intézetben 21 évet töltött.	Meghalt 1894. január 7.	Ezelőtt Budapesten távirat-tiszt volt.
34	Lapsánszky János, vil. róm. kath.	M. O. Schavnik Szepes vm. 1844. nov. 19.	Matematika és physica	187 $\frac{2}{3}$ elejétől egész 1874. április 21-ig helyettes, innét egész 187 $\frac{3}{4}$ végeig rendes tanár. Innét Kassára ment, honnét 1892-ben ismét vissza jött. A tanintézetben 3 évet töltött.	Meghalt 1893. febr. 28.	Ezelőtt a budapesti 4-ik ker. reáliskolánál hely. tanár.

Sorszám	N e v e	Születése	Szakmája	A körmőci reáliskolán töltött szolgálata. Minősége.	Hol van jelenleg	Megjegyzés
35	<i>Kelemen</i> Vince, vil.róm.kath.	M. O. Dombóvár, Tolna vm. 1847. jan. 14.	Magyar nyelv és irodalom.	187 ³ / ₄ . tanévben rendes tanár. Az intézetben 1 évet töltött.	Meghalt mint n.-váradai főreáliskolai rendes tanár 1881. jan. 21-én.	Ezelőtt számtiszt volt a közoktatási miniszteriumnál.
36	<i>Angyal</i> Béla, vil.róm.kath.	M. O. Székesfehérvár 1847 dec. 18.	Szabadkézi rajz.	187 ³ / ₄ . tanév elejétől mostanig rendes tanár. Az intézetben töltött eddig 22 évet.	Itt működik.	Ezelőtt a fumei keresk. tengerészeti akadémián asszistens, később a kecskeméti alreáliskolánál rendestanár volt; innét jött Kör-möcbányára.
37	<i>Csáka</i> Károly, r. kath. pap.	M. O. Esztergom 1842	Történelem, földrajz.	187 ³ / ₄ és 187 ⁴ / ₅ -ben rendes tanár. Az intézetben két évet töltött.	Zsolnai algymnasiumon igazgató.	Itteni alkalmaztatása előtt a n.-szombati érseki főgymnasiumon volt rendestanár.
38	<i>Hlatky</i> József, vil.róm.kath.	M. O. Kör-möcbánya 1849 dec. 19.	Földrajz, történelem.	187 ³ / ₄ próbaéves 187 ⁴ / ₅ és 7 ⁵ / ₆ helyettes 187 ⁶ / ₇ óta rendes tanár. Az intézetben eddig 22 évet töltött.	Itt működik.	Itteni alkalmazása előtt hivatalt nem viselt.
39	<i>Kosztka</i> György, vil.róm.kath.	M. O. Kassa 1847	Magyar és német nyelv.	187 ⁴ / ₅ és 7 ⁵ / ₆ rendes tanár. Az intézetben két évet töltött.	Pécsi főreáliskolánál rendes tanár.	Ezelőtt a jászberényi gymnasiumnál és a lőcsei főreáliskolánál működött egy-egy évig.
40	<i>Bock</i> Arthur, vil. ág. ev.	M. O. Kotterbach Sze-pes vm. 1850	Német nyelv és történelem.	187 ⁴ / ₅ -ben helyettes tanár. Az intézetben 1 évet töltött.	Itt nem tudatik.	Itteni alkalmaztatása előtt hivatalt nem viselt.
41	<i>Vizy</i> Ferencz, vil.róm.kath.	M. O. Tamási, Tolna vm. 1847 okt. 2.	Földrajz, történelem.	187 ⁵ / ₆ eleje óta rendes tanár. Az intézetben 2. évet töltött eddig.	Itt működik.	Ezelőtt a csurgói tanító képezdén volt segéd tanár.

Sorszám	N e v e	Születése	Szakmája	A körmöci reáliskolán töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg	Megjegyzés
42	<i>D'Ouwenou</i> Gyula, vil. róm. kath.	Törökország. Konstantinápoly. 1853. szep. 8-án. Magyar honpolgárrá lett.	Francia nyelv.	187 ⁵ / ₆ —188 ⁰ / ₁ -ig helyettes, azóta rendes tanár. Az intézetben 20 évet töltött.	Itt működik.	Ezelőtt magánnevelő volt.
43	<i>Gasparik</i> János, vil. róm. kath.	M. O. Gyöngyös Heves vm. 1828. april 16.	Számítan, physica	186 ⁶ / ₆ óta mostanig rendes tanár. Az intézetben 12 ¹ / ₂ évet töltött.	Meghalt 1887. febr. 13.	Ezelőtt a nagykállói reáliskolán rendes tanár és helyettes igazgató volt.
44	<i>Krcsméry</i> A. Szilveszter, vil. róm. kath.	M. O. Rózsahegy. Liptó vm. 1850. dec. 31.	Történelem, földrajz, class. phil.	187 ⁶ / ₇ -ben rendes tanár. Az intézetben 1 évet töltött.	Meghalt 1877. okt. 7-én.	Ezelőtt a losonczyi és s-a-ujhegyi gimnásiumokban és a nagykállói reáliskolánál működött.
45	<i>Dr. Versényi</i> György, vil. reform.	M. O. Szucsák. Kolos vm. 1852. aug. 8.	Magyar nyelv és irodalom.	187 ⁶ / ₇ óta mostanig rendes tanár. Az intézetben 18 évet töltött.	A kolozsvári felsőbb leányiskola r. tanára	Ezelőtt a löcsei főgymnasiumnál helyettes tanár volt.
46	<i>Bellaágh</i> Aladár, vil. róm. kath.	M. O. Budapest. 1853. jul. 8-án.	Magyar nyelv és francia nyelv.	187 ⁶ / ₇ -ben helyettes 188 ⁶ / ₆ -tól mostanig rendes tanár. Az intézetben 11 évet töltött.	Itt működik.	Ezelőtt a sümeghi községi alreáliskolánál, 187 ⁷ / ₈ —188 ⁴ / ₅ -ig a trencsényi főgymn. nál volt.
47	<i>Dr. Annai</i> József, vil. róm. kath.	M. O. Farkasfalva. Vas vm. 1829. márcz. 29.	Természetrajz.	1877 január hótól egész június végeig ideigl. helyettes tanár volt. Az intézetben 6 hónapot töltött.	Jelenleg szülő-mivelésivándortanító.	Ezelőtt gyakorló orvos volt Bonyhádön, Tolna vm.-ben.
48	<i>Teschler</i> György, vil. róm. kath.	M. O. Vernár. Gömör vm. 1851. máj. 4-én.	Természetrajz és vegytan.	187 ⁷ / ₈ óta mostanig rendes tanár. Az intézetben 18 évet töltött.	Itt működik.	Ezelőtt a budapesti műegyetemen a zoologia tanáránál asszistens.
49	<i>Lenner</i> Emil, vil. róm. kath.	M. O. Schavnik. Szepesvm. 1854. jul. 16-án.	Történet földrajz magyar nyelv.	187 ⁷ / ₈ próbaéves és helyettes 187 ⁹ / ₈₀ —8 ³ / ₄ -ig rendes tanár. Az intézetben 7 évet töltött.	Győri főreálisk. igazg.	Alkalmazása előtt hivatalt nem viselt.

Sorszám	N e v e	Születése	Szakkmája	A körmöczi reáliskolán töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg	Megjegyzés
50	<i>Közményi</i> Ferencz vil. róm. kath.	M. O. Kis-Jenő Arad vm. 1858. máj. 1-én.	Magyar nyelv és irodalom. Bölcsészeti	188 ¹ / ₅ -ben helyettes tanár. Az intézetben 1 évet töltött.	Azombori állami fő- gym. ren- des tanára	Ezelőtt a fumei állami főgymn. helyettes tanára volt.
51	<i>Strauch</i> Béla vil. ág. ev.	M. O. K-Szeben Sáros vm. 1866. ápr. 4-én.	Magyar Latin	188 ⁸ / ₉ —189 ⁰ / ₁ -ig a latin ny. rendkívüli tanára volt. Az inté- zetben 3 évet töltött.	A nagy- szebeni állami fő- gymn. r. tanára	Az 188 ⁹ / ₉₀ . tanév alatt hadikötele- zettségének tett eleget.
52	<i>Kende</i> Ferencz vil. ev. ref.	M. O. Kenderes J.-K.-Sz. vm. 1864. márcz. 27.	Latin Görög Magyar	189 ¹ / ₂ -ben a latin ny. rendkiv. tanára volt. Az intézetben 1 évet töltött.	Azombori állami fő- gymn. r. tanára	Hivatalba lépése előtt egy kisebb magán intézet tulajdonosa volt.
53	<i>Dr. Fail</i> Attila vil. róm. kath.	M. O. Selmecz Hont vm. 1838. okt. 24-én.	Mathe- matika Physika	189 ² / ₃ -tól mostanig rendes tanára az in- tézetnek; nyug. fő- gymn. igazgató. Az intézetben eddig 3 évet töltött.	Itt mű- kodik	Előbb a kapos- vári állami fő- gymn. igazga- tója és utána 12 évig ideiglenesen nyugalomban volt.
54	<i>Maurer</i> Károly vil. róm. kath.	M. O. Tevel Tolna vm. 1867 szept. 27.	Latin Görög	189 ² / ₃ -tól 1895. má- jusig rendkívüli, azóta rendes tanára a latin nyelvnek. Az intézetben addig 3 évet töltött.	Itt mű- kodik	Alkalmazása előtt hivatalt nem viselt.
55	<i>Soltész</i> Arnold vil. ág. ev.	M. O. Körmöcz- bánya 1855. okt. 14-én.	Ábrázoló mértan és szabad- kézi rajz.	189 ² / ₃ tanévben a be- teg Karay helyett a II.-bana a rajzoló geo- metriát tanította. Az intézetben 1 évet töltött.	A körmöc- bányai közs. polg. leányisko- la r. ta- nára	
56	<i>Imrei</i> János vil. róm. kath.	M. O. Losonc Nógrád vm. 1836. decz. 23.	Ábrázoló mértan és szabad kézi rajz.	189 ³ / ₄ -tól mostanig rendes tanára az intézetnek. Az intézetben eddig 2 évet töltött.	Itt mű- kodik	Előbb a székely- udvarhelyi, lő- csei, pécsi és szolnoki közép- iskolákon is mű- ködött rendes ta- nári minőségben.
57	<i>Haitsch</i> Samu vil. ág. ev.	M. O. Lomnicz Szepes vm. 1856. szept. 12.	Földrajz Termé- szetrajz, Német ny.	189 ⁴ / ₅ -tól kezdve rendes tanára az intézetnek. Az intézetben 1 évet töltött.	Itt mű- kodik	Előbb az aszódi, a selmeczi ev. gymn.-nál 7 évig működött mint rendes tanár.
58	<i>Tokaji Nagy</i> Kálmán vil. ev. ref.	M. O. N-Toro- nya Zem- plén vm. 1855. dec. 8.	Magyar nyelv és bölcészeti	189 ⁴ / ₅ II. felétől kezdve rendes ta- nára az intézetnek. Az intézetben eddig 1 ¹ / ₂ évet töltött.	Itt mű- kodik	Előbb az „Orsz. Törvénytár” se- géd szerkesztője volt.

b) H i t t a n á r o k.

Sorszám	N e v e	Születése	Szakmája	A körmcői reáliskolában töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg	Megjegyzés
59	<i>Burray</i> Ede. Miklós, evang. lelkész, barsi esperes.	M. O. Palota Veszprém vm. 1801. dec. 6.	Evang. hittan.	1856-tól kezdve haláláig felváltva Kossányival tanította az evang. hittant. Az intézetben 8 évet töltött, de 4 éven át tanított.	Meghalt 1870. szept. 30.	1825. jan. 13-án lépett lelkészi hivatalába.
60	<i>Kossányi</i> József, evang. lelkész, barsi esperes.	M. O. Bakabánya. Honthvm. 1804.decz.	Evang. hittan.	1856-tól kezdve 1869-ig felváltva Burrayval, innét minden évb. 1880-ig evang. hittanár. Az intézetben 24 évet töltött, de csak 20 éven át tanított.	Meghalt 1894. szept. 21. Liptó- Ujvárott.	
61	<i>Blitz</i> Mór, vil. izr.	M. O. Námesztó. Árva vm. 1828. junius 28.	Izrael. hittan.	1867. óta mostanig izr. hittanár. Az intézetben 28 évet töltött.	Itt működik.	
62	<i>Dr. Gonda</i> György, r. k. áldozár.	M. O. Korpona 1847.	Kath. hit- tan.	Csakis 1874 ⁴ / ₅ -ben volt kath. hittanár. Az intézetben 1 évet töltött.	Badini plébános	
63	<i>Hajla</i> Mátyás, r. k. áldozár.	M. O. Dojts. Nyitra vm. 1851. máj. 6.	Kath. hit- tan.	187 ³ / ₆ —1884 ⁴ / ₅ -ig kath. hittanár. Az intézetben 11 évet töltött.	Meghalt 1886. apr. 21.	
64	<i>Pauliny</i> Vilmos, evang. s. lelkész.	M. O. Körmcőbánya. Bars vm. 1841. ápril 22.	Evangel. hittan.	187 ³ / ₆ —1890 ⁰ / ₁ -ig evang. hittanár. Az intézetben 15 évet töltött.	Meghalt 1891. január 5.	
65	<i>Raab</i> Károly, ev. lelkész, barsi esperes.	M. O. Besztercebánya. Zólyom vm. 1840. jul. 26-án.	Evangel. hittan.	1880 ⁰ / ₁ -től kezdve evang. hittanár. Eddig 15 évet töltött az intézetben.	Itt működik.	

Sorszám	N e v e	Születése	Szakmája	A körmöczi reál-iskolán töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg	Megjegyzés
66	<i>Briestianszky</i> József, kath. s. lelk.	M. O. Besztercebánya, 1852. szept. 16.	Kath. hittan	188 $\frac{5}{6}$ —188 $\frac{7}{8}$ -ig r. kath. hittanár. Az intézetben 3 évet töltött.	Jánosréti plébános	
67	<i>Richter</i> Antal, kath. s. lelk.	M. O. Német-Próna, Nyitra vm. 1861. márcz. 21.	Kath. hittan	188 $\frac{5}{6}$ —189 $\frac{1}{2}$ -ig r. kath. hittanár. Az intézetben 4 évet töltött	Theolog. tanár Besztercebá-nyán	
68	<i>Dedinszky</i> János, ev. s. lelk.	M. O. N.-Szele- zsény, Bars vm. 1864. máj. 29-én	Evang. hittan	189 $\frac{1}{4}$ —189 $\frac{1}{2}$ -ig evang. hittanár. Az intézetben 1 $\frac{1}{2}$ évet töltött.	Helyettes lelkész Glozsán, Bács-Bodrog me-nyében	
69	<i>Policsek</i> Károly, kath. s. lelk.	M. O. Szomol- nok, Sze- pes vm. 1864. jul. 17-én	Kath. hittan	189 $\frac{2}{3}$ -ban r. kath. hittanár. Az intézetben 1 évet töltött.	Káplány Pálos-Nagyme- zőn, Bars megye	
70	<i>Hölszky</i> Károly, kath. s. lelk.	M. O. Felső- Remetén, Ung vm. 1869. okt. 27-én	Kath. hittan	189 $\frac{3}{4}$ -től mostanig r. kath. hittanár. Az intézetben eddig 2 évet töltött.	Itt mű- öl ik	
71	<i>Paulinyi</i> Dániel, ev. s. lelk.	M. O. Beszter- cebánya, 1869. aug. 2-án	Evang. hittan	189 $\frac{3}{4}$ -ben evang. hittanár volt. Az intézetben 1 évet töltött.	Káplány Beszter- cebá- nyán	
72	<i>Hajsó</i> Gusztáv, ev. s. lelk.	M. O. Dúsa, Gömör vm. 1871. jun. 30.	Evang. hittan	189 $\frac{4}{5}$ -től mostanig evang. hittanár. Az intézetben eddig 1 évet töltött.	Itt mű- ködik	

c) M e l l é k t a n i t ó k.

Sorszám	N e v e	Születése	Szakmája	A körömcői reáliskolán töltött szolgálata. Minősége	Hol van jelenleg	Megjegyzés
73	<i>Kitzinger</i> Ignác, vil. róm. kath.	M. O. Budán. 1827. július 23.	Szépírás.	1860—188 $\frac{1}{2}$. a szépírás melléktanítója volt. Az intézetben 23 évet töltött.	Nyugdíját élvezi.	Elemi tanodai igazgató-tanító volt.
74	<i>Janeček</i> Ferencz, vil. róm. kath.	Csehorsz. Solnitz. 1837. január 22.	Ének.	186 $\frac{6}{7}$ —69 $\frac{6}{10}$ -ig énektanár. Az intézetben 4 évet töltött.	Nyugdíját élvezi.	Elemi tanodai tanító volt.
75	<i>Bella</i> János, r. k. áldozár.	M. O. Eiptó-Sz. Miklós. 1843. szept. 4.	Ének és zene.	1871-től 1881-ig ének- és zenetanító. Az intézetben 10 évet töltött.	Azóta ev. hitre tért és N-Szebenben ev. egyházi zeneigazgatóvá lett.	
76	<i>Antos</i> Károly,	Csehorsz. Divisov. 1854. jun. 5.	Ének és zene.	188 $\frac{1}{2}$ -óta mostanig ének- és zenetanító. Az intézetben eddig 14 évet töltött.	Itt működik.	

d) P r ó b a é v e s e k.

77	<i>Varga</i> Ferenc, vil. róm. kath.	M. O. Palócz. Ung vm. 1855. január 15.	Természetrajz és földrajz.	187 $\frac{9}{8}$ -ban próbaéves volt. Az intézetben 1 évet töltött.	A miskolcikai kath. gymn. r. tanár.	
78	<i>Mittelman</i> Nándor, vil. izr.	M. O. Záturecs. Thuróc vm. 1860. július 11.	Mathematika és physica.	187 $\frac{9}{8}$ -ik iskolai évben próbaéves volt. Az intézetben 1 évet töltött.	A brassói állami keresk. akadémián r. tanár.	
79	<i>Némethy</i> Károly, vil. róm. kath.	M. O. N.-Tapolcsány. Nyitra. vm. 1856. dec. 15.	Természetrajz és vegytan.	187 $\frac{9}{8}$ / $\frac{9}{8}$ és 188 $\frac{0}{1}$ -ik iskolai években próbaéves volt. Az intézetben 2 évet töltött.	A trencsénikath. főgymnasium r. tanára.	

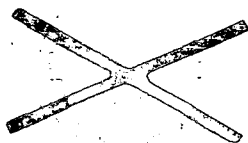
A körmöczbányai m. kir. állami főreáliskolán beírt
tanulók száma 1856-tól egész 1894/5-ig.

Sorszám	Tanév	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
1	1856/7-ik tanév	44	—	—	—	—	—	—	—	44
2	1858	31	17	—	—	—	—	—	—	48
3	1859	24	17	11	—	—	—	—	—	52
4	1860	30	17	13	—	—	—	—	—	50
5	1861	36	17	14	—	—	—	—	—	67
6	1862	33	21	13	—	—	—	—	—	67
7	1863	25	22	18	—	—	—	—	—	65
8	1864	16	13	12	—	—	—	—	—	41
9	1865	34	18	12	—	—	—	—	—	64
10	1866	22	19	17	—	—	—	—	—	58
11	1867	32	20	10	—	—	—	—	—	62
12	1868	30	24	16	—	—	—	—	—	60
13	1869	29	22	16	—	—	—	—	—	67
14	1870	41	21	12	5	—	—	—	—	79
15	1871	47	37	16	15	—	—	—	—	115
16	1872	60	41	33	17	18	—	—	—	169
17	1873	75	61	45	47	23	18	—	—	269
18	1874	50	56	55	47	30	19	—	—	257
19	1875	I. a + I. b 80	48	50	52	46	31	—	—	307
20	1876	40	II. a + II. b 77	42	21	28	52	32	—	292
21	1877	44	39	III. a + III. b 62	37	18	24	30	21	275
22	1878	50	36	33	42	26	14	17	15	233
23	1879	47	44	39	29	37	23	19	18	256
24	1880	42	38	35	23	18	24	15	13	208
25	1881	34	36	27	28	12	12	20	14	183
26	1882	41	37	27	20	18	10	13	19	185
27	1883	42	39	28	21	11	15	11	9	176
28	1884	45	43	26	24	14	6	15	10	183
29	1885	49	40	38	20	15	14	7	16	199
30	1886	51	45	27	27	11	16	16	8	201
31	1887	36	44	41	20	22	9	15	13	200
32	1888	57	28	35	36	26	18	10	13	223

Sorszám	Tanév	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
33	1889 tanév	54	49	30	28	23	18	17	11	230
34	1890 "	57	46	41	23	14	20	18	18	237
35	1891 "	57	49	47	31	20	15	16	16	251
36	1892 "	53	45	44	41	23	22	16	15	259
37	1893 "	48	50	44	36	28	21	18	15	260
38	1894 "	56	48	41	35	26	28	17	18	269
39	189 ⁴ / ₅ "	46	55	49	35	25	23	20	17	270
Főösszegek		1688	1369	1119	760	532	452	342	279	6541

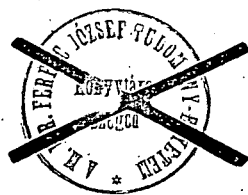
Közli: Schröder Károly.

1891/92 2320

A kőrmöcsbányai állami főreáliskola.

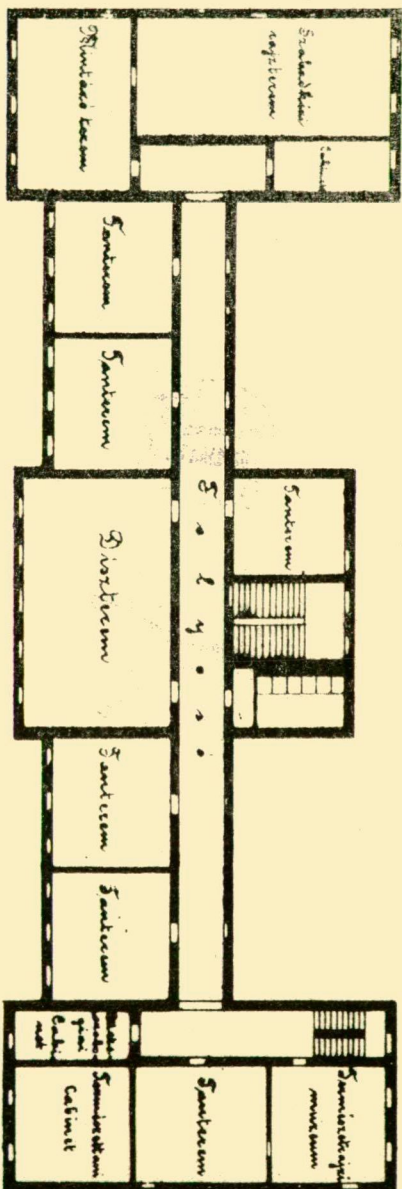
Blas B. de ^{gr} rex magis memores commendacionis significationis p^{re}sentis.
 et sic in ^{gr} nro ia dudum cetero regnos regibus apphatis inuicem in n^{ro}
 vides et quos filios fuisse et cetero veros et nobiles filios iacobum de comp^{re}
 ita eodem in eadem libere religio specuo durat. quidam etiam ad iudicium
 sua rex ante inuicem inuicem conuocant episcopum et cetero nobis etiam
 fecimus assignari. Dat ap^{re} fidei forme in fidei p^{re} s^{re} p^{re} : Anno
 L^{re} 2°. 2°. 2°. 2°.

Bea dei qui singula. Sabina. Gaius. Rame. Gue. Gallic. Lodovic. Cornutus. Rex multis presentis locis presentis salutem
 in omnium salutem. Ad uniusque notitiam venire presentis volumus pervenire. Id est. et pater filii. Gidam. una cum
 Cornutus. suis videlicet. Rame. Rubeina. ex loze. otaden. Grian. pntad. Zuma. et porus de uili. Churnot. ad eam accedentes presentiam
 supplicando. Huiusmodi. Id est. cum ipse sine hospite. et volunt. Ing. in pntatione. Ing. in pntatione. officio ab fuerint. propter que. gude
 fuita. incedem. condignam. consuevit. expro. ma. reportare. ne. in pntum. pro. pntum. liberatem. propter. huiusmodi. fuita. nob
 impensa. aliquid. in pntatione. supplicavit. ut. eorum. statum. et. liberatem. ma. dignam. privilegio. confirmare. Nos. igitur.
 propter. iustis. pntatione. inclinat. pntum. libere. statum. et. liberatem. illibitum. auctoritate. presentium. confirmamus. adiacen
 tes. ut. unus. ex. ipse. ad. pntum. nostrum. cum. fieri. congerit. nunc. debet. pntia. Incui. in. memoriam. 7.
 pntum. fuitatem. presentis. concessimus. lita. sigilli. ma. nunc. roborata. Datum. p. manus. magis. pntia.
 sy. electi. abben. ecclesie. aut. ma. nunc. dila. et. fidelis. ma. ano. dni. p. .cc. .lx. .xio. Regni. aut
 ma. Anno. nunc. octavo.

[illegible]

Grevillea
 Monocarpus
 24 mdt

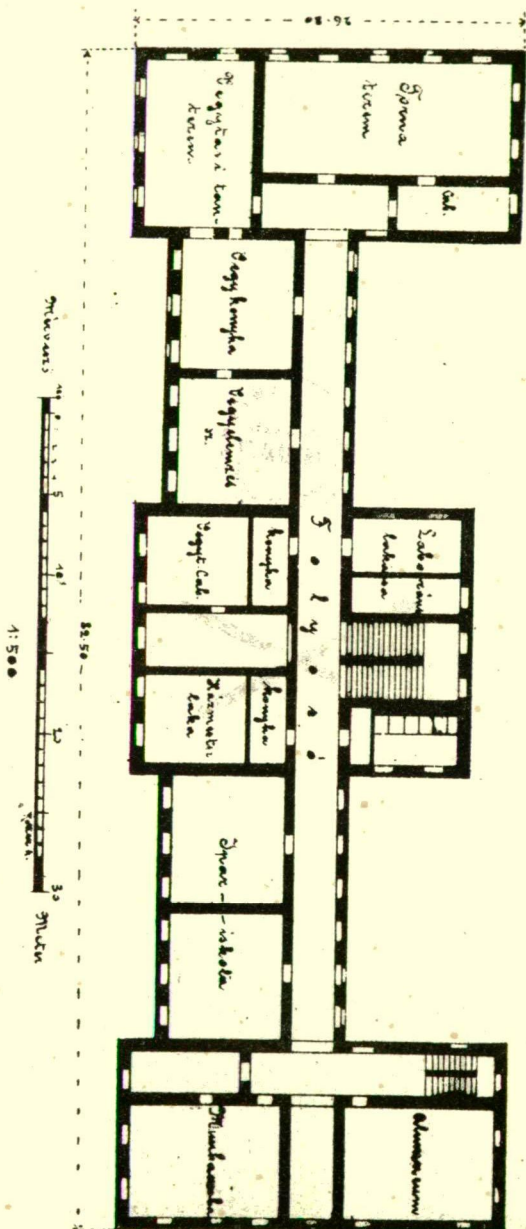

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 140 150 160 170 180 190 200 210 220 230 240 250 260 270 280 290 300 310 320 330 340 350 360 370 380 390 400 410 420 430 440 450 460 470 480 490 500 510 520 530 540 550 560 570 580 590 600 610 620 630 640 650 660 670 680 690 700 710 720 730 740 750 760 770 780 790 800 810 820 830 840 850 860 870 880 890 900 910 920 930 940 950 960 970 980 990 1000

Frøelikheden
Hørmødeligheden

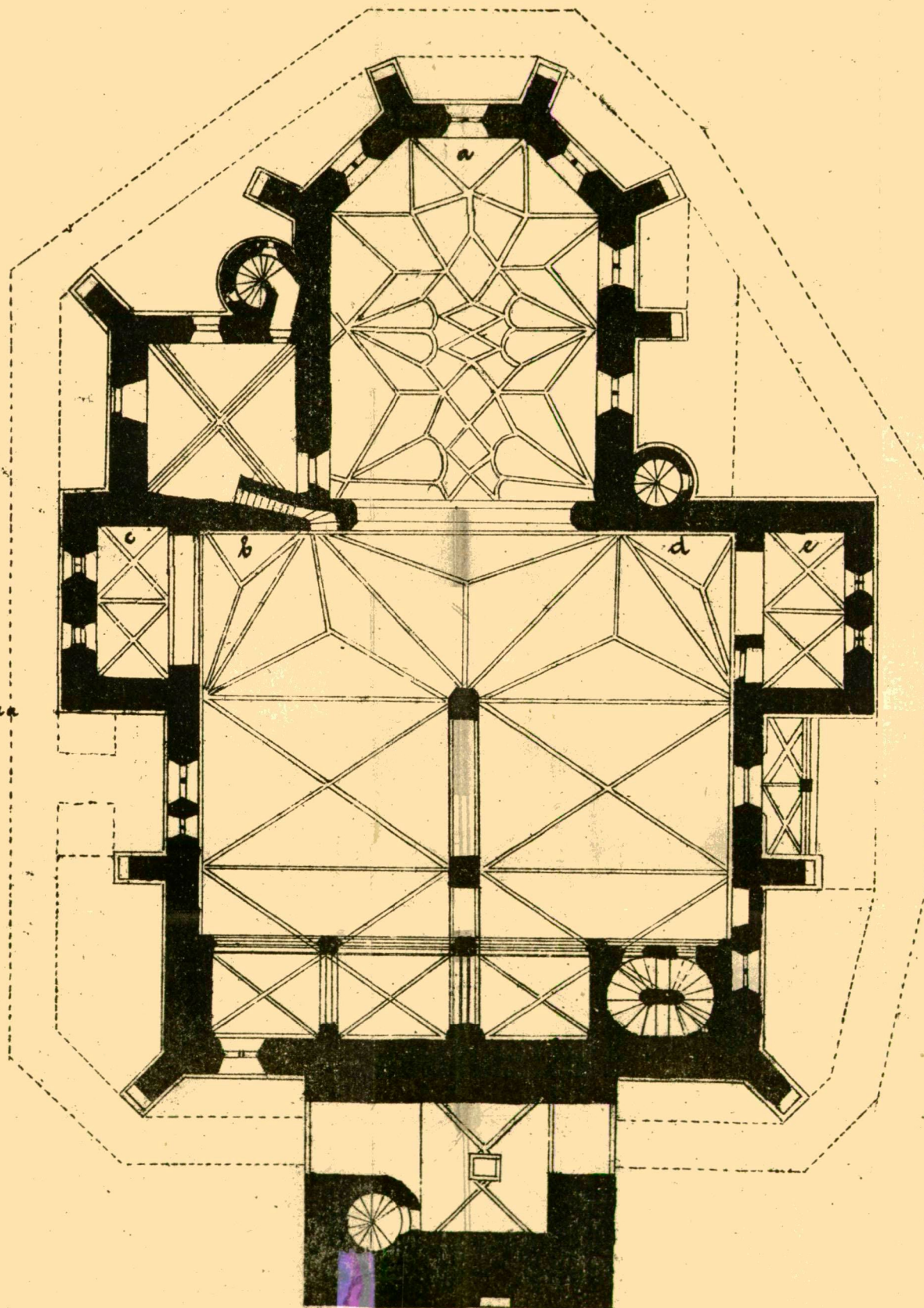
Societetskola Hämöestämman Söderström

Szt. Katalin vártemplom

Sch. Katharina Schlosskirche

a. Szt. Katalin oltára
 b. Szt. Mária "
 c. S. Kereszt "
 d. Szt. József "
 e. Szt. Anna "

a. S. Katharina Altar
 b. Mutter Gottes "
 c. Kreuz "
 d. S. Josef "
 e. S. Anna "

Andreas dei gracia Hungar Dalmaacie Croatiae Rame Serue Wallacie Lodomie Cumanie Bulgary rex. Omnibus ppi fidelibus presentes litteras
inspecturis salutem in omnia sempiternam. Ad omnes noscia amore pfectu uolum puenire. q hork filius Jank. Zuda Jsov. et sirolaus nobiles de Turch. et ceteris agnatis
ipsor de guthna. aduocam accedentes pseciam exhibuerunt nobis p uilegium dei Bele regis hungar felias recordacionis aui nost lmi. sup possessioe ipsor guthna
confecti petentes cum instanciam ut ipm p uilegium ration habere et mō dignarent p uilegia confirmare. cuiusdem p uilegy tenor talis ē. Bela di gra hungar
Dalmaacie Croatiae Rame Serue Wallacie Lodomie Cumanie Bulgary rex. omnibus presentes litteras inspecturis salute in omnia saluatore. Ad omnes
noscia hanc serie uolum puenire q Jank et paulyk filij Budun. Hurubina. Crupech filij Hayk. et gylot filius Zphis aduene et hospites aduocam ac
cedentes pseciam quādam filia de pām guthna uocata in Turch existēte penerunt a nobis sibi dari. neq quia uitas nobis nō constabat nec certitudo. p m
nre collacioni sic pūces necne. Jakov cōti de Zolam dilecto et fideli nro dedim i mandatis. ut nos de pmissis certos reddat et expensas. qui cōs
Jakov ceteris dicit nob. p dīctam filiam collacō nre fore peruenientem. Nos igitur iustis ipor petitionibus inclinati. inuenientes ipos ad pām mā
prouptas esse et pātos. p dīctam filiam guthna dīctam cū amissis ualitatibus ad pām spectantib. Jank et paulyk filijs Budun. Hurubina
et Crupech filijs Hayk et gylot filio Zphis. et p ipos ipsor hēdibus heredū ne successoribus dedimus. donauim. et cōtulim. iure p pāuo possidēda.
Adicientes et pūis expis ad expensam nostram cum fieri conuenerit nobiscum debeat p fuisse. Cuiusdem filie metee. put p comite Jakov
didiam tali modo distinguat. pma meta iapit abocadere i fluuio Turch pcedendo ad orientem puenit ad quādam uallē et p pā uallē ascendendo ad sinis
tra ad mū berch. ibi est tēra meta nre tēra. Deinde ad uia mā. ibi ē meta. et sic ad orientē decēdo pōm liguet uer uato ad uia mā. ibi ē tēra nre. et p pām
mā p cēdo deuenit ad quādam metas. q p gna ē meta ipor deinde sepat i decēdo ad orientē uer ad quādam nem. de inde ad uia magna q dūc i zolū. in ad fluuū hyst. et p pām
ascēdit usq ad caput. deinde ad caput fluuū Turch. inde declinād ad occidentē p magnū berch uer ad pām chemerna dictū. deinde p berch magnū decēdo puenit ad uia uia
Luchna dictū. et p pām descēdit usq ad pōre metā et ibi tēra nre. Incau rei memoriā et ppetuā stabilitatē p fūtes cōcessim. lūtas duplicas sigilli nri mū mē
roboras. Datū pman. ngru. factū. electi abn. aut nre cōcancellari dilecti et fidelis nri. Anno dñi. q. cc. lx. t. d. Regni autē nri. ane. octesima octauo. Nos
uag. nris elegitimus pēuolū. hork. Zuda Jsov. et sirolaus p dīctō ipm p uilegiū Bele regis hungar felias recordacionis aui nre lmi. nō abrasum. non cancellatum nec i
aliqua sui parte pūatū. ratiū habuit et acceptatū de uo aduocū p fūabus insertū auctoritate confirmauim. duplicē sigillū nri mū mē roborando. Datū
pman. dīctū. nre ngru. theodori p pōre abn. eor. aut nre cōcancell. dilecti et fidelis nost. Anno dñi. q. cc. nonagesimo gnta. Regni autē nri
anno septo.